

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİNDE
TASVİR ÖGESİ OLARAK TEŞBİH

Mehmet Kunduz

Zonguldak 2017

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİNDE
TASVİR ÖGESİ OLARAK TEŞBİH

Hazırlayan
Mehmet Kunduz

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Muhittin Turan

Zonguldak 2017

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım dönem projesinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

18.07.2017,

Mehmet KUNDUZ

BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 136282110001 numaralı Mehmet KUNDUZ'un hazırladığı **“Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Tasvir Ögesi Olarak Teşbih”** konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/07/2017 Salı günü saat 13:30'ta yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayı OYBİRLİĞİYLE/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Başkan _____

Yrd. Doç. Dr. Muhittin TURAN (Danışman)

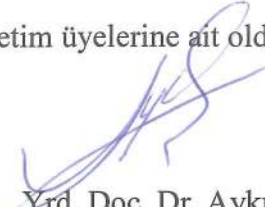
Üye _____

Doç. Dr. Ozan YILMAZ

Üye _____

Doç. Dr. Betül MUTLU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

18/07/2017
Yrd. Doç. Dr. Aykut ŞARKGÜNEŞİ
Enstitü Müdür V.

ÖZET

Kurum : BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Tasvir Ögesi Olarak
Teşbih
Tez Yazarı : Mehmet Kunduz
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Muhittin Turan
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2017
Sayfa Âdeti : 148

Bu çalışma Fuzûlî'nin Leylâ vü mecnûn mesnevisindeki tasvir ögesi olarak teşbihleri tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamızda Hüseyin AYAN ve Muhammet Nur DOĞAN tarafından hazırlanan Fuzûlî'nin “Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi” adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde 16. yüzyıl Osmanlı Devletinin siyasi, ekonomik ve edebî durumu ele alınmıştır. Birinci bölümde öncelikle edebî tasvir ve teşbih konuları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türk edebiyatında Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazarları sıralanmıştır. Mesnevinin ayrıntılı bir özeti verilmiş, bölümleri sıralanmıştır.

Üçüncü bölümde ise beyitlerde yapılan tasvir ögesi olarak teşbihler konularına göre gruplanmış ve olay örgüsü ile birlikte değerlendirilmiştir. Yer yer mazmunlar açıklanmış ve eserin sonunda bazı mazmunlarla ilgili görseller verilmiştir. Sonuç bölümünde ise tezin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, Tasvir, Teşbih

ABSTRACT

Institution : BEÜ Institute of Social Sciences, Department of Turkish
Language and Literature
Title : The Literature Descriptions in Fuzûlî's Leylâ and Mecnûn
Author : Mehmet Kunduz
Advisor : Yrd. Doç. Dr. Muhittin Turan
Type of Thesis, Year : MSc. Thesis, 2017
Total Number of Pages : 148

This study has been prepared to find out similes as depiction factor in Fuzûlî's Leylâ and Mecnûn mesnevi. In our study the book "Fuzûlî's Leylâ and Mecnûn prepared by Hüseyin AYAN and Muhammet Nur DOĞAN is used.

The thesis consists of three parts. In the introduction part, the political, economical and literate conditions of 16th century Ottoman Empire is examined. In the first part, primarily the literary description and synthesis are examined in detail. Also in the second part the writers of Leylâ and Mecnûn in Turkish Literature are organized. A detailed summary of mesnevi is given and its parts are put in order.

In the third part, similes as depiction factor made in the couplets are grouped according to their topics and they are evaluated in plot. The poetic themes are explained partly and in the end of the work the images about the poetic themes are given. In the final part, a general evaluation of the thesis was made.

Key words: Fuzûlî, Leylâ and Mecnûn, Description, simile

ÖNSÖZ

Edebî eserler, yazıldığı dönemin ruhunu yansıtan kaynaklardandır. Bu tezimizi bir döneme damgasını vuran, XVI. yüzyıl yazarlarımızdan Fuzûlî'nin önemli bir mesnevisi olan “Leylâ vü Mecnûn” adlı eserindeki tasvir olarak teşbihleri tespit etmek amacıyla hazırladık. Azeri edebiyatının en büyük şairlerinden olan Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Fuzûlî; dünyaca tanınan şairlerimiz arasındadır. Türkçeyi güzel kullanması, zekâsı, ilmi birikimi, lirizmi onu ayrıcalıklı kılmıştır.

Edebiyat tarihinde Leylâ vü Mecnûn mesnevilerine bakıldığında ana temasının aşk ve macera olduğu görülmektedir. Bu mesnevilerde kahramanlar beşerî aşktan ilahî aşka yönelişleri söz konusudur.

Tezimizde Hüseyin AYAN ve Muhammet Nur Doğan tarafından hazırlanan Fuzûlî'nin “Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi” adlı eserler kullanılmış ve buradaki çeviriler esas alınmıştır. Beyitler titizlikle incelenmiş, tasvir ögesi olarak teşbihler belirlenmiştir. Sonrasında bu beyitler olay örgüsü ile birlikte değerlendirilmiştir.

Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn ve edebî tasvir konularında daha önce yapılmış çalışmalar taranmıştır. Tasvirlerin daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin siyasi, ekonomik ve edebî durumu araştırılmıştır.

Çalışma; 16. yüzyıl Osmanlı Devletinin siyasi, ekonomik ve edebî durumunu anlatan giriş bölümünden sonra ana bölüm ile devam etmektedir. Ana bölümün birinci bölümünde edebî tasvir konusu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde Türk edebiyatında Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazarları sıralanmıştır. Mesnevinin özeti verilmiş, bölümleri sıralanmıştır.

Üçüncü bölüm olan edebî tasvirlerin tetkiki bölümünde ise öncelikle Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisindeki edebî tasvirler on üç başlık altında tasnif edilmiştir. Sonrasında beyitler değerlendirilmiştir. Yer yer mazmunlar açıklanmış ve eserin sonunda mazmunlarla ilgili görseller verilmiştir. Sonuç bölümünde ise tezin genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Amacımız edebî tasvirin ne olduğu konusunda genel bilgiler verip Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde tasvir ögesi olarak teşbihin yerini tespit etmektir. Ayrıca mesnevinin ilgili beyitlerinde geçen mazmunları başucu kaynaklarımızdan da faydalanarak açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışırken kaçınılmaz olarak birçok gözden kaçan hatamız olmuştur. Bu hatalarımız için anlayış umarız.

Çalışmam sırasında bana her türlü desteği veren, beni bu konuda çalışmaya yönlendiren, her daim örnek alacağım değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muhittin TURAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitimim sürecinde desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Ozan YILMAZ'a, çok değerli diğer öğretmenlerime ve kıymetli eşim Semra KUNDUZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
TEZ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. EDEBÎ TASVİR VE TEŞBİH	16
1.1. Edebî Tasvîr	16
1.2. Teşbih.....	20
1.2.1. Teşbih-i Mufassal	22
1.2.2. Teşbih-i Mücmel	22
1.2.3. Teşbih-i Belîğ	23
2.TÜRK EDEBİYATINDA LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİ.....	25
2.1 Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi	26
2.1.1. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Özeti	26
2.1.2. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Bölümleri.....	34
3. TASVİR ÖGESİ OLARAK TEŞBİH	41
3.1. Kozmik Âlem	41
3.1.1. Güneş.....	41
3.1.2. Yıldızlar.....	41
3.1.3. Seyyâre ve Burçlar	42
3.2. Tabiat.....	44
3.2.1. Çiçekler.....	44
3.2.2. Yaprak	45
3.3. İnsan Tipleri	46
3.3.1. Kadın	46
3.3.1.1. Güzel Kadın (Leylâ)	46
3.3.1.2. Anne.....	76

3.3.2. Erkek.....	76
3.3.2.1. Âşık Erkek (Mecnûn).....	76
3.3.2.2. Sırdaş (Zeyd).....	92
3.3.2.3. İhtiyar Adam.....	93
3.3.2.4. Savaşçı Erkek (Nevfel).....	97
3.3.2.5. Gerçek Tipler, Tarihî Karakterler.....	98
3.4. Söz Tasvirleri.....	99
3.5. Fiil Tasvirleri.....	103
3.6. Padişah ve Savaş.....	108
3.6.1. Padişah.....	108
3.6.2. Savaş.....	114
3.7. Eğlence Meclisi ve Şarap.....	117
3.7.1. Musiki Meclisleri.....	117
3.7.2. İşret Meclisleri.....	118
3.7.3. Saki.....	119
3.8. Av.....	120
3.9. Hayvanlar ve Garip Yaratıklar.....	120
3.9.1. Hayvanlar.....	120
3.9.2. Garip Yaratık.....	123
3.10. İlim Dalı.....	123
3.11. Mimari Yapılar, Eşyalar.....	124
3.11.1. Hâyal Mahsulü Yapılar.....	124
3.11.2. Değerli Eşyalar.....	125
3.12. Coğrafi Unsurlar.....	126
3.13. İlahî Unsurlar.....	128
3.13.1. Peygamberimiz.....	128
3.13.2. Kâbe.....	132
3.13.3. Cebrâil.....	134
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	138
EKLER.....	141
Ek 1: Görseller.....	141
ÖZGEÇMİŞ.....	148

GÖRSELLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 1: Nergis	141
Görsel 2: Gonca	141
Görsel 3: İnci	142
Görsel 4: Süsen Çiçeği.....	142
Görsel 5: Yasemen.....	143
Görsel 6: Zincir.....	143
Görsel 7: Gelincik.....	144
Görsel 8: Hokka Takımı	144
Görsel 9: Kâfûr	145
Görsel 10: Vuslat	145
Görsel 11: Hançer Akik	146
Görsel 12: Ceylan Pervane	146
Görsel 13: Akik.....	147
Görsel 14: Pervane.....	147

KISALTMALAR LİSTESİ

B	: Beyit
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MİA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDEA	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu, “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Tasvir Ögesi Olarak Teşbih”tir.

Çalışmamızın amacı, edebî tasvirin ne olduğu konusunda genel bilgiler verip Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde tasvir ögesi olarak teşbihin yerini tespit etmektir. Ayrıca mesnevide geçen mazmunları, başucu kaynaklarımızdan da faydalanarak açıklamaktır.

Çalışmamızın önemi, 16. yüzyıl Osmanlı Devletinin siyasi, ekonomik ve edebî durumu, edebî tasvir, mesnevi, Fuzûlî ve Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisi konularında pek çok kaynaktan çok yönlü incelenme imkânı bulunulmasıdır.

Tezimizde ana başlıkların birinci bölümde edebî tasvir konusu ayrıntılı incelenmiş ve bu konu ile ilişkilendirdiğimiz teşbih konusu türleriyle beraber anlatılmıştır.

İkinci bölümün birinci başlığında Türk edebiyatında Leylâ ve Mecnûn mesnevisi yazarları yüzyıllara göre sıralanmıştır. İkinci başlıkta ise Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisi incelenmiştir. Mesnevinin özeti verilip, bölümleri sıralanmıştır.

Üçüncü bölüm olan tasvir ögesi olarak teşbih bölümünde öncelikle Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisindeki tasvir ögesi olarak teşbihler tarafımızca on üç başlık altında tasnif edilmiştir. Bu tasnif aşağıdaki gibidir:

1. Kozmik Âlem
2. Tabiat
3. İnsan Tipleri
4. Söz Tasvirleri
5. Fiil Tasvirleri
6. Padişah ve Savaş

7. Eğlence Meclisi ve Şarap
8. Av
9. Hayvanlar ve Garip Yaratıklar
10. İlim Dalı:
11. Mimari Yapılar, Eşyalar
12. Coğrafi Unsurlar
13. İlâhi Unsurlar

Bu tasnif sonrasında, bu başlıklarla ilişkilendirdiğimiz beyitler alt başlıklar halinde sıralanmıştır. Olay örgüsü ile birlikte, tasvir ve teşbih ögeleri verilmiş ve mazmunlar da açıklanarak beyitler değerlendirilmiştir.

16. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasi, Sosyal ve Edebî Durumu

Siyasi ve Sosyal Durum

16. yüzyıl başlarında Osmanlı Devletinin tahtında Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezit bulunmaktaydı. II. Bayezit dönemi, Osmanlı Devletinin yükselme içinde duraklama olarak nitelendirilebilecek bir deviridir. Böyle nitelendirilmesinde öncelikle tahta çıktığında yirmi üç yaşında olan Şehzade Cem'in etkisi büyüktür. Ağabeyinin hükümdarlığını kabul etmeyen Cem, babasının ölümü sırasında Karaman valiliğinde bulunmaktadır. Ağabeyi hükümdar olunca Cem Bursa'yı ele geçirip adına hutbe okutmuştur. II. Bayezit kardeşinin üzerine bizzat gitmiş, yenilen Cem Konya'ya çekilmiş, sonrasında hacca gitmiştir. Hac dönüşünde II. Bayezit kardeşine Karaman eyaletinin gelirini alıp Kudüs'te oturmasını önermiştir. Cem ise bütün Anadolu'da kendisinin Rumeli'de ise ağabeyi II. Bayezit'in hükümdar olmasını önermiştir. Bu istek sonrasında çıkan mücadele Cem'in Rodos şövalyelerine sığınmasıyla son bulmuştur. Bunun sonucunda Cem için Avrupa hayatı ve esaret süreci başlamıştır. Bu esaret yıllarca sürmüş, II. Bayezit kardeşinin esareti için fidye ödemiştir. Sık sık Cem Osmanlıya karşı kullanılmış bu da içeride ve dışarıda Osmanlı Devletinin elini kolunu bağlamıştır. Bu olaylar Osmanlı Devletinin ekonomisini de olumsuz etkilemiştir.

Bayezit devrinin diğer bir önemli gelişmesi de Endülüs Emevi sorunudur. *“Bu tarihte Osmanlı Devletinin deniz kuvveti uzak denizlerde savaşıacak kadar o*

denizleri bilir, mahir kaptan ve mürettebata malik olmadığından ve bu sırada Cem sultanın Avrupa’da siyasi bir alet olarak kullanılmasından dolayı istenilen yardım yapılamamış ve daha sonraları yani 1505’te İspanyol sahillerini vurmak için bir filo göndermiş ve bir kısım Müslüman ve Yahudi kurtarılarak ilk kafilesi Türkiye’ye getirilmiştir.”(Uzunçarşılı, 2011:200). Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti Cem Sultan olayının etkisini uzun süre hissetmiş, siyasi ve ekonomik alanlarda kısmen kötü bir gidişat yaşamıştır.

II. Bayezit’in hükümdarlığının son zamanları da sıkıntılı geçmiştir. Ülkenin kötüye gidişini ve Doğu’daki Safevi hükümdarı Şah İsmail’in faaliyetlerini gören Şehzade Selim, babasına karşı taht mücadelesine girişmiştir. II. Bayezit ise kendisinden sonra tahta Şehzade Ahmet’in çıkmasını istemiştir. Şehzade Ahmet “II. Bayezit’in hayatta kalan en büyük oğlu olup 1465 yılında doğmuştur. Babasının pek sevgilisi olduğu gibi vezir-i azam Hadım Ali Paşa da onun taraftarı olduğundan hükümdar olması an meselesiydi.” (Uzunçarşılı, 2011:237). Bunu gören Şehzade Selim, babasıyla ciddi bir mücadeleye girişmiştir. İlk zamanlarda başarısız olsa da özellikle kayınpederi olan Kırım Hanı’nın desteği ve Yeniçerilerin Selim’den yana olması Selim’e babasının karşısında güç kazandırmıştır. II Bayezit, 1512 yılında tahtı oğluna bırakmıştır. Tahta geçen Selim’in ilk işi, kardeşleri olan Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmet ile oğullarını ortadan kaldırmak olmuştur. İkinci işi Trabzon sancağında iken yakından ilgilendiği, gözlemlediği Doğu sorunudur.

Sultan Selim, Osmanlı Devletine kısa süren hükümdarlığı döneminde önemli zaferler yaşatmıştır. Bunlardan ilki şüphesiz Safevi devletiyle olan mücadelesidir. “Yavuz Sultan Selim kafasında kesinleştirdiği Safevi savaşının siyasi bahanelerini oluşturmak için çalışmalarına başlamıştır. Bu maksatla Safevi sarayına gönderdiği elçi vasıtasıyla Şehzade Murad’ın iadesini ve veraset yoluyla kendisine intikal ettiğini ileri sürdüğü Diyarbekir vilayetinin Osmanlıya terkini talep etti.” (Pamuk vd., 2012:134). Şah İsmail’in bu şartları kabul etmeyeceği apaçık ortadaydı ve 1513 yılında Çaldıran ovasında yapılan savaşı Yavuz Sultan Selim kazanmış ve Şah İsmail ise savaş alanından kaçmıştır.

Yavuz Sultan Selim’in Safeviler üzerine düzenlediği seferden sonraki nihayi hedefi Doğudaki en büyük tehlike olan Memluk devletiydi. “Bu çağlarda

Kölemen Devleti güçten düşmüştü, 15. ve 16. yüzyılın yeni Avrupa'sı ile boy ölçüşecek durumda değildi. Ümit Burnu'nun keşfinden sonra ticareti ve ekonomisi sönüklemişti.” (Maksudoğlu, 2011:236). Bu ortamda Yavuz Sultan Selim'in öngörüsü devreye giriyordu. “Osmanlı padişahı Memluklara karşı açacağı seferi hiç sezdirmek istemiyor ve bütün harekâtını İran üzerine tevcih etmiş gibi gösteriyor, Kansu Gavri'ye hürmetkârane mektup ile samur, kadife, köle, ve yünlü kumaşlar hediyesiyle onu iğfal etmek istiyordu.” (Uzunçarşılı, 2011:280). Memluk sultanı, Safevi ve Osmanlı Devleti arasındaki mücadeleden ziyadesiyle memnundu. Ancak Dulkadiroğulları'na ait toprakların Osmanlı tarafından fethi bardağı taşıran son damla olmuş ve iki devlet Merc-i Dabık muharebesinde karşı karşıya gelmiştir.

Savaşta Osmanlı büyük bir galibiyet sağlamış ve Memluk sultanı ölmüştür. Yapılan İkinci Ridaniye Muharebesi'nde ise Kahire işgal edilerek Memluk devletine son verildi. Sekiz ay kadar Kahire'de kalan Yavuz, yanına son Abbasi halifesi ve kutsal emanetleri de alıp İstanbul'a geldi. Bu tarihten sonra hilafet Osmanlıya geçti ve Doğuda Osmanlı Devletini zora sokabilecek güç kalmamış oldu. “Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıllık saltanatı Doğu meselesini ele alışı yönünden Osmanlı tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Safevi tehlikesini önlemesi ve Sünni anlayışı ön plana çıkarması, Osmanlı dini ve sosyal hayatının belirlenmesi yolunda önemli bir adımdır. Memluk sultanlığının ortadan kaldırılması, onun İslam dünyasını tek çatı altında birleştirme düşüncesinin tezahürüdür.” (Pamuk vd., 2012:152). Yavuz Doğu'daki işlerini bitirdikten sonra yönünü Avrupa'ya dönmüştür. Sefer hazırlıkları yapıldığı sırada 1520 yılında, Edirne yakınlarında sırtında çıkan bir çıban sebebiyle vefat etmiştir.

Babası aksine Yavuz Sultan Selim devri, Osmanlı Devletinin her alanda atılım gerçekleştirdiği bir devir olmuştur. Osmanlının ekonomisi düzelmiş, Doğu'daki zaferlerden kazanılan ganimetler devletin kasasını da doldurmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in beklenmedik ölümü sonrasında tek erkek çocuk olan sultan Süleyman tahta geçmiştir. Yirmi altı yaşında olan Süleyman “...Yarım asra yakın hükümdarlığı döneminde Türkiye fütûhât ve siyaset, ilim ve irfân ve sanat itibariyle en parlak devrini yaşadığı gibi hukuk ve arazi işlerine dair tedvin

edilen veya yeniden vazedilen kanunlar ile de medeni bir devlet olduğunu göstermiştir.” (Uzunçarşılı, 2011:307).

Osmanlıya en parlak dönemini yaşatan Sultan Süleyman babası Trabzon’da sancak beyiyken dünyaya gelmiş, çocukluğunun geçtiği Trabzon’da iyi bir eğitim almıştır. “*Sultan Süleyman tahta geçtikten sonra ilk olarak Yavuz Sultan Selim’in Tebriz ve Kahire’den İstanbul’a getirdiği san’atkârları istedikleri yere gidebilecekleri hususunda serbest bıraktı. Ayrıca İranlı tüccar meselesine el atarak yine babasının İran ile yapılan ipek ticaretine koyduğu yasağı kaldırdı. İpek ticaretine uymayanların müsadere edilen mallarının mümkünse iadesini değilse zararının hazinece tanzim edilmesini sağladı. Ayrıca imparatorluğun her tarafında inceleme yaptırarak halka zulmeden devlet görevlilerini suçlarıyla doğru orantılı olarak cezalandırdı. Tahta ilk çıktığı günden itibaren adalet kavramı üzerinde durdu. Mesela gayrimüslim halkı köle olarak satan İskenderiye Sancakbeyini ve seksen adamıyla birlikte şehir meydanında idam ettirdi.*” (Ortaylı, 2007:153). Ayrıca Sultan Süleyman tahta çıktığında Yavuz’un ölümünü fırsat bilen özellikle Mısır’daki birtakım çevreler isyan etmiştir. Sultan Süleyman bu isyanları bastırdıktan sonra yönünü Batı’ya dönmüştür. Avrupa’da ise birtakım önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle Martin Luther adında bir Alman, Katolik kilisesine karşı çıkmakta, bu da yeni bir mezhebin doğmasına yol açmaktadır. Avrupa mezhep savaşlarının eşiğindedir. Avrupa’daki diğer bir önemli gelişme 1519’da Şarlken’in Roma – Germen imparatoru olmasıdır. Şarlken birtakım olaylar dizisi sonunda Avrupa’da büyük bir imparatorluk kurmuştur.

Kanûnî’nin iç isyanları bastırdıktan sonraki işi, kendine gönderilen Osmanlı elçisini öldürten Macar kralı üzerine sefer olmuştur. Yapılan seferde Belgrad fethedilmiştir. Macaristan, Osmanlı ile Avrupa arasında tampon bölge görevini üstlenmiştir.

Şarlken’in faaliyetleri ve meydana gelen bir kısım olaylar zinciri neticesinde Kanûnî tekrar Macar seferine çıkmaya karar vermiştir. Kanûnî yüz bin kişilik bir orduyla Mohaç Ovasına geldiğinde Macar kralı tek başına Osmanlı Devleti karşısında tutunamayacağını anlamış, Haçlılardan yardım istemiştir. Toplanan birliklerle Kanûnî’yi karşılayan Macar kralı iki saat gibi kısa bir süre

içinde bozguna uğramıştır. Mohaç Meydan Muharebesi de Osmanlının kesin, ezici bir zaferi ile sonuçlanmış ve altı yüz yıllık Macar İmparatorluğu yıkılmıştır.

Osmanlı Devleti Avrupa üzerine akınlara devam etmiştir. Viyana kuşatması bunlardan biridir. “Osmanlı ordusunun muhasarası eylül sonuna rastladığı için mevsimsizdi; bunun dışında ortalığa bir gözdağı verilmek istendiğinden büyük muhasara topları getirilmemiş ve Tuna nehri yoluyla getirilmekte olan top ve mürettebat ise Alman çetesinin taarruzuna uğrayıp batırılmıştı.” (Uzunçarşılı, 2011:330). Bu sebeplerden dolayı kuşatma yaklaşık 15 günlük bir sürede kaldırılmıştır. Kuşatmanın kaldırılması Avrupa’da bir ümit doğurmuştur. Yeni bir Haçlı ittifakı kurulmaya çalışılmış, Avusturya hükümdarı Ferdinand ve Alman İmparatoru Şarlken’in faaliyetleri sonrasında yeni bir sefer başlatılmış; fakat karşısında bir ordu bulamamıştır. “...Osmanlı ordusu Maceristan’a girerek Ferdinand’a ait topraklarda ilerlediği halde imparatorluk ordusundan herhangi bir iz görülmedi.” (TDVİA, 2010:65).

Batıdaki bu gelişmeler ve kesin galibiyetler sonucunda “*Artık Kanûnî Sultan Süleyman öteden beri zihnini meşgul eden doğudaki meselelere eğilebilirdi. Esasen uzun süredir ciddi bir şekilde askerî harekât yapılmayan Batı’ya karşı gazayı yeniden canlandırmıştı; şimdi sıranın, ciddi problemlerin kaynağı olan Safevilere karşı İslam’ın koruyuculuğunu üstlenme misyonuna geldiğini düşünüyordu. Bu sadece askerî alanda değil dini-siyasi alanda da Osmanlı Devletinin genel görünüşünde önemli bir değişimi beraberinde getirecekti.*” (TDVİA, 2010:65-66). Tarihe “İrakeyn Seferi” olarak geçen bu seferde Kanûnî devrin önemli Azeri şairleri Fuzûlî ile tanışmıştır. Fuzûlî “Kanûnî Sultan Süleyman’ın Bağdad’ı aldığı sırada Fuzûlî’nin biraz daha rahata kavuştuğu söylenebilir.” (İpekten, 2015:25). Çünkü şair bu sefer sırasında Kanûnî’nin takdirini kazanmıştır.

Kanûnî döneminde önemli Türk denizcileri de yetişmiştir. Dönemin en büyük denizcisi şüphesiz Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa’dır. Barbaros Hayrettin Paşa denizlerde pek çok zafer kazanmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri Preveze deniz savaşıdır. Savaşın en umulmadık zamanında Barbaros Hayrettin Paşa donanmasıyla Haçlı donanmasının üzerine ani bir baskın yapmıştır. “Müttefikler komutanı Andrea Dorya Türklerin harikulade cüretinden

ürktü. Harbe girip girmemekte müteredditti; nihayet kumandanların isteğiyle harbe karar verdi.” (Uzunçarşılı, 2011:378). Osmanlı donanması Haçlı donanmasına üstünlük sağladı. Andrea Dorya kaçtı. Preveze deniz savaşı ile Osmanlının Akdeniz hâkimiyeti sağlanmıştır.

Barbaros Hayrettin Paşa’nın ölümünden sonra donanmasının başına onun yerine Kaptan-ı Derya Turgut Reis geçmiş, denizlerdeki mücadele devam etmiştir. Dönemin denizlerdeki en önemli gelişmelerinden biri de Hint deniz seferleridir. Avrupalıların yeni yollar, yeni ülkeler keşfetme arzusu sonucunda bulunan yeni yollar Osmanlı Devletini Hint Okyanusu’nda mücadeleye sevk etmiştir. Piri Reis, Seydi Ali Reis, Murat Reis gibi ünlü denizciler bölgede mücadelede bulunsa da kısmen başarılı olmuşlardır. Bölgede Osmanlı ticareti artmıştır.

Kanûnî Sultan Süleyman, ömrünün son yıllarında Avusturya ile sulhun bozulması sonucu bölgeye sefere çıkmıştır. Bu sefer Kanûnî’nin, ordusunun başında çıktığı seferlerden sonuncusudur. Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezit’in faaliyetleri de Kanûnî’yi derinden sarsmıştır. *“Takvimler 6 Eylül’ü 7 Eylül’e bağlayan geceyi gösterdiğinde artık Kanûnî Sultan Süleyman’ın dayanacak gücü kalmadı ve nihayet sabaha karşı hak vaki oldu. Dünyanın ‘Muhteşem’ Osmanlı kaynaklarının ‘Kanûnî’ lakabını verdiği satvetli dönemin yaşanmasını sağlayan 11. Osmanlı padişahı, Kanûnî Sultan Süleyman Han, Büyük Türk, Muhteşem Süleyman vefat etmişti.”* (Pamuk vd., 2012:152).

Kanûnî Sultan Süleyman’ın yerine oğlu II. Selim geçmiştir. II. Selim döneminde, babasının döneminin sonlarında da sadrazam olan Sokullu Mehmet Paşa çok etkilidir. II. Selim döneminin ilk başarısı Sakız Adası’nın fethidir. Diğer bir önemli gelişme ise Kıbrıs Adası’nın fethidir. Ada Venediklilerin elindedir. Bölgedeki korsanlık faaliyetleri ve Doğu Akdeniz hâkimiyetinin sağlanmak istenmesi adanın fethini gerekli kılıyordu. Fetih II. Selim döneminde gerçekleşti. Adanın fethi Avrupa’da büyük yankı uyandırdı. Büyük bir Haçlı ordusu kuruldu. Osmanlı İnebahtı deniz savaşında yenilgiye uğradı. Fakat Kıbrıs Adası Osmanlı toprağı olarak kaldı.

II. Selim döneminin diğer önemli gelişmeleri ise Süveyş Kanalı ve Don – Volga Kanalı açma teşebbüsleridir. Özellikle Yavuz ve Kanûnî zamanlarında da düşünülen Süveyş Kanalı teşebbüsünü “Osmanlılar 16. yüzyılın teknik

imkânlarına göre çok zor olan bu işi başaramadılar ama bu girişimleri, onların Dünya'nın çok uzak yerlerindeki Müslümanlarına karşı duydukları sorumluluk duygusunu göstermektedir.” (Maksudoğlu, 2011:299). Sonuç olarak Süveyş Kanalı ve Don – Volga Kanalı II. Selim'e de nasip olmamıştır. Diğer bir önemli gelişme ise kapütilasyonların genişletilmesidir.

II. Selim'in ölümünden sonra tahta oğlu III. Murat geçti. “...Tahta cülusunun ardından hemen beş kardeşini öldürtmüştü. Babası ile birlikte beş kardeşinin de cenaze namazı kılındı.” (Pamuk vd., 2012:209). Dönemin en önemli gelişmelerinden biri Osmanlı-İran savaşıdır. Bu savaş 1587 yılında başlamış 1590 yılında yapılan İstanbul Antlaşmasıyla bitmiştir. Osmanlı sınırları Hazar Denizine kadar genişlemiş olsa da alınan yerler uzun süre elde tutulamamıştır.

16. yüzyılın son Osmanlı padişahı ise III. Mehmed'dir. 16. yüzyılın son önemli gelişmesi de Haçova Meydan Muharebesi'dir. Avusturya üzerine yapılan bu sefer, Osmanlının kesin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

Edebî Durum

16. yüzyıl Osmanlı Devletinin yükseliş devridir. Siyasi alanda sayısız başarılar elde edilmiştir. Gösterilen bu başarılar kültürel ve edebî alana da yansımıştır. Özellikle İstanbul başta olmak üzere Bursa, Diyarbakır, Konya, Edirne, Bağdat gibi şehirler her alanda gelişimin öncülüğünü yapmışlardır. Bu şehirlerde edebiyatımız açısından da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. “XVI. asır, Anadolu ve Rumeli'de Türk şiirinin en büyük inkişafını gösterdiği, muhtelif nazım nev'ilerinde büyük üstatlar yetiştirdiği bir devirdir” (Köprülü, 2006:125). Bu devirde edebiyatımız en büyük gelişimini göstermiş, büyük söz ustaları şairlerimiz döneme damgasını vurmuştur.

Önemli fikir ve sanat faaliyetlerinin yapıldığı bu devirde, Türk edebiyatı önemli gelişmeler kat etmiştir. Sanatçılarımız Arap ve Fars edebiyatından birçok kelime alıp bu edebiyatları örnek almışlardır. Arap ve Fars örneklerinden çok da aşağı kalmayan eserler oluşturmuşlardır. Arap ve Fars edebiyatlarının örnek alınması ve dilimize giren yabancı kelimeler Türkçenin önemini azaltmamıştır. Eski, kaba sayılan Türkçe kelimelerin yerine aynı anlama gelen karşılıkları alınmış ve bu sayede aruz Türkçeye daha ustaca uygulanmaya başlanmıştır.

Bu dönemde şiirimizin bu denli gelişmesinin bir nedeni de padişahların, şehzadelerin ve önemli devlet adamlarının şairlerimizi himaye etmesidir. “Hakikatte de bu yüzyıldaki Osmanlı padişahları, şehzadeleri hemen hepsi şair, ilim ve sanat hamisi idiler. Devlet büyükleri de onlara bu yolda öncülük etmeyi bir vazife biliyordu.” (Köprülü, 2003:390). Devrin Osmanlı padişah ve şehzadeleri de aynı zamanda şairdiler. Devrin şair hamisi ve aynı zamanda şair olan önemli padişahları şunlardır:

Devrin ilk padişah şairi II. Bayezid’dir. II. Bayezid, Adlî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Babası Fatih Sultan Mehmet kadar olmasa da kayda değer şiirler yazmıştır. İkinci padişah şairimiz I. Selim’dir. Yavuz Sultan Selim; âlim ve şairleri mükâfatlandırmış, yanında daima şair ve âlimler bulundurmıştır. Selimî mahlasını kullanan “Yavuz Sultan Selim, Farsçayı çok iyi bilen ve bir Farsça divan tertip edecek derecede bu dilde şiir yazabilen bir kişidir. Yavuz Arapça şiirler de yazmıştır.” (İsen ve Bilkan, 1997:266). Devrin en büyük padişahlarından olan Kanûnî Sultan Süleyman Muhibbî mahlası ile şiirler yazmıştır. “Kanûnî devri, siyasi bakımdan Osmanlı Devletinin zirvesinin yaşandığı bir dönem olması yanında artık kemalin zevale döndüğü bir devrenin de adıdır. Bu manzara, kültür tarihi gerek şiir saltanat ilişkisi açısından da benzer bir görüntü sergiler” (İsen ve Bilkan, 1997:4). Hem şair hamisi hem de büyük bir şair olan “... Sultan Süleyman pek çok alanda olduğu gibi söz ustalığında da şair sultanların en ihtişamlısı idi.” (Pala, 2011:4). Divanı bulunan Muhibbî’nin bütün şiirleri günümüz diline çevrilerek yayımlanmıştır. Devrin hem şair hamisi hem de şair olan iki padişahı II. Selim ve III. Mehmet’tir. II. Selim; Selimî mahlasıyla şiirler söylemiş, şehzadelik döneminden itibaren şiir ve sanatla alakadar olmuştur.

16. yüzyılda akla ilk gelen şairlerden biri Kanûnî Sultan Süleyman’ın büyük muhabbetini kazanan Bâkî’dir. “Bâkî XVI. yüzyıl Osmanlı şiirinin en büyük şairidir. Daha gençliğinden başlayarak yaşadığı devirde çok sevilen bir şair olduğu gibi, aynı yüzyılın büyük Azeri şairi Fuzûlî’nin bile gölgeleyemediği ünü, yüzyıllar boyunca sürmüş, Türkçe konuşulan bütün çevrelerde tanınmış, ‘Rum Sultanü’üş-Şu’arası’ diye anılmıştır.” (İpekten, 2008:24). Bâkî söz ustası bir şairdir. Onun için ahenk önemli bir unsurdur. Söz sanatlarını ustaca kullanıp ahengi yakalamıştır. “Onun şiirleri şekil bakımından kusursuz, nazım tekniği yönünden sağlam olup, İranlı ünlü şairlerin şiirlerine teknik yönden ulaşmıştır. Aruza hâkim olan bu usta şair,

çağdaşlarının düştüğü nazım sorunlarından kurtulmuştur.” (Mengi, 2008:175). Bâkî'nin şiirlerinde genellikle İstanbul Türkçesinin özellikleri görülmektedir. Arapça ve Farsça'yı iyi bilen Bâkî, şiirlerinde sade bir dil kullanmayı seçmiştir. Halk deyimleri de şiirlerinde önemli yer tutmaktadır. Bâkî iyi bir medrese eğitimi almıştır. Şairliğinin yanı sıra iyi bir din âlimidir. “Bâkî'nin şiirlerinde tasavvuf hemen hiç görülmez. Nefî, Nedim gibi birkaçı dışında büyük şairlerin pek çoğunda rastlanan tasavvufî şiirlere divanında yer vermemiştir. Bâkî buna karşı yaşadığı dünyanın gerçekleriyle ilgilenmeyi, dış dünyayı, devrin ihtişamlı hayatını şiire aktarmayı tercih etmiştir.” (İpekten, 2008:29). Rind bir şair olan Bâkî'ye göre dünya geçici bir hayal âlemidir. Dolayısıyla Bâkî'nin aşkı, beşerî aşktır. O bütün güzellere ve güzelliklere âşıktır. Onun hünerini gösterdiği en önemli beyitlerinden biri şudur:

Mûje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf

Gûyiyâ cenge turur nîze-güzârân saf saf¹

16. yüzyılda Türk edebiyatının en büyük şairlerinden bir tanesi de Azeri sahası şairi olan Fuzûlî'dir. Fuzûlî'nin hayatı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. “Fuzûlî'nin 1527 yılından başlayarak Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534'te Bağdat'ı fethine kadar geçen sürede nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Kanunî Bağdat'ı fethedince, “Geldi burc-ı evliyâya padişah-ı nâmdâr” tarih mısraını da ihtiva eden meşhur kasidesiyle beraber padişaha beş kaside takdim etmiş, Sadrazam Makbul ibrâhim Paşa, Kazasker Abdülkâdir Çelebi, Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi gibi şahsiyetlere de kasideler sunarak bu defa Osmanlı devlet adamlarının himayesine girmeye çalışmıştır. Ayrıca Bağdat seferine katılan şairlerden Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'le de tanıştığı ve onlarla dostane münasebetler kurduğu kaynaklarda belirtilmektedir.” (TDVİA, 1996:241). Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Fuzûlî dünyada en çok tanınan şairlerimiz arasındadır. “Şiirlerinde belki de kendi zamanına kadar hiçbir şairin kullanmadığı mana incelikleri bulunur. Detaylı lugat anlamlarına yönelik ustaca geliştirilen çağrışımlar ve devrin muteber ilimleri ışığında çözülebilecek anlamlar, onun şiirlerinin önemli bir cephesini meydana getirir.” (Şentürk ve Kartal, 2015:317). Onun şiirleri ilk bakışta kolayca anlaşılabilir gibi görünmesine rağmen derinlemesine incelendiğinde birer sehl-i

¹ “O fettan yan bakış kirpik süvarisini saf saf dizer. Sanki mızraklı erler saf saf dizilip savaş durumunu alırlar.” (İpekten, 2008:117).

mümteni örneğidir. “Fuzûlî’nin şiirlerinde dikkat çeken hususlardan biri de Türkçeyi kullanmadaki ustalığı ve ifade gücüdür. O Arapça, Farsça ve Türkçeye olan hâkimiyetiyle bu üç dilin anlam inceliklerini şiirde en mükemmel şekilde birleştirmiş ve çok dar ifade kalıplarıyla alabildiğine geniş anlam ufukları oluşturabilmiştir.” (Şentürk ve Kartal, 2015:318). “*Daima göz önünde tutmak lazımdır ki Fuzûlî devrin sayılı âlimlerindendir. Edebiyatın en derin ve ince noktalarına kadar inen bir zekâyâ sahiptir. Samimi bir lirizim ve hassasiyet içinde sürüklenir gibi gördüğümüz şair, arada öyle bir zekâ parıltısı gösterir ki insan, san’atkârın bu derece kendinden geçmiş bir halde iken nasıl zekâsını böyle keskin bir hale getirdiğine hayret eder.*” (Tarlan, 2011:14). Dolayısıyla Fuzûlî, söz ustası bir şairimizdir. İyi bildiği bu üç dilin inceliklerini ustaca kullanmıştır. “Aşkî terennüm etmek, gayr-ı şuurdaki fırtınalarla bulanık ruhun alt duygu tazyikinden kurtulmak için elinde bir çare vardı: Söz. Onun içindir ki sözün kıymetini hemen hiçbir şairimiz Fuzûlî derecesinde bütün güzelliği, ihtişamı ve kudretiyle kavramıştır diyemeyiz.” (Karahana, 2001:284). Fuzûlî söz ile ilgili düşüncelerini söz redifli gazelinde şöyle dile getirmiştir:

Halka agzun sırrını her dem kılur izhâr söz
Bu ne sırdur kim olur her lâhza yohdan var söz

Arturan söz kadrini sıdk ile kadrin arturur
Kim ne mikdâr olsa ehlin eyler ol mikdâr söz

Ver söze ihyâ ki tutdukça seni hâb-i ecel
Ede her sâ’at seni ol yahudan bîdâr söz

Bir nigâr-ı anberin-hatdur gönüller almağa
Gösterür her dem nikâb-ı gaybdan ruhsâr söz

Hâzin-i gencîne-i esrârdur her dem çeker
Rişte-i izhâra min min gevher-i şehvâr söz

Olmayan gavvâs-ı bahr-i ma’rifet ârif degül
Kim sadefer terkîb-i tendür lü’lü’-i şehvâr söz

Ger çoh istersen Fuzûlî izzetün az et sözü

Kim çoh olmakdan kılubdur çoh azîzi hâr söz²

Bu gazelde hünerini göstermiş olan Fuzûlî'nin pek çok eseri vardır. Kasideleri de bu eserler arasındadır. Su, gül, hançer redifli kasideleri de onun sanatlı ve başarılı kasideleri arasındadır.

16. yüzyılın diğer bir önemli şahsiyeti de aslen Balıkesirli olup Balıkesir'den İstanbul'a II. Bayezid zamanında gelen Zâtî'dir. Zâtî uzunca bir ömür sürmüştür. Çok sayıda gazel ve kaside yazmış olan sanatçının, sadece gazelleri üç cilt olarak yayımlanmıştır. Zâtî'nin İstanbul'da bir dükkânı da vardır. “Zâtî dükkânı bir şair yurdu olarak kullanmış, eski ve yeni şairler ile dostluk kurmuş -şu'arânın kadîminden ve hadîsinden çok kavâbil ve efâzıl ile müsahebet edip- her birinden istifade etmiştir.” (İnalcık, 2016:243). Bu dükkân şairin söz ustalığından faydalanmak isteyen gençlerin de uğrak mekânı olmuştur. “Şairin en önemli özelliği daha önceden söylenmemiş birtakım hayalleri kullanma gayretidir. Kaynaklar ilim tahsili olmadan usta şair olunamayacağı tezinden hareketle belirli bir eğitimi bulunmayan Zâtî'nin olağanüstü güzellikteki şiirlerini hayretle karşılar.” (Şentürk ve Kartal, 2015:342). Bazıları onun şiirlerini göstermek için dükkânına gelen gençlerin şiirlerini kendine mâl ettiğini söylese de Zâtî devrinin önemli söz ustası şairleri arasındadır.

Dönemin önde gelen bir başka şairi de Hayâlî'dir. Kanûnî, Hayâlî'yi beğenmiş ve himayesi altına almıştır. Kanûnî Bağdat seferine çıkarken Hayâlî'yi de yanına almıştır. Bu seferde Fuzûlî ile tanışan Hayâlî, ondan etkilenmiştir. “Hayâlî, kendini üstat olarak kabul edilen İran, Arap ve Türk şairleriyle mukayese

² “-Söz, ağzının sırrını her nefeste âleme açıklıyor. Bu ne sırdır ki her göz açıp kapayıpta söz yoktan var oluyor.

-Doğru söylemekle sözün kâdir ve kıymetini artıran kimse, kendi kâdir ve kıymetini artırır. Söz ne kadar değerli ise sahibini de aynı derecede değerli kılar.

-Söze can ver ki seni ecel uykusu tuttukça, yani sen öldükten sonra da söz seni her sâ'at o uykudan uyandırsın.

-Söz, ayva tüyleri anber kokulu bir güzeldir ki gönüller almak için her an gayb örtüsü altında yüzünü gösterir.

-Söz esrar hazinesinin hazinedarıdır. Her an izhâr ipine bin bin iri kıymetli inci dizer.

-İrfan denizine dalgıç olmayan insan ârif değildir. Zîra sadef vücuttur, tendir, içindeki tek ve değerli inci de sözdür.

-Ey Fuzûlî, eğer halk arasında çok aziz ve muhterem olmayı istersen sözü az söyle. Zîra çok olduğu için çok azîzi zelil eden yine sözdür.” (Tarlan, 2011:304-306).

eder. Böylece, onların yolundan gittiğini, onların seviyesinde veya daha üstün eserler verdiğini ifade imkânı bulur. O başka şairlerin mânâlarını alıp şiire koymayı doğru bulmaz. Avını kendi avlayan bir şahbaz gibi orijinal ifadeler peşindedir.”(Kurnaz, 1996:40). *“Kaynaklar Hayâlî’nin duygulu, ince bir şair olduğu konusunda görüş birliği ederek onu İranlı Hâfız-ı Şîrâzî’ye benzetirler. Kaynaklarda Hâfız-ı Şîrâzî –i Rum, (Rum Şîrâzlı Hâfızı) ifadesi geçer. Gerçekten de şiir yeteneğinin üstünlüğü, zevkinin inceliği, sözünün samimi ve ahenkli oluşu, hayallerinin zenginliği Hayâlî’yi yalnız 16. yüzyılın değil edebiyatımızın gelmiş geçmiş en büyük şairlerinden biri yapmıştır.”* (Mengi, 2008:169-170). Dönemine damgasını vurmuş olan şairimiz dönemin de yaşayan birçok şairi geride bırakmayı başarmış, Hâfız-ı Şîrâzî’ye benzetilmeyi hak etmiştir.

Nev’î, 16. yüzyılın tanınmış bir diğer şairidir. Edirne’de doğan ve İstanbul’da dönemin önemli bilginlerinden ders alan şairin bir divanı vardır. *“Kaynaklar Nev’î’nin ilim ve fazilet sahibi bir şair olduğu konusunda birleşir ve onun rind edalı, derviş meşrep, tasavvufa, zühd ve takvaya mütemayil bir zat olduğunu ifade eder.”* (TDVİA, 2007:52). Arapça ve Farsçayı iyi bilen şairimizin *“şiirde üslubu sade ve tabii idi. Asrın bir kısım şairleri arasında yavaş yavaş moda haline gelmeğe başlayan süslü söyleyişlerden, sanat ve mazmun merakından hoşlanmazdı.”* (Banarlı, 1983: 578-579). Türkçe şiirlerinin yanı sıra aynı zamanda Farsça kasideleri de olan şairimiz, kaside şairi olarak da tanınmaktadır.

16. yüzyılda tanınan bir diğer şair ise Bağdatlı Rûhî’dir. Anadolu’yu gezen şair, Şam’da vefat etmiştir. *“Eserleri üzerinde durduğumuz şairlerin çoğu gibi Rûhî de üsluptan ziyade muhtevaya ehemmiyet vermiştir. San’atkârane süslemelerden sonra yaygın olarak kullanılan zoraki ifadelerin hemen hiçbirisi onda yoktur.”* (Gibb, 1999:139). Divanında yer alan on yedi bentlik terkiib-i bendiyle ün kazanmış, kendinden sonra yaşayan Ziya Paşa ve Muallim Naci bu şiirden etkilenmiştir.

16. yüzyılın ikinci derece şairlerinden biri olarak anılan Figânî de üzerinde durulması gereken bir şairimizdir. Trabzonlu olan şair, medrese öğrenimi görmüştür. Hafızası güçlü olan şair hakkında kaynaklarda şu bilgi yer almaktadır: *“Arapça ya da Farsça ne okursa okusun bir kaya üzerine yazılmış kitabe gibi hafızasına nakşoluyordu. Aynı şekilde eserlerinin hepsini kaydetmeye gerek*

duymadan hafızasında taşıyordu.” (Gibb, 1999:37). Kısa sürede devlet adamlarının lutfunu kazanan Figânî, söylentilere göre onun olmayan fakat ona atfedilerek İbrâhim Paşa’ya verilen şu beyit yüzünden idam edilir:

Dü İbrâhim âmed bedeyr-i cihân

Yeki büt şîken şod yeki büt nîşân³

16. yüzyılın tanınmış bir diğer şairi Bursalı olduğu söylenen Lâmiî Çelebi’dir. Şairin manzum-mensur pek çok eseri vardır. “Şairlik yeteneği, san’atkârlık gücü itibariyle orta derecede bir sanatçı olan Lâmiî daha öncede belirtildiği gibi mensur eserleriyle tanınmıştır. Çok eser vermiş olması eserlerine gereken özeni göstermesini engellemiştir.” (Mengi, 2008:179). Ayrıca “Türk edebiyatında ikinci ve en dikkate değer Vâmık u Azrâ’yı yazan Lâmiî Çelebi’dir. Kanûnî Sultan Süleyman’ın emriyle işe başlamış ve altı ayda bitirerek kendilerine sunmuştur.” (Ayan, 1998:8). Lâmiî, şehrengizleriyle de tanınmaktadır. Bu türdeki eserlerinde Bursa hakkında bilgiler vermiştir.

Bu yüzyılda tanınan bir diğer şair Kemalpaşazâde şairliği yanında âlimliği ile de tanınır. “Eser verdiği hemen her ilim dalında karmâşık konuları cesaretle tartışan Kemalpaşazâde en muktedir âlimleri ehliyetle tenkit ederdi.” (TDVİA, 2002:239). Üç padişah dönemi görmüş, bu üç padişahın sevgi ve saygısını kazanmış olan “Kemalpaşazâde’nin eserleriyle sahip olduğu şöhret bir şair olarak değil bir ilim adamı olaraktır. Şiirleriyle böyle bir şöhrete kavuşması mümkün değildir, zîra şairliği engin malumatı ve göz kamaştırıcı üretkenliğiyle gölgede kalmıştır.” (Gibb, 1999:524). Zembilli Ali Efendi’nin vefatı üzerine Şeyhülİslamlık makamına getirilmiş olan şair, iki yüzün üzerinde eser veren çok yönlü bir şairdir.

Bu yüzyılda yaşayan ve mesnevileriyle tanınmış bir şair de Taşlıcalı Yahyâ’dır. Şair, asker kökenlidir ”Divan şiirimizin önde gelen simalarından Taşlıcalı Yahya Bey korkusuz ve atılgan bir kişiliğe sahiptir. Divanında mesnevilerinde kendisinden bahsederken kahramanlığı ve savaşlarda gösterdiği yararlılıkla iftihar ettiğini belirtir.” (TDEA, 1998:543). Şiir yeteneğiyle haklı bir ün kazanmış “Yahya Beğ Türkçeyi çok iyi öğrenmiş, aslen Arnavut olduğu halde

³“Dünyaya iki İbrahim geldi. Biri put kırdı, biri put dikti.”

bilhassa İstanbul Türkçesinin kudretli şairi olmuştur.” (Banarlı, 1983:599). Fuzûlî ile Bağdat’da tanışmış, ondan etkilenmiştir. “Taşlıcalı Yahyâ’nın en önemli yanı, İran örneklerine bağlı kalmadan yerli renklerle ve sade bir dille kaleme aldığı mesnevileriyle Türk edebiyatında hamse yazarlarının öncülerinden olmasıdır.” (TDVİA, 2011:157). Kanûnî’nin oğlu Şehzade Mustafa’nın boğdurulması üzerine yazdığı mersiyesi ünlüdür.

16. yüzyılda mesnevileriyle tanınmış bir diğer şair ise Kara Fazlî’dir. Hamse sahibi olan Kara Fazlî’nin yetişmesinde Zâtî’nin katkısı büyüktür. “İçe dönük ve duygulu bir şahsiyete sahip bulunan aynı zamanda derviş mizaçlı ve zeki bir kimse olan Fazlî...” (TDVİA 2001:361). Gül ü Bülbul mesnevisiyle tanınmış, divan sahibi olduğu söylene de divanı günümüze ulaşmamıştır.

Hakanî Mehmet Efendi, Âgehî, Celîlî, Muîdî, Basîrî, Cinânî, Mesihî, Revanî, Mihri Hatun, Zeynep Hatun, Hubbî Hatun 16. yüzyılın tanınmış diğer bazı şairleri arasındadır.

1. EDEBÎ TASVİR VE TEŞBİH

1.1. Edebî Tasvir

Yüzyıllardır insanların duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullandığı tasvirin kelime anlamı: “Bir şeyin suretini çıkarma, resmini yapma, tersîm; Şekil gibi güzel anlatma, betimleme” demektir. (Parlatır, 2011:1639). Muallim Naci Istılâhât-ı Edebîyye adlı eserinde tasviri Tavsif başlığı altında şöyle açıklamıştır: “Bir şeyi göz önüne getirerek tebessüm ettirecek sûrette o şeyin haline münâsib birtakım tâbîrât ile târif etmektir.” (Naci, 1307:202). Bu tanıma atıfta bulunan Tahir’ül Mevlevî ise Edebiyat Lügatı adlı eserinde tasvir ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır: “Öyle zannediyorum ki bu ibare, tavsîfin değil, târifin târifi olur. Tavsîf yâhut tasvir bir şeyin sade olduğu gibi değil, birazda şairce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır. Diyenlerin tarifi daha doğru olsa gerektir. Çünkü his ve hayal karşısında yapılan tasvirler âdetâ fennî bir rapor olabilir.” (Mevlevî, 1994:149). Bu açıklamalardan hareketle “...Edebî tasvir ise nesneyi okuyanın veya dinleyenin zihninde estetik duygular uyandırarak şekillendirecek tarzda tarif etmektir.”(Şentürk, 2002:21).

Tahir’ül Mevlevî’nin tasvir ile ilgili şu tespitleri de dikkat çekicidir: “Tavsîflerde lüzûmuna göre tumturaklı parlak lafızlar ve ibâreler kullanmak beğenilmekle beraber, İrânkârî iğrâklî tanzir edercesine keyfiyeti tabîliğinden çıkarmak hoşâ gitmez. Hüner tavsife tabîlik içinde bir şa’saa vermektir. Bir pencere camını güneşten daha ziyâdar göstermeğe kalkışmak ayıptır.” (Mevlevî, 1994:150).

İnsanlar yüzyıllardır duygu ve düşüncelerini tasvirlerle dile getirmişlerdir. İlk tasvir örnekleri taşlara ve kayalara yapılan Şekiller kabul edilmektedir. Bu Şekiller ve sonrasındaki gelişmeler zamanla yazının oluşmasını sağlamıştır. Yazıdaki gelişmeler ise sözlü ve yazılı anlatımda kendisini göstermiştir. Bu sayede çeşitli söz sanatları oluşmuş, zamanla ise şekil mükemmelliğine erişen şair ve yazarlar tarafından edebî tasvirler meydana getirilmiştir. “Gerçekte tasviri anlatım tarzı, okuyan veya dinleyenleri en çabuk etkileyen, onlara verilmek istenen mesajı en çabuk veren, öğrenilmesi isteneni en tesirli yoldan öğreten, hislendiren düşünceye sevk eden bir metottur.” (Şentürk, 2002:22). Bu açıdan

düşünüldüğünde edebî tasvirlerin en güzel örneklerine kutsal kitaplarda rastlamak mümkündür.

Kutsal kitaplar içinde tasvirin en güzel örneklerini Kur'an-ı Kerim'de görmemiz mümkündür. "Tasvir, Kur'an üslubunda üstün ifade vasıtasıdır. Kur'an müşahede edilen bir olayı, görülen bir manzarayı, zihni bir manayı, ruhi bir durumu olduğu kadar insan tipini, beşer tabiatını da hissi-hayali bir surette ifade eder. Çizdiği bu resme canlı bir hayat ya da taze bir hareket verir." (Kutub, 1969:51). Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de soyut kavramlar misaller, teşbihler, benzetmeler vb. yollarla somutlaştırılır. Buna A'raf suresi 40. ayet örnek verilebilir:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ⁴

İslamiyet ile birlikte edebiyatımız iki koldan gelişim göstermiştir. Bunlar divan edebiyatı ve halk edebiyatıdır. Bu iki edebî dönemde de Arap ve İran edebiyatlarının etkisini bariz bir şekilde görmek mümkündür. Tasvir Arap edebiyatında özellikle cahiliye döneminden itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. "Cahiliye devri Arap şairlerinin çizdikleri tasvirler tamamıyla realist, günlük hayatı aksettiren, teşbih malzemeleri tamamıyla o bölgeye has şiirlerden ibarettir. Her türlü medenî imkânlardan ve yabancı tesirlerden uzak bir cemiyetin edebî mahsullerinden olan bu şiirlerdeki tasvirlerin saflık ve tabîliği karşısında insanın heyecanlanmaması mümkün değildir." (Şentürk, 2002:23). İslamiyet ile birlikte ise bu edebî birikim edebiyatında kendisini hissettirmiştir. Arap ve İran edebiyatından alınan nazım şekilleri ilerleyen yüzyıllarda ustaca kullanılmış, bu nazım şekillerinde de edebî tasvir yoğun şekilde kullanılmıştır.

Elbette tasvir dendiğinde akla Şekil ve heykel de gelmektedir. Ancak İslam dini buna müsaade etmediğinden bu sanat kolları yeterince gelişme gösterememiştir. "Tasvir kelimesinin tazammun ettiği mananın şûmulüne heykel sanatı da girer ise de bu sahadaki misaller İslam âleminde pek nadirdir. Bu

⁴ "Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız." (DİB. 2017).

cümleden olarak Mısır'da Humaravayh kendisinin zevcelerinin ve muganniyelerinin heykellerini yaptırmış, Endülüs'te Abd al-Rahmân III, gözde zevcesi al-Zahrâ'nın heykelini onun adını verdiği sarayda diktirmişti." (MİA, 1974:32). Bu örneklerin dışında tarihin belli devirlerinde heykel ve Şekil örnekleri görülse de asıl gelişimini Cumhuriyet devrinden sonra göstermiştir. Ancak Şekil sanatında tasvirin bütün incelikleri kullanılmıştır. "Aslında ayrı ayrı sanat dalları olup tamamıyla farklı malzemelere dayandıkları halde ressamlarla şairler arasında tasvir ve edebî tasvir çizme yönünden mühim bir benzerlik mevcuttur. Bir ressam nasıl ki çizdiği bir sureti birkaç fırça darbesiyle güldürüp yine birkaç darbeye ağlatabiliyorsa şair de birtakım kelime oyunları ile bu ve benzeri imajları zihinlerde teşekkül ettirebilmektedir." (Şentürk, 2002:22). Bu tespite Bâkî'nin şu gazeli örnek olabilir:

Çıkar eflâke derûnum şereri döne döne

Dökülür hâke yaşum katreleri döne döne⁵

Bâkî'nin bu gazelinden de anlaşıldığı gibi tasvirde hüner ortaya koyulan en önemli örnekler divan edebiyatı ve halk edebiyatında verilmiştir. Özellikle divan edebiyatında kasidenin nesib (teşbib) bölümünde şairler ifade gücünü ortaya koymuştur. Şairler asıl konuya geçmeden önce bu bölümde mevsimlere ait çeşitli tabiat manzaralarını, bayramları, ramazanları, savaşları, köşkleri ve şehirleri tasvir ederler. Kasideler nesib bölümlerindeki bu tasvirlerle göre bahâriyye, şitâiyye, ramazânîyye, rahşîyye, fethiyye gibi isimler alır. Gazeller de tasvir yönünden divan edebiyatının güzel örneklerinin verildiği tür olmuştur. Mensur eserlerde de tasvir yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Divan edebiyatı ve halk edebiyatında birçok türde yoğun olarak bulunan tasvirin en seçkin örnekleri ise mesnevilerde verilmiştir. Mesnevilerde "Bilhassa lirik konuları ve hamasi olayları ifade ederken şair okuyucuya o sahneleri âdeta yaşatır. Divan şairi başta aşk olmak üzere soyut kavramları aktarırken dış dünyadan örnekler vererek maksadını izah etmeye çalışır. Bu sebeple cemiyet, insan, sevgili, aşk, zaman gibi kavramlar etrafında kurduğu sanat dünyasını okuyucuya açıklamak için tasvirlerle başvurur." (TDVİA, 2011:136-137).

⁵ "İçimin ateşinin kıvılcımları döne döne gökyüzüne çıkar. Gözyaşımın damlaları döne döne toprağa dökülür." (İpekten, 2008:136).

Mesnevilerde “Tasvirler bazı hallerde de hiciv ve mizah içinde kullanılır. Mesela okuyucuya bir ibret dersi vermek için daha çok hayvanlar teşhis edilerek onların düştükleri gülünç haller tasvir edilir. Mevlana’nın Mesnevi’sinde gül ağacı ile papağan hikâyesi veya Şeyhi’nin Har-name’si buna misal olabilir.” (Şentürk, 2002:36-38). Görüldüğü gibi şiiri zenginleştirmek, ifadeye güç kazandırmak için kullanılan tasvirler mesneviler için son derece önemlidirler. Yazar belli yerlerde bu tasvirlerle eserini monotonluktan kurtararak eserinin renklenmesini sağlamıştır. İçinde tasvir olmayan mesnevilerse sanat değerinden yoksun sayılmıştır.

Mesnevilerde edebî tasvirler üzerine çokça incelemeler yapılmış, mesnevilerdeki edebî tasvirler belli başlıklar altında tasnif edilmiştir. XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler adlı kitapta mesnevilerdeki edebî tasvirler şu başlıklar altında tasnif edilmiştir:

- “1. Zaman bildirmek
2. Mekân bildirmek
3. Varlıkları tanıtmak
4. Hadiseleri anlatmak
5. Psikolojiyi aksettirmek” (Şentürk, 2002:36-37).

Tanzimattan sonra ise Batı etkisinde yeni bir döneme girilmiş, ilk dönemlerde eski edebiyatın hayal dünyası eleştirilmiştir. Özellikle divan şiiri gerçeğe uygun olmayan canlandırmalarla dolu olmakla suçlanmıştır. Bu konudaki eleştirilere Ahmet Hamdi Tanpınar’ın şu sözleri cevap niteliğindedir ve önemlidir. “Her medeniyette sanatlar birbirine tesir ederler. Birinin kazancı öbürünün ufkü olur ve böylece kültür tamamlanır, insanın zihni terbiyesi teşekkül eder. Eski şiirimizde minyatür, yazı ve çini sanatlarının tesirini görmemek kabil değildir.” (Tanpınar, 2006: 272). Buradan da anlaşılacağı üzere dönemin sosyal şartlarıyla değerlendirildiğinde gerçek görüntü ortaya çıkacaktır.

Hikâye ve roman türleri Tanzimat döneminde görülmüş ve hızlı bir gelişim göstermiştir. Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde ise nitelikli eserler yazılmıştır. Bu türlerin incelemelerinde edebî tasvirler karşımıza çıkmaktadır. “Tasvir kavramı zamanla anlatı sanatlarında olayın yaşandığı yerin nasıl bir yer

olduğunun açıklanması ve olayları yaşayan insanların fiziki, ruhsal ve toplumsal yönden nasıl kişiler olduklarının açıklanması anlamlarında kullanılır olmuştur. Bu kullanım sonucunda da tasvir anlatı sanatlarının temel elemanlarından biri haline gelmiştir.” (Şaban, 2002:124-163). “Tasvir romanın kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, olay, mekân gibi unsurları sanatın sağladığı imkânlardan yararlanarak görünür kılmaktır.” (Tekin, 2003:200). Dolayısıyla yazar bu işlemi gerçekleştirirken söz konusu unsurların karakteristik yönlerini bilmek zorundadır. Yazar iyi bir gözlemci olmalı, ayrıntıları yakalayabilmelidir. Bu sayede karakteristik yönler açığa çıkarılabilir.

Görüldüğü üzere edebî tasvir, nesneleri olduğu gibi aktarma yolunu seçmez. Şairler ve yazarlar var olanı anlatırken ondan da uzak kalmamak şartıyla onu değiştirme yolunu seçerler. Bu açıdan bakıldığında “edebi tasvirin şiirdeki malzemesi teşbihtir” denilebilir.

1.2. Teşbih

Mecazlar, bir kelimenin bilinen anlamından başka bir anlamda kullanılmasıdır. Dilimiz mecazlar açısından çok zengindir. Mecazlar günlük hayatta bilerek veya bilmeyerek kullanılır. Bu da dilimize ayrı bir güzellik ve zenginlik kazandırır. Teşbih de bu sanatlardan biridir. Kaynaklarda geçen, bilinen tanımını ile aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetliye benzetme sanatına “teşbih” denir. “Teşbih heyecana bağlı bir sanattır. San’atkâr kendisini etkileyen bir olay veya varlık karşısında heyecanlanır. Bu heyecanını daha kuvvetli ve tesirli anlatabilmek için o ruh halini okuyucuda daha iyi canlandırabilecek benzetmeler yapma yoluna gider. İşte bu ruhi faaliyet sonucu teşbih sanatı meydana gelir.” (Kaplan, 2002:163).

Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinden alınan aşağıdaki beyitte şair heyecanını şu teşbihle dile getirmiştir:

Zülfeyn-i müselseli girih-gîr

Cân boynuna bir belâlî zincîr⁶

⁶ “Örölmüş ve kıvrımlı iki zülfü, can boynuna bir belalı zincir gibidir.” (Ayan, 2014:95).

Şiirde şair sevgilinin örölmüş kıvrım kıvrım zölfünü boynuna dolanan bir bela zincirine benzetmiştir. Güzel bir teşbih olan bu beyit, aynı zamanda edebî tasvirin güzel bir örneğidir.

“Teşbih sanatına daha çok şiirde başvurulmuştur. Nesirde şiirdeki kadar çok kullanılmadığı gibi makbul de sayılmamıştır. Fakat fazla kullanılmaması şartıyla mensur eserlerde de teşbihe mürâcaat üslûbu güzelleştirme yolu olarak görölmüştür.” (Kölekçi, 2005:31). Teşbihin güzel olması için bazı şartlara sahip olması lazımdır. Numan Kölekçi’nin adı geçen eserinde bu şartlar şu şekilde verilmiştir:

“Teşbih edilen fikir ve his arasındaki münasebete bağlıdır. Bunlar arasındaki münasebet dikkate alınmaz. Benzetme gelişigüzel olursa soğuk olur. Meselâ ‘çiçekler ilkbaharın berf-i râyihadârı gibidir.’ diyerek çiçeği kokulu kara benzetmek bu kâbildendir.

Teşbihin etkili olabilmesi için doğru, tâbiî, açık ve münasebetli olması, zoraki, tiksindirici hayallerden uzak bulunması gereklidir. Böyle olduğu takdirde teşbih üslûbu güzelleştirici bir unsur olabilir. Aksi takdirde üslûbu bozar.

Teşbihte benzetilene bağlı olaylar, şahıslar ve eşyanın hal, mevkii ve zamana uygun olan şeylerden alınması gerekir.” (Kölekçi, 2005:31-32).

Teşbihi meydana getiren unsurlara ise erkân-ı teşbih denir. Bu unsurlar dört tanedir.

- Müşebbeh (Benzetilen)
- Müşebbehünbih (Kendisine benzetilen)
- Vech-i şebbeh (Benzetme yönü)
- Edat-ı teşbih (Benzetme edatı)

“Teşbih edatları Türkçede kullanılmış veya kullanılmakta olan; gibi, sanki, nitekim,-tek, -âsâ, -veş, -var, -sıfat, gûyâ, misal gibi benzerlik ifade eden edatlar, dönmek, benzemek, sanmak, andırmak gibi benzerlik ifade eden fiil mastarlarının farklı çekimleri ve benzetme fonksiyonundaki -casına, -cesine, -cılâyın, -cileyin ekleridir.”(Saraç, 2007:130-131).

Teşbihin unsurlarına bağlı olarak çeşitli esaslara göre sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlardan en çok kabul göreni teşbih unsurlarından birinin veya birkaçının bulunup bulunmamasına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma şöyledir:

1.2.1. Teşbih-i Mufassal

Teşbih de dört unsur da zikrediliyorsa bu teşbih, mufassal teşbih adını alır. Bu çeşit teşbihler belâgat yönünden üstün sayılmaz.

Giryeden cûy-ı sirişküm sû-be-sû oldu revân

Yine kulzüm gibi cûş itdi bu deryâ semt semt⁷

Bâkî'ye ait olan yukarıdaki beyite baktığımızda teşbihin unsurları şunlardır:

Müşebbeh (Benzetilen) :→ deryâ

Müşebbehünbi (Kendisine benzetilen):→ kulzüm

Vech-i şebah (Benzetme yönü) :→ cûş etdi

Edat-ı teşbih (Benzetme edatı) :→ gibi

Bu beyitte benzetmenin bütün öğelerinin bulunduğu görülmektedir. Dolayısı ile teşbih-i mufassal örneğidir. Beyit aynı zamanda edebî tasvirin de güzel bir örneğidir.

1.2.2. Teşbih-i Mücmel

Vech-i şebah yani benzetme yönü söylenmemiş teşbihlerdir. Benzetme yönünün söylenmemesi az sözle çok şey anlatma olarak kabul edildiğinden Teşbih-i Mecmel tercih edilmiştir.

Ârızun âb-ı nâbdur gûyâ

Zekânun bir hâbâbdur gûyâ⁸

⁷ “Ağlamaktan gözyaşımın ırmağı her yana aktı. Bu derya yine umman gibi coştı.” (İpekten, 2008:88).

Bâkî'ye ait olan yukarıdaki beyite baktığımızda iki tane teşbih-i mücmel örneğine rastlarız. Sevgilinin yanağı berrak bir suya, çenesi de hava kabarcığına benzetilen bu beyitte görsel öğelerle süslenmiş güzel bir edebî tasvire yer verilmiştir. Beyitteki teşbih unsurları şunlardır:

Müşebbeh (Benzetilen) :→ ‘Ârızun, zekân

Müşebbehünbi (Kendisine benzetilen) :→ âb-ı nâb, hâbab

Vech-i şebah (Benzetme yönü) :→ Bu öge bulunmaz

Edat-ı Teşbih (Benzetme edatı) :→ Gûyâ

1.2.3. Teşbih-i Belîğ

Teşbihin öğelerinden yalnız müşebbeh ve Müşebbehünbi bulunan teşbihlere “teşbih-i belîğ” adı verilir. Mücmel ve mufassal teşbihlerden daha çok tercih edilenidir. Çünkü teşbihin unsurları azaldıkça mana kuvvetlenir.

Hurşîd ruhun kendüyi kim göstere cânâ

Minnet mi kalur mihr-i ziyâ-güstere cânâ⁹

Bâkî'ye ait olan yukarıdaki beyite baktığımızda “hurşîd ruhun” terkinde sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiştir. Şair, sevgilinin yüzünü güneşe benzeterek güzel bir edebî tasvir örneği sunmuştur.

Müşebbeh (Benzetilen) :→ Ruh

Müşebbehünbi (Kendisine benzetilen) :→ Güneş

Vech-i şebah (Benzetme yönü) :→ Bu öge bulunmaz

Edat-ı teşbih (Benzetme edatı) :→ Bu öge bulunmaz

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı gibi edebî tasvirler zengin bir kaynaktan beslenmektedir. Teşbihin değişik şekillerini kullanarak şair, teşbihin kattığından daha

⁸ “Sanki yanağın berrak bir su, çenen de (suyun yüzeyindeki) hava kabarcıklarıdır.”

⁹ Ey can (sevgili); güneş (gibi parlak) yüzün kendini gösterdiği zaman, gökte ışık saçan güneşe minnet mi kalır? (Doğan, 2002:77).

fazlasını şiire katmaktadır. Edebî tasvirler, uzun uzun anlatılacak konuların birkaç kelimeyle anlatılmasıdır. Ancak daha önemlisi şair bu edebî tasvirlerle dünyayı algılayış biçimini anlatır. Okuyucularının da biraz uğraşıp onun duygularını anlamalarını ister. Şair nesneleri değiştirip onları herkesin anlayabildiği durumdan çıkardığı ölçüde mutlu olur. Böylece gerçek başarıya ulaşmış olur.

Özetlemek gerekirse edebî tasvirler, anlatılmak istenen şiir; gibi güzel anlatmadır. Şiire gerçek değerini katan edebî tasvirler sayesinde şairler, duygularını yüzyıllar öncesinden yüzyıllar sonrasına aktarır. Şairin bu duygu fotoğrafını biz de algılar, şairle aynı düşüncelere sahip oluruz. Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u için de durum bundan ibarettir. Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisinde Mecnûn'un Leylâ'ya olan büyük aşkı, çektiği sıkıntılar anlatılmıştır. Burada asıl olan Fuzûlî'nin dilinden anlatılmasıdır. Zira Fuzûlî şu beyitte Mecnûn ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Bende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var¹⁰

¹⁰ “Bende Mecnûn'dan büyük âşıklık kabiliyeti var. Gerçek âşık benim, Mecnûn'un ancak adı var.”

2.TÜRK EDEBİYATINDA LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİ

Mesnevi “muhtelifü’l-kafiye beytlerden teşekkül eden nazmdır. Tanzîm i’tibârıyla eşkâl-i nazmın en kolayı mesnevi olduğu için rivâyât ve tesâvîre dâir uzunca manzûmeler ekseriyâ bu şekilde yazılır.” (Mevlevî, 2015:159). Bu mesnevilerden en önemlileri de aşk mesnevileridir. Aşk mesnevileri arasında da Leylâ vü Mecnûn’un yeri çok büyüktür. Arap ve Fars edebiyatında çokça işlenen bu konu Türk edebiyatında da yoğun olarak işlenmiş, kıymetli eserler yazılmıştır.

Türk edebiyatında Leylâ vü Mecnûn hikâyesini müstakil mesnevi şeklinde yazan ilk şair Edirneli Şâhidî’dir. “Şehzade Cem adına İstanbul’da nazmedilmeğe başlanan eser 883 tarihinde Konya’da tamamlanmıştır.” (Şentürk ve Kartal, 2015:279). Gülşen-i Uşşâk adıyla da bilinen bu eserden sonra Ali Şîr Nevâî’nin hamsesi içinde yer alan Leylâ vü Mecnûn’u gelmektedir. “Nevâî’nin Leylâ vü Mecnûn’u Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî’nin aynı addaki eserinden hareketle yazılmıştır. 38 bölümden oluşan eser 3622 beyittir.” (Şentürk ve Kartal, 2015:213). Bu eserin pek çok nüshası vardır.

Leylâ ve Mecnûn hikâyesini yazan diğer şairler şöyle sıralanabilir:

XV. yüzyıl: Hamdullah Hamdi, Ahmed-i Rıdvân, Bihiştî, Kadîmî.

XVI. yüzyıl: Ahmed Sinan Çelebi, Sevdâî, Hakîrî, Kadîmî, Hâmidîzâde Celîlî, Lârendeli Hamdî, Celâlzâde Sâlih, Halîfe, Atâyî (Âzerî şairi), Mahvî, Hâtâfî, Lâmi’î Çelebi, Larendeli Hamdî, Sâlih, Halîfe, Kâmî Mehmed, Manastırlı Kadî Sinan, Fuzûlî

XVII. yüzyıl: Fâizî

XVIII. yüzyıl: Örfî Mehmed

XIX. yüzyıl: Nâkâm (Âzerî şairi)

Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinden günümüze ulaşmayan şairlerden bazıları da şunlardır: Hayâtî, Çâkerî Sinan, Necâtî, Hayâlî Abdülvehhâb, Ârifî Fethullah, Kireççizâde Sinan, Muhyî, Zamîrî, Rif’atî Abdülhay, Ahmed Paşa.

2.1 Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi

Türk edebiyatında Leylâ vü Mecnûn mesnevilerinin birini de Fuzûlî kaleme almıştır. Eserinin Anadolu ve Azerbaycan başta olmak üzere her yerde adı duyulmuştur. “Leylâ vü Mecnûn yazıldığı tarihten başlayarak Türkçe konuşulan her yerde sevilerek okunmuş ve daha sonra yazılan Leylâ vü Mecnûn hikâyeleri üzerinde etkili olmuş bir eserdir. Türkiye ve Avrupa kitaplıklarında gerek külliyat içinde gerekse ayrı olarak yazılmış birçok nüshası vardır. İlk baskısı 1264'te yapılmış, Tebriz, Taşkent, Kahire ve İstanbul'da birçok kez basılmıştır.” (İpekten, 2015:42).

Fuzûlî'nin 3036 beyitlik Leylâ vü Mecnûn mesnevisinin başında tevhîd, münâcât ve na't gibi dini şiirler ve Kanunî Sultan Süleyman için söylenmiş kasideler bulunur. Ardından sebep-i telif bölümünde Osmanlı şairlerinin de bulunduğu bir mecliste kendisinden bir Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazılması istendiğinden bahseder. “Saâdetli bey” hazretlerini övme bölümünde ise Bağdat valisi Üveysi Paşa övülür. Sonrasında hikâyeye başlanır.

2.1.1. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Özeti

Araplar arasında bütün kabilelere başkanlık eden erdemli, cömertliği ile tanınan birisi vardır. Bütün Arap kabileleri emrine bahşedilmiştir. Zamanını, orası senin burası benim dolaşmakla geçirir. Çok varlıklıdır. Ancak dünyada bir tanecik mirasçısı yoktur. Oğulsuz adam telef olmuş gibidir. Onu baki kılan halefidir. Bu adam oğul sahibi olabilmek için nice ay yüzlü dilberlerle evlenir. Allah'a çok yalvarır. Sonunda eşlerinden biri hamile kalır, nur topu gibi bir oğlu dünyaya gelir. Bütün Arap kabileleri bu olaya sevinir. Dadısı çocuğu özenle besler. Fakat çocuğun ağlaması bir türlü kesilmez.

Bir gün dadısı onu rahatlatmak için gezmeye çıkarır. Evlerin birinde güzel mi güzel bir kadın çocuğun haline acıyıp Kays'ı kucağına alır. Kays birden susar. Fakat bu evden ayrılınca tekrar ağlamaya başlar. Tabi ki çocuğu bu güzele çeken sebep aşktır. Yoksa o yaştaki çocuk güzelden ne anlar.

Zamanla Kays büyür, olgunlaşır, sünnet olur. Bütün okul araç gereçleri alınıp okula yollanır. Okulda melekler kadar güzel kız çocukları Kays'la arkadaş

olurlar. Böylece hûrîlerle gilmânlar buluşur. Kızların arasında birisi vardır ki bu kız Kays ile arkadaş olur. Bu kız; örülmüş ve kıvrım kıvrım olan zülfü can boynuna bela zinciri gibi olan, kaşlarının eğrisi âşıkların belası, her kirpiği kan döken bir ok, keskin ve yan bakışları o okun ucundaki sivri demir gibi olan Leylâ'dır.

Kays onu görünce âşık olur. Aşk derdini çekmeye başlar. Leylâ da Kays'ı görünce aşka kapılıp kendini kaybeder. Nereye baksa Kays'ı görür olur. Fakat çok geçmeden bu iki âşık arasındaki aşk sırları ortaya çıkar. Birbirleriyle buluşmak için bahane aramaya başlarlar. Bazen Kays dersini unutmuş gibi davranır. Leylâ'ya ben okuyayım sen dinle der. Tahtaya bir şey yazacaksa kasıtlı olarak yanlış yazar, böylece Leylâ'nın hatayı görüp tebessüm etmesini “ bu yanlış böyle yazılmaz” demesini bekler. Okuldan çıkınca da Kays, Leylâ ile görüşmek için planlar yapar. Mesela kitabını saklar, kaybetmiş gibi davranıp “Kitabımı gördün mü?” diye sorar. Kays yazı öğrenirken özellikle lam (ل) ve ye (ي) harflerini öğrenir. Çünkü Leylâ'nın adı bu harflerle oluşmaktadır. Derken ikisi arasındaki aşk dillere düşer, ağızdan ağza dolaşır. Dedikodular annesinin kulağına gider ve çok sinirlenir. Kızını karşısına alıp “Sen bir mumsun, gel havaya uyma, mum havayı yok eder. Oyuncak gibi kendini benzetme, pencere gibi yol gözetme. Bardak gibi gezmeyi haram et. Nağme gibi perde makam et. Gölge gibi her yere yüz vurma. Hiç kimse ile oturup kalkma. Sen temiz kalplisin, başkaları hilecidir. Sana hile yapanlara engel olmaya çalış.” der. Leylâ bu sözleri duyunca panikler ve inkâra kalkışır. Annesine “Ey dostum ana! Şahlara ait incilerimin kutu ana! Sözler dersin ki ben bilmem. Mannesini anlamam. Aşk, âşık, maşuk gibi laflar dersin ben saf kalpli senin sadık çocuğum.” der.

Annesi bu sözleri duyunca söylenenlerin asılsız olduğuna inanır. Leylâ okulu terk eder ve derin bir umutsuzluk içine düşer, hastalanır. Zavallı Kays ise her gün okula gider, gözleri Leylâ'yı arar. Yine bir gün okula gider. Sevgilisini okulda göremeyince gündüzü geceye döner. Feleğe feryat eder. Bu feryatlar okuldakileri artık rahatsız eder olur. Sevda esiri Kays, halkın gözünde itibardan düşer. Herkes ona Mecnûn demeye başlar.

Bir bahar günü vefalı arkadaşlarından birkaçı Mecnûn'u perişan halde görünce “Şimdi gül devri bela çekip durma. Bulut değilsin ağlama, sel değilsin

çağlama.” derler. Mecnûn da arkadaşlarıyla beraber dolaşmaya çıkar. O sırada Leylâ da kız arkadaşlarıyla dışarı çıkmıştır. Leylâ ve Mecnûn kırdâ karşılaşıp. Leylâ meclisi aydınlatan bir mum, Mecnûn ise ciğeri yakan bir ateştir. Mecnûn Leylâ’sını görünce bayılıverir. Sonrasında da Leylâ bayılır. Arkadaşları gülsuyu getirip Leylâ’yı ayıtlırlar, evine götürürler. Mecnûn kendine gelince Leylâ’nın gitmiş olduğunu görür. Dövnür, üstünü başını parçalar. Ayakkabılarını çıkarır. Çünkü ayakkabı âşık için ayak bağıdır.

Arkadaşlarından başına gelenler için özür diler. Onunla birlikte olmamalarını, kendisinin aşk selinde boğulduğunu söyler. Artık eve gidemeyeceğini, babasının kendinden ümidi kesmesini söyler. Babasına bir mektup yazar. Kays arkadaşlarına söyleyeceklerini söyledikten sonra sahrada bir başına yürümeye başlar. Arkadaşları, durumu Kays’ın babasına anlatırlar. Kays’ın babası çok üzölür. Oğlunu aramak için yola koyulur. Oğlunu bir köşede bulur. Kays karıncalarla, yılanlarla konuşmaktadır. Oğlunu bu halde görünce bir an duraklar. Kendini toparlayınca oğluna “Neden inliyorsun derdin nedir?” diye sorar, öğütler verir.

Mecnûn babasını hiç dinlemez. Bana Leylâ’yı söyle, başka söz benim için bir masal der. Bu sözü duyan baba, “Leylâ bize geldi, seni görmek istiyor.” der. Mecnûn, Leylâ adını duyunca kalkıp gider. Leylâ’ya kavuşma arzusunda olan Mecnûn’a babası ve annesi öğütler vermeye başlar. Annesinin sözleri bitince Mecnûn “Ey yürüyen ruhum ata, ana! Gönlümün ve canımın muradı ata, ana! İşimin yanlış olduğunu incelemişim. Bana her ne dersiniz uygundur. Günah işleme alçaklığıyla kara yüzlüyüm. Bu işimde iradem yoktur. Kudretim dizgini elimde değildir.” der.

Mecnûn’un babası aciz kalınca tek çarenin Leylâ’yı istemek olduğunu anlar. Kabilesinin ileri gelenlerini toplar. Leylâ’yı istemeye gider. Leylâ’yı isteme meselesini Leylâ’nın babasına açar. “İşitmişim ki senin yakutun varmış, onu benim incime yakışır buluyorum. Lutfeyle! İneyet eyle! Kerem kıl! Yakut gibi kıymetli kızınla benim inci gibi değerli oğlumu saygıyla layık kıl.” der.

Leylâ’nın babası: Benim gibi evlat tuzağına düşmüş kişi, hoş geldin. Dediklerin zor sözler, seninle akraba olmak benim için şereftir. Lakin oğluna

herkes Mecnûn deyip onu kınıyor. Böyle birine kızımı nasıl vereyim. Tedavisini yaptır, iyileşsin. Söz, Leylâ'yı vereceğim, der.

Mecnûn'un babası umutsuz bir şekilde eve döner. Mecnûn'a: "Bela çeken oğlum! Leylâ'yı sana verecekler lakin bir şartları var: Divaneliğe son vermeni, akıllı kendine rehber edinmeni istiyorlar." der. Mecnûn babasına aşk divanesi akıllı olmayacağını, elinde olsa önce tedavisini olacağını, söyler. Babasından bir çare bulmasını ister. Zavallı ihtiyar her yolu dener. Fakat hiçbir şey yapamaz.

Mecnûn'un babasına bir gün derler ki: Sen oğlunu Kâbe'ye götür. Bakarsın Allah yardım eder, kalbi yumuşar. Bu yöntem ihtiyarın aklına yatar. Kâbe'nin yolunu tutarlar. Mecnûn Kâbe'ye gidince şevkle tavaf eder, dualar eder. Kâbe ziyaretçiler bu dualara hep bir ağızdan âmin derler.

Babası Mecnûn'un dualarını duyup gaminin artacağını artık sağlığına kavuşamayacağını anlar, oğlundan ümidi keser. Mecnûn çöllere yüz vurur. Bir dağ ile karşılaşır, yanık bir şarkı söyler. Sesi dağdan yankılanınca dağın kendisini anladığını sanır. Derdini dağa açar, ağlar, inler. Sonra Leylâ'nın diyarına doğru yürür. Yolda giderken tuzağa tutulmuş bir ceylan görür. Avcıya bütün eşyalarını verip ceylanı kurtarır. Ceylanla arkadaş olur. Yoluna devam eder. Yine bir tuzak görür, bu tuzağa yakalanmış bir güvercin vardır. Mecnûn güvercini de kurtarır. Güvercine onunla arkadaş olması ve başının tüylerine yuva yapması için yalvarır. Dertlerini anlatır, güvercin Mecnûn'un başına yuva yapar.

Leylâ ise evine kapanmıştır. Bazen arkadaşları gelir, onu eğlendirmeye çalışır. Kim ona "Leylâ" dese, "Ben Mecnûn'um," der. Geceleri derdini muma anlatır. Mumun dili yoktur. Nasıl cevap versin, bu kez derdini pervaneye anlatır. Sabah olunca seher yeline seslenir. Gündüzleri eve çekilir, günlerini geçirir.

Bir bahar sabahı herkes kıra çıkmış zamanını geçirmektedir. Annesi Leylâ'yı eve kapanmış görünce açılın neşesi yerine gelsin diye arkadaşlarıyla kıra çıkarır. Arkadaşları oyunlar oynar, eğlenir. Fakat Leylâ'nın oyun oynayacak hali yoktur. Bir hileye başvurur. "Çiçek toplayalım bakalım kim daha fazla toplayacak." der. Herkes çiçek toplamaya koyulur. Leylâ tek kalır. Ağlar, inci gibi yaşlarını döker. Bulutlara seslenir. Leylâ bulutla konuşurken birisi Mecnûn'un

şiiirini okumaktadır. Şiiri dinleyen Leylâ düşünür. Kendi çektiği acılarda ateş yoktur. Mecnûn daha dertlidir. Leylâ geziden teselli bulamayıp eve döner.

Leylâ eve giderken Araplar arasında yakışıklılığı, zekâsı, düzgün tavırları ile ünlenmiş olan İbni Selâm'a rastlar. İbni Selâm atına binmiş doğan ile ava çıkmıştır. Leylâ'yı görür, ona vurulur. Akıllı birini bulup Leylâ'yı istemeye yollar. Annesi babası Leylâ'yı İbni Selâm'a verir. Leylâ böylece bekârken birden nişanlı olur.

Yine o zamanlar savaşçı kişileriyle ünlenmiş bir yiğit vardır. İsmi Nevfel'dir. Mecnûn'un şiirini duyar, çok etkilenir. Mecnûn'u aramak için yola koyulur. Çölde oturan mutsuz ve umutsuz Mecnûn'u, vahşi hayvanlarla otururken bulur. Mecnûn'a yaklaşır. "Çektiğin acıları vahşi hayvanlar nereden bilecek. Bir şey isteyeceksen insanlardan iste. İş para ile hallolacaksa para verelim, savaş ile hallolacaksa savaşalım. Ancak benimle birlikte olmalısın" der. Bu sözlere karşılık Mecnûn büyücülerin bile derdine çare bulamadığını söyler. Nevfel ise: Kâmil insansın, benim görüşümü yabana atma." Der. Ona moral verir.

Nevfel verdiği sözde durur. Eline kâğıt kalem alıp Leylâ'nın kabilesine mektup yazar. Leylâ ile Mecnûn'u hayat arkadaşı etmelerini yoksa mızraklar ve kılıçların işe karışacağını söyler. Leylâ'nın kabilesi mektubu okuduktan sonra cevap gönderir. Yeterince paralarının olduğunu, kılıçtan da korkmadıklarını yazarlar.

Bu cevap üzerine büyük bir savaş çıkar. Mecnûn bir taraftan savaşı izler. Nevfel'in tarafındadır. Fakat Leylâ'nın tarafının kazanmasını da istemektedir. Savaş uzar da uzar. Hatta Nevfel bir ara yenilmek üzeredir. Akşam olur, savaşa ara verilir. Ertesi gün tekrar savaşılır. Nevfel'in ordusu düşmanı yener. Leylâ'nın babası Nevfel'e: "Adaletli, akıllı, güçlü hükümdarsın. Mademki Leylâ'yı sen al!" diye seslenir. Nevfel yaptıklarından utanır. Leylâ'nın babasını, memleketine gitmesi için salar.

Mecnûn Nevfel'e seslenir: "Sen sözünde böyle mi durursun? Sonuç vermeyen kremin ne faydası var, iyiliğin boş çıktı." der. Nevfel ise: "Vazgeç bu sevdadan daha iyisini bulalım." der. Mecnûn onu dinlemez, çöle doğru yola koyulur.

Dolaşırken bir adam görür. Yanında zincirli bir esir vardır. Üzülür “Suçu nedir?” diye sorar. Adam: “Ev ev dolaşırız geçimimizi bu şekilde sağlarız.” der. Mecnûn ihtiyara yanlış yaptığını söyler. “Zincire gerek yok. Onu çöz beni bağla.” der. Yaşlı adam kazanç umuduyla dostunu zincirden çözer. Mecnûn’u bağlar. Ev ev dolaşmaya başlarlar. Sıra Leylâ’nın kabilesine gelir. Mecnûn Leylâ’nın evi önünde öyle bir ah çeker ki o sırada içeride olan Leylâ Mecnûn’u görür. Bakar ki Mecnûn zayıflamış, eski halinden eser kalmamış. Leylâ Mecnûn’un halini görünce içinden gelen bir şiiri okur. Mecnûn Leylâ’yı dinledikten sonra bir oh çeker. Sultanına seslenir, zincirlerini kırıp insanlardan uzaklaşır.

Bir gün Mecnûn bir plan daha yapar. Kör gibi görünür, dolaşmaya başlar. Leylâ’nın çadırının önüne gelir. Leylâ’ya çaktırmadan bakar. “Ey kara beni gözümün bebeği! Ey canımın arzusu, gönlümün muradı! Gözümün bağlı olması bela denizinin çıktığı yer olmasından dolayıdır. Seni görüp zamaneye maskara eden gözdür. İnceledim senin düşmanıdır. Ben ona kıydım, rıza senindir.” der. Bu sözlerden sonra yine çölün yolunu tutar.

Öte yandan İbni Selâm düğün hazırlıklarına başlar. En pahalı hediyeleri alır, yollar. Düğün için Leylâ’ya makyaj yapılmaktadır. Ancak makyaj tutmaz, gözyaşlarıyla akar. Güzel kokular sürülür ancak Leylâ’ya kötü koku gibi gelmektedir. Leylâ feleğe seslenir ve içinden gelen şiiri okur. Leylâ’nın bu acılarını görenler bu hallerini anne babasından ayrılmasına bağlarlar.

Gerdek odasına götürülen Leylâ’nın yanına İbni Selâm gelir. Duvağın altında saklı nuru görür. Peçeyi kaldırmak üzere elini uzattığında Leylâ: “Sen Arap kabilelerin başısın, hakkında iyi şeyler duydum. Şunu bil ki senin konuğun değil tutsağınım.” der. İbni Selâm, Leylâ’nın söylediklerinden çok etkilenir ve Leylâ’dan uzak durur. Nerede bir büyücü görse divane karısı için muska yazdırır.

Aşk derdinden cefa çekmiş Zeyd isminde biri vardır. Mecnûn’a gelir, halini anlatır. Bir gün yine Mecnûn’a gelir. Leylâ’nın evlendiği haberini ağlayarak söyler. Mecnûn, vahşi hayvanlar arasındadır. Acıklı acıklı inler. Leylâ’ya bir mektup yazar. Mektubu Zeyd’e verir. Zeyd kuş olup uçar. Mektubu Leylâ’ya götürür. İbni Selâm ile bir yolunu bulup arkadaş olur. Leylâ’nın kötü halini duyup “Ben onun ilacını biliyorum, beni ona götür.” der. Leylâ’nın yanına gidince mektubu Leylâ’ya verir. Leylâ da mektuba cevap yazar. Zeyd’e verir. “Benim

üzüntülerimi aldın, bu mektubu al, Mecnûn'a götür." der. Zeyd mektubu Mecnûn'a verir. Mecnûn çok sevinir.

Mecnûn'un babası da bu sırada oğlunun haline üzülmemektedir, oğlunun iyileşmesi için her yolu dener. Bir gün Leylâ'nın babasının Mecnûn hakkında olur olmaz laflar söylediğini duyur. Oğlunu aramak için çölde yürümeye başlar. Çölde ağlayıp inleyen Mecnûn'u bulur. Mecnûn babasını tanımaz. "Elçi isen haberini söyle, yolcu isen yoluna git." der. Babası öğütler vermeye başlar. Mecnûn bu öğütlerden sonra divaneliği bırakmayı düşünür. Lakin aşkın efendisi yine o yaralıyı esir alır. Babasına "Ey cihanda varı ben olan baba! Senin bu cisim ve canda neyin var. Cana tamah etme benimde var. Teni terk eyle, meskenim var. Benden geç can ve tenden ayrıl! Varlığını koy, bir başkasını bil!" der. Yaşlı adam, oğlunun bu halini anlayınca öğüt vermeyi bir yana bırakır. "Şimdi hâlîme acı, sözümü dinle, ben yola çıkmaya niyetlendim, hakkını helal et." der. Babası ağlayarak eve döner ve Mecnûn diyerek can verir.

Bir gün Mecnûn bir tepede oturmuş ağlarken sivri dilli bir avcı: "Sen hiç utanmaz mısın zavallı baban öldü. Sağken sevindiremedin, bari öldüğünde sevindir." der. Bu sözlere çok üzülen Mecnûn'un acıları bir kat daha artar. Feryat ederek babasının mezarına gider. Mezara kapanıp ağlar, inler.

Mecnûn sonra geldiği çöle geri döner. Uzaktan Zeyd'in geldiğini görür. Zeyd sevinçten gülmektedir. Onun bu haline şaşırır. "Hayrola sevgilinle mi buluştun?" der. Zeyd muska yazma bahanesiyle Leylâ'ın yanına gittiğini, Leylâ'nın çok üzgün olduğunu, Mecnûn gibi matem tuttuğunu, ne haber yollayabildiğini ne mektup yazabildiğini, gül goncası gibi ağzının kapalı, içinin de kan dolu olduğunu söyler.

Mecnûn haberi alınca çok sevinir. Leylâ'ya Zeyd ile haber yollar. Zeyd Mecnûn'un sözlerini Leylâ'ya iletir. Bir süre sonra da İbni Selâm Mecnûn'un ah oklarının hedefi olur. Hastalanır ve çok geçmeden ölür. İbni Selâm'ın ölmesi Leylâ'ya ağlamak için bir bahane olur. Arap âdetlerine göre bir kadının kocası ölünce iki yıl ağlayıp yas tutması gerekmektedir. Bu âdet Leylâ'nın hoşuna giter. Ağlar, inler. Bir süre sonra babasının evine döner.

Zeyd, İbni Selâm'ın öldüğünü duyunca Mecnûn'a haber yetiştirir. Mecnûn İbni Selâm'ın öldüğünü duyunca ağlar, inler. Zeyd bu halinin nedenini sorunca “Sevgilisine can veren âşık, hedefine ulaşmıştır. İbni Selâm canını verdi, dileğine kavuştu, kâmil oldu. Ben eksik kaldım, kemale eremedim.” der.

Leylâ baba evine döndükten sonra nerede dertli biri varsa bulur, meclis kurar. İbni Selâm'ı bahane edip Mecnûn için ağlar, inler. Allah'a yalvarır, yakarır. Leylâ dua ederken göç kervanı kurulur. Leylâ bir kervana biner. Yolda giderken deveye halini anlatır. “Beni Mecnûn'a götür.” der. Ne olduysa o sırada Leylâ devenin üzerinde bayılır. Kervan da Leylâ'yı unutup yoluna devam eder.

Tesadüfen de Leylâ'nın kaybolduğu yer Mecnûn'un bulunduğu bölgedir. Leylâ perişan halli birini görür. “Kimsin?” diye sorar. O mahzun âşık başını kaldırır. “Ben Mecnûn.” der. Aralarındaki bir dizi konuşmadan sonra iki âşık birbirini tanımazlar. Leylâ Mecnûn'a “Sen Mecnûn'san tanıt kendini.” der. Mecnûn'un sözleri karşısında Mecnûn olduğuna inanır. Mecnûn'a kavuştuğu için sevinir. Bu sefer de Mecnûn Leylâ'yı tanımaz. Kim olduğunu söylemesini ister. Leylâ'nın bir dizi sözlerinden sonra Mecnûn, Leylâ'yı tanır. “Peri yüzlüm dert ortağım! Senin şimdiye kadar çektiğin acılar yeter. Artık perde arkasında kal.” der. Bir dizi sözler daha söyler.

Leylâ bu sözlerle karşılık Mecnûn'u tebrik eder. “Kâmil insan!” diye seslenir. “Sevgilinin yüzünün güzelliğinin görülmesini istemiyorsan başkası görmeyecek.” der. Leylâ sözlerini bitirir ki uzaktan hızla devesini sürüp gelen birini görür. Bunun kervancı olduğunu anlar. Mecnûn ile buluştuğunu anlamasın diye kervanın olduğu yöne doğru devesine binip gider. Sonrasında da evine gider.

Mecnûn yine acılarıyla baş başa kalır. İnsanlardan kaçır. Melekler vahşi hayvan kılığına girerek başında toplanır. Mecnûn tevhid yoluna girdiği için kemale ermiş, temiz vücudu nur haline gelmiştir. Leylâ Mecnûn'dan umudunu kestiği gibi canından da umudunu keser. Mevsimlerden de soğuk bir mevsimdir. Doğa uykuya dalmıştır. Leylâ canı gönülden “Allah'ım beni yokluk âlemine gönder.” diye dua eder.

Duaları kabul olur, sağlığı bozulur. Zayıflıktan yatağında âdeta kaybolmaktadır. Ölüm yolculuğunun belirtileri ortaya çıkınca sırrını annesine

açar. Vasiyetini verir, vasiyetini bitirdikten sonra Mecnûn'a kavuşma arzusuyla can verir. Leylâ'nın öldüğünü duyan bütün Araplar yas tutar. Bunu duyan Zeyd, Mecnûn'un yanına koşar. Leylâ'nın öldüğünü Mecnûn'a söyler. Mecnûn kendini kaybeder, ağlar, inler. Zeyd Mecnûn'u Leylâ'nın kabrine götürür. Mecnûn kabirde kanlı gözyaşları döker. İçindeki sırları söyler.

Mecnûn içindeki sırları söyleyince Leylâ'm diye can verir. Zeyd Mecnûn'un yasını tutar. İki sevgili aynı kabirde buluşur. Bu aşk hikâyesi ağızdan ağza dolaşır. Efsane haline gelir. İki sevgilinin mezarı hacet sahiplerine dilek yeri haline gelir. Zeyd, bu aşk şehitlerinin türbedarlığını yapar. Gözyaşlarıyla türbeyi sular.

Zeyd'in bir gece hasta vücudunda takat kalmaz. Mezara yaslanıp uyur. Rüyasında bir bahçede iki tane ay parçası görür. İkisine de bin tane melek boyun eğip hizmet etmektedir. "Bu ay yüzlüler nedir, ne rütbede padişahlardır?" diye sorar. "Bu bahçe ne yüksek bahçedir, bu uğurlu halk ne nazlı halktır?" der.

Bu bahçe Rıdvan bahçeleridir. Bu uğurlu halk da hûrî ve gilmânlardır. Bu iki ay gibi güzel de Mecnûn ve Leylâ'dır. Aşk vadisine temiz olarak girdikleri için o temizlik içinde toprak oldular. Konakları Rıdvan bahçesi oldu. Hûrî ve gilmânlar da hizmetçileri oldu. Dünyada bütün belaya sabrettiler. Bu vefasız dünyadan gidince gam ve beladan kurtuldular.

Zeyd uykudan uyanınca bu rüyayı bütün halka anlatır. Böylece halkın inancı artar. İki âşığın kabrini ziyaret etmek âdet haline gelir.

2.1.2. Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinin Bölümleri

Destân-ı Leylâ vü Mecnûn¹¹

Hazret-i 'İzzet'den hamd ile istid'â-yı metalibdir ve âsâr-ı şükr ile istitâr-ı me'âyibdir.¹²

Bu şükûfe-i gül-zâr-ı tevhîddir ve nev bâve-i bûstân-ı temcîddir¹³

¹¹“Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi”

¹²“Hamd ile azîz Allah katına yalvarma ve şükr ile kusurların örtülmesini dileme”

¹³“Tevhîd bahçesinin çiçeği ve ululuk bostânının yemişi”

Bu münâcât deryâsından bir cevherdir ve tazarrû ma'deninden bir gevherdir¹⁴

Bu kasîde hazret-i bârî şânındadır¹⁵

Bu izhâr-ı i'tirâf-ı cehâlettir ve ikrâr-ı isrâf-ı ma'siyettir¹⁶

Bu ser-defter-i enbiyânın kitâb-ı evsâfından bir varaktır ve server esfiyânın gül-zar-ı letâfetinden bir tabaktır¹⁷

Bu seb-i mi'râc şânıdır tulû-ı âfitâb-ı âfitâb-ı âsumânî dâstânıdır¹⁸

Bu kasîde Hazret-i Muhammed aleyhisselâm şânındadır.¹⁹

Bu arz-ı adem-i kudretidir ve ömr-i fakd-ı kuvvettir ki beyân olunur²⁰

Sâkî-nâme

Bu sâkî-i bezme bâde için hitâbdır²¹

Bu yolla tarîk ile kesr-i nefsidir mukaddime-i medh-i Pâdişâh-ı asrdır²²

Bu sebep-i nazm-ı kitâbdır ve bâis-i irtikâb-ı azâbdır²³

Bu saâdetlü bey hazretlerine medhidir²⁴

Bu tuğrâ-yı misâl-i muhabbetdir ve dîbâce-i divan-ı mihnetdir²⁵

Bu bünyâd-ı belâdır ve mukaddime-i elem ü ibtilâdır²⁶

Bu sıfat-ı Mecnûndur ve mihnet-i mahzûndur²⁷

¹⁴“Yalvarma ve yakarma denizinden bir gevher”

¹⁵“Bu kâside yüce yaratıcı Allah'ın şânında söylenmiştir”

¹⁶“Cahilliğini tanımayı ortaya koyma ve kötülük israfını kabullenme”

¹⁷“Peygamberlerin en başta gelenin vasıflarından pak gönüllerin öncüsünün güzellik bahçesinden bir sahife”

¹⁸“Mi'râc gecesi hakkında ve gökler güneşinin doğuşunun hikâyesi”

¹⁹“Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kasîde”

²⁰“Kudret ve kuvvetin noksanlığını özürle arzetme”

²¹“Meclis sâkisine şarap için sesleniş”

²²“Bu yolla nefsi kırmak ve asrın Pâdişâhını övmeye başlangıç”

²³“Kitabı yazma ve bu azabı çekmenin sebebi”

²⁴“Saâdetli bey hazretlerine övme”

²⁵“Sevgi örneğinin tuğrası ve derd dîvânının başlangıcı”

²⁶“Belâ binâsının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı”

²⁷“Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü”

Bu Leylî'ye annesi 'ıtab ettiğidir ve bahâr-ı valsına hazân yettiğidir²⁸

Bu inkâr ile Leylî annesine cevap verdiğidir ve kazâ-yı 'ışretten çıkıp sarây-ı 'usrete girdiğidir²⁹

Gazel-i muktezâ-yı hâl³⁰

Güzâriş-i hâl-i Mecnûn³¹

Bu gazel Mecnûn dilindendir

Bu Leylî'ye Mecnûn güzerde mukâbil olduğudur ve gün mu Kâbelesinde hilâl-i mihri bedr-i kâmil olduğudur³²

Gazel-i münâsib-i hâl³³

Bu Mecnûn'un cünûnunun sıfatıdır ve vâdî-i aşku sevdâsının keyfiyyetidir³⁴

Mecnûn'un atası vakıf-ı hâl olduğudur ve anı beyâbân-ı mihnet de bulduğudur.³⁵

Bu Mecnûn'a annesi pend verdiğidir ve bûstân-ı melâmetden hâr-ı nedâmet derdiğidir³⁶

Gazel-i ustâd

Bu Mecnûn'un nasîhat kabûl etmediğidir ve atasının derdi dermâna yetmediğidir³⁷

Bu gazel Mecnûn dilindendir

Bu Mecnûn'un atası Leylî'ye hâstârlık etdiğidir ve Leylî atasının Mecnûn'dan bîzârlıdır³⁸

²⁸ "Leylâ'nın anasının azarlaması ve kavuşma bahârına sonbahârın ulaşması"

²⁹ "Leylâ'nın inkâr ederek anasına cevâp vermesi ve işret meydânından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi"

³⁰ "Leylâ'nın gazeli"

³¹ "Mecnûn'un durumu"

³² "Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması"

³³ "Duruma uygun gazel"

³⁴ "Mecnûn'un deliliğinin sıfatı, aşk ve sevdâ vâdisinin keyfiyeti"

³⁵ "Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması"

³⁶ "Mecnûn'a anasının öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi"

³⁷ "Mecnûn'un öğüt kabûl etmemesi ve babasının derdine dermân yetişmemesi"

Bu Mecnûn'un atasının hırmânıdır ve gayr-ı bâbdan tedbîr-i dermânıdır³⁹

Bu Mecnûn-ı bîçârenin Kâbe'ye yüz urduğudur ve münâcâtıyla sevdâsı arttığıdır⁴⁰

Bu gazel Mecnûn münâcâtıdır⁴¹

Bu Mecnûn'un Kâbeden münâcâtıdır ve vurûşlar ile müsâhabetidir⁴²

Bu Mecnûn'un dağ ile müsâhabetidir ve cârî olan çeşme ile müsâhabetidir⁴³

Bu Mecnûn'un gazel ile makaalâtıdır ve aşk bâbında anınla olan hâlâtıdır⁴⁴

Bu Mecnûn-ı derd-mendin kebûter ile şerh-i hâlidir ve andan iltimâs tedarük-i mâfil-bâlidir⁴⁵

Bu Leylî ahvâlinden bir haberdır maş'ûk u âşık etvârından bir eseridir⁴⁶

Bu Leylî'nin çerâğ ile mâçerâsıdır ve ondan çâre-sâzî-i dil temennâsıdır⁴⁷

Bu Leylî'nin pervâneye keşf-i râzıdır ve anınla fi'l-cümle izhâr-ı niyâzıdır⁴⁸

Bu Leylî'nin mâh ile münâzara kıldığıdır ve hurşîd gibi şevk oduna yakıldığıdır⁴⁹

Bu Leylî'nin sabâya peyâm-ı ahvâlidir ve ümit ile def'-i melâlidir⁵⁰

Leylî'nin eyyâm-ı bahârda seyr-i gül-zâr ettiğiidir ve gül-zârda murâdına yeddiğidir⁵¹

³⁸ “Mecnûn'un babasının Leylâ'yı Mecnûn'a istemesi Leylâ'nın babasının ondan bıkması”

³⁹ “Mecnûn'un babasının boş elle dönmesi ve başka kapıdan dermâna tedbîr araması”

⁴⁰ “Çâresiz Mecnûn'un Kâ'be'ye yüz vurması ve yakarışıyla aşkının artması”

⁴¹ “Mecnûn'un yalvarış gazeli”

⁴² “Mecnûn'un Kâ'be'de dönüşü ve vahşi hayvanlarla konuşması”

⁴³ “Mecnûn'un dağ ile konuşması ve akmakta olan çeşme ile ilgilenmesi”

⁴⁴ “Mecnûn'un ceylân ile konuşması ve aşk konusunda onunla geçen hâlleri”

⁴⁵ “Mecnûn'un güvercine hâlini açıklaması ve ondan gönlündekini öğrenmek istemesi”

⁴⁶ “Mecnûn'un Leylâdan bir haber alması ve ‘âşık ve mâ'sûkun durumları görmesi”

⁴⁷ “Leylâ'nın çerâğ ile başından geçenler ve ondan derdine çâre istemesi”

⁴⁸ “Leylâ'nın pervâneye sırrını açması ve onunla bütün yalvarmalarını açıklaması”

⁴⁹ “Leylâ'nın ay ile konuşması ve güneş gibi şevk ateşine yanması”

⁵⁰ “Leylâ'nın melteme, hâlimden söz açması ve bu ümit ile üzüntüsünü gidermek istemesi”

⁵¹ “Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması”

Bu Leylî'nin ebr ile izhâr-ı niyâzıdır ve aşkbâbında keşf-i razıdır⁵²

Gazel-i münâsib-i hâl-i Leylî⁵³

Bu Leylî'nin günc-i gamda giryânlığıdır ve Mecnûn'un vâdî-i 'aşkda sergerdânlığıdır⁵⁴

Bu Leylî'nin İbn-i Selâm'a giriftâr olduğudur ve yâradan mâhrum u mukayyed-i ağıâr olduğudur⁵⁵

Nevfel'in Mecnûn ile mukaddime-i ihtilâtıdır ve anınla inbisâtıdır⁵⁶

Bu Mecnûn Nevfel ile kıldığı derd-i dil ve şerh u tafsîl-i mâcerâsıdır⁵⁷

Bu Nevfel'in Mecnûn'a ümit-vârlık verdiği ve hüsn-i musâhabetle rızâsına girdiğidir.⁵⁸

Bu Nevfel'in Leylî haşemiyle rezm ettiği ve rezmde gâlib olup sulha 'azm ettiği⁵⁹

Bu Nevfel'in ikinci nevbet rezm edip gâlib olduğudur ve vefâyı 'ahdda kâzip olduğudur⁶⁰

Bu Mecnûn'un zincîre özün mukayyed ettiğidir ve bahâne ile Leylâ tarafına gitdiğidir⁶¹

Bu Mecnûn'un zincîre şerh-i gamıdır ve beyân-ı silsile-i elemidir.⁶²

Bu Mecnûn'un Leylâ'ya mukâbil olup ahvâlin bildirdiğidir ve fırsatla râz-ı pinhânın 'ayân ettiğidir⁶³

Bu Mecnûn'un körlük bahânesiyle dil-dârı cemâlin gördüğüdür ve dîde-i ûmîdin tûtiya-yı maksûda yetirdiğidir⁶⁴

⁵² "Leylâ'nın buluta yalvarması ve aşk konusunda ona sırrını açması"

⁵³ "Leylâ'nın hâline uygun gazel"

⁵⁴ "Leylâ'nın gam köşesinde ağlaması ve Mecnûn'un aşk vâdisinde başıboş dolaşması"

⁵⁵ "Leylâ'nın İbn-i Selâm'a vurulması, sevgilisinden mahrûm ve başkasına bağlanması"

⁵⁶ "Nevfel'in Mecnûn ile görüşmesinin başlangıcı ve onunla rahatlaması"

⁵⁷ "Mecnûn'un Nevfel'e gönlünün derdini anlatması ve başından geçeni ayrıntılarıyla açıklaması"

⁵⁸ "Nevfel'in Mecnûn'a ümit vermesi, güzel konuşmalarla memnun etmesi"

⁵⁹ "Nevfel'in Leylâ'nın kabilesiyle savaşması, kazanıp barışa niyet etmesi"

⁶⁰ "Nevfel'in ikinci def'a savaşıp üstün gelmesi ve sözünde yalancı çıkması"

⁶¹ "Mecnûn'un kendisini zincire vurması ve bir bahâne ile Leylâ tarafına gitmesi"

⁶² "Mecnûn'un zincîre gamını açıklaması ve acısının birbirine bağlılığını anlatması"

⁶³ "Mecnûn'un Leylâ'ya karşı durup hâlini bildirmesi gizli sırrını açıklaması"

Bu İbn-i Selâmın Leylâ visalina râgıp olduğudur ve bu davada subh-ı ümiti kâzib olduğudur⁶⁵

Bu Zeyd-i vefâ-dârın Mecnûn’a haber verdiğiidir ve İbn-i Selâm ile Leylâ’nın peyvendi müjdesini yetirdiğidir⁶⁶

Bu Mecnûn’un Leylî’ye bir name-i itab-âmizdir ve peygâm-ı şikâyet-engîzdir⁶⁷

Murabba’

Bu Leylâ ‘nın Mecnûn’a peyâmı cevabıdır ve özr ü ‘itâbıdır⁶⁸

Bu Murabba’ gazel Leylî dilindendir⁶⁹

Bu Mecnûn’un atasının sahrâda bulduğudur ve nasihatla ıslâhından aciz olduğudur⁷⁰

Bu Mecnûn’un atasının terk-i nizâ’ ve nâ-çâr hasretle vedâ’ kıldığıdır⁷¹

Bu Mecnûn’un şemme-i kefiyyet-i hâlidir ve ba’z-ı sıfât-ı kemâlidir⁷²

Bu Mecnûn’un sıdk ile münâcât ettiğidir ve nâvek-i dü’âsı hedef-i icâbete yetdiğidir⁷³

Bu İbn-i Selâm’ın keyfiyyet-i vefâtıdır ve Leylî’nin ol belâdan necâtıdır⁷⁴

Bu Leylî’nin İbn-i Selâm’dan sonra mâcerâsıdır ve zâviye-i mihnetde vâki’ olan belâsıdır⁷⁵

Bu Leylî’nin nâkaya ‘arz-ı râzıdır ve zebân-ı hâl ile izhâr-ı niyâzıdır⁷⁶

⁶⁴ “Mecnûn’un körlük bahânesiyle sevgilisinin yüzünü görmesi ve ümîdin gözünü maksadına ulaştırması”

⁶⁵ “İbn-i Selâm’ın Leylâ kavuşmak istemesi ve bu da’vâda ümîd sabahının yalan çıkması”

⁶⁶ “Zeyd’in Mecnûn’a haber getirmesi ve İbn-i Selâm’la ilgisinin müjdesini vermesi”

⁶⁷ “Mecnûn’un Leylâ’ya azarlama mektubu ve ondan şikâyet edişi”

⁶⁸ “Leylâ’nın Mecnûn’a cevâbı ve ondan özür dileyerek azarlaması”

⁶⁹ “Leylâ’nın şiiri”

⁷⁰ “Mecnûn’u atasının sahrâda bulması ve öğütlerle yola getirmeden ‘âciz olması”

⁷¹ “Mecnûn’u atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi”

⁷² “Mecnûn’u halini azıcık anlaması ve bazı olgunlukları”

⁷³ “Mecnûn’un dürüstlükle yalvarması ve dua okunun hedefe varması”

⁷⁴ “İbn-i Selâm’ın vefât etmesi ve Leylâ’nın o belâdan kurtulması”

⁷⁵ “Leylâ’nın İbn-i Selâm’dan sonra başına gelenler ve çile köşesinde çektikleri”

⁷⁶ “Leylâ’nın deveye sırrını açması ve hâl diliyle yalvarması”

Bu Mecnûn'un Leylî'ye fesâne-kunân izhâr-ı hâl-i zâr etdiğidir⁷⁷

Bu Leylî'nin Mecnûn'dan haber-dâr olduğudur ve metâ'-ı vaslına nakd-i cân ile harîdar olduğudur⁷⁸

Mecnûn-ı hayrânın nihayet-i hayretidir ve Leylîden istiğnâ ile gafletidir⁷⁹

Bu gazel Mecnûn dilindendir

Cevâb-ı Leylî

Bu gazel Leylî dilindendir

Bu Leylî'ye Mecnûn'un istiğnâsıdır ve isbât-ı safâ-yı imlâsıdır⁸⁰

Bu Leylîden Mecnûn etvârına tahsindir ve hüsn-i i'tikaadına hiss-i yakîndir⁸¹

Bu Mecnûn'un mi'râc-ı fezâilidir ve beyân-ı mertebe-i hüsn-i hasâilidir⁸²

Leylî'nin bahâr-ı 'ömrü hazâna erdiğidir⁸³

Leylî'nin annesine vasiyyed etdiğidir ve dost yâdiyle dünyâdan gitdiğidir⁸⁴

Mecnûn'un Leylî vefâtından haber-dâr olup hasretle dünyâdan gitdiğidir⁸⁵

Zeydin Leylî ile Mecnûnu rü'yâsında gördüğüdür⁸⁶

Cevâb-ı mes'ele

Beyân-ı te'lif-i kitâbdır ve târîh-i zemân-ı feth-i bâbdır⁸⁷

Erbâb-ı vefâdan tevakku'-ı kabûl-ı ma'zerettir ve eshâb-ı zekâdan temennâ-yı dü'â-yı mağfiretdir⁸⁸

⁷⁷ “Mecnûn'un efsane söyleyerek Leylâ'ya zavallı durumu açıklaması”

⁷⁸ “Leylâ'nın Mecnûn'dan haberdâr olması ve cânla başla ona kavuşmaya tâlip olması”

⁷⁹ “Şaşkın Mecnûn'un şaşkınlığının sonu ve dalgınlıkla Leylâ'dan yüz çevirmesi”

⁸⁰ “Mecnûn'un Leylâ'ya aldırış etmemesi ve yazısının temizliğini ispâtlaması”

⁸¹ “Leylâ'nın Mecnûn'un davranışlarına âferin demesi ve inancının güzelliğini iyice anlaması”

⁸² “Mecnûn'un erdemlere yükselmesi ve hasletlerinin güzelliğinin derecesi”

⁸³ “Leylâ'nın ömrünün ilkbahârının sonbahâra ermesi”

⁸⁴ “Leylâ'nın anasına vasiyeti ve sevgilisini anarak dünyadan gitmesi”

⁸⁵ “Mecnûn'un Leylâ'nın ölümünü öğrenerek hasretle dünyadan gitmesi”

⁸⁶ “Zeyd'in Leylâ ile Mecnûn'u rüyasında görmesi”

⁸⁷ “Kitabın yazılması ve kapağının açılması târihi”

3. TASVİR ÖGESİ OLARAK TEŞBİH

3.1. Kozmik Âlem

3.1.1. Güneş

Cihanın Gözünün Işığı:

Hurşîd-i çerâğ-ı çeşm-i âlem

Gökden yere düştüğünde her dem (B.1297)

Tahkîk edüben çıhup gümândan

Bilmezdi zemîni âsumândan (B.1298)⁸⁹

(Cihanın gözünün ışığı olan güneş, her an gökten yere düştüğünde, şüpheden sıyrılıp araştırıncaya kadar yerleri göklerden ayıramazdı.)

Mesnevinin Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünde bulunan bu beyitte güneş parlaklığı yönünden cihanın gözünün ışığı olarak tasvir edilmiştir. Güneş “Divan şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı ve ısıtması ile ele alınır. Hem benzeyen hem de benzetilen durumundadır. Işık ve parlaklık daima onunla beraber bulunur ve bu nedenle birçok tamlamalar kurar.” (Pala, 2004:176).

3.1.2. Yıldızlar

Şeb-tâ-seher ol büt-i semen-ber

Bîdâr kalup misâl-i ahter (B.1277)

Eylerdi bu sûziş ile şîven

Ol dem ki olurdu rûz rûşen (B.1278)

⁸⁸ “Vefâlılardan öztür kabulünü umma ve zekâ sahiplerinden bağışlanmam için dua dileme”

⁸⁹ B. Beyit ve yanındaki sayı da beyit numarasına işaret etmektedir. Bu numaralar Hüseyin Ayan'ın ilgili eserindeki beyit numaralarıdır. bk. Ayan, (2014)

(O yasemen göğüslü put gibi güzel akşamdan sabaha kadar yıldız gibi uyanık kalarak güneş aydınlanıncaya kadar bu yanış ve feryâda devam ederdi.)

Mesnevinin Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünde bulunan bu beyitte yasemen göğüslü put gibi güzel olan sevgili yıldızlara benzetilmiştir. Sevgili akşamdan güneş aydınlanıncaya kadar tıpkı yıldızların parlaması (uyanık kalması) gibi uyanıktır. Sabahlara kadar feryât eden sevgili yıldızlara benzetilerek tasvir edilmiştir.

Gerdûna sevâbit oldu mismâr

Tâ dökmeğe dün bisâtı perkâr (B.2210)

(Sâbit yıldızlar, gece çatısının tavan örtüsü dökmesin diye gökyüzüne çivi oldular.)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünde bulunan bu beyitte sâbit yıldızlar çiviye benzetilerek tasvir yapılmıştır. Parlak gecelerde bir hat halinde gökte sıralanan yıldızların gece çatısının tavan örtüsü dökmesin diye, gökyüzüne çivi olduğundan bahsedilmiştir.

3.1.3. Seyyâre ve Burçlar

Arslan Burcu:

Oldu esed âfitâbdan dûr

Pür-dûd misâl-i şem'-i bî-nûr (B.2215)

(Dumanlar içinde ışıksız bir mum gibi arslan burcu, güneşten uzaklaştı.)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünde yer alan beyitte arslan burcu ışıksız bir muma benzetilerek tasvir yapılmıştır. "Arslan ile güneş çoğu zaman yan yana getirilir. Bunun nedeni ise eski astronomiye göre güneşin arslan burcunda bulunuşu ve arslan burcu döneminde yeryüzüne hâkim oluşudur. Hatta mübalâğa ile o güç ve kuvvet karşısında arslanların bile dize gelecekleri söylenir." (Pala, 2004:26-27).

Balık Burcu:

Hût eyledi habs-i Yûnûs-ı rûz

Berk-ı şafak oldu âsumân-sûz (B.2222)

(Gündüzün Yûnus'unu hapseden balık "burcu" gökleri yakan şafak şimşegi oldu.)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünde yer alan beyitte Yûnus peygamberi hapseden balık gökleri yakan şafak şimşegi olarak tasvir edilmiştir. Bilindiği gibi balığın karnı siyahtır. Hz. Yûnus'un nuru ile balık gökleri yakan bir şafak şimşegi gibi aydınlanmıştır.

Hz. Yûnus *"İsrailoğulları peygamberindendir. Musul dolaylarında bulunan Ninova şehri halkına gönderildi. Onlar ise puta tapmakta devam ettiler. Onlara Allah'ın azabı haber verildiyse de aldırış etmediler. O zaman Yûnus öfkelenerek Dicle kenarına indi ve dolmuş bir gemiye kimseden habersiz bindi. Yûnus peygamber gemiye Allah'ın izni olmadan bindiği için bir müddet gemi yürümedi. Gemiciler 'içimizde bir suçlu var, kura çekelim, kime çıkarsa onu denize atalım dediler.'* Kura üç defa Yûnus'a çıktı ve onu denize attılar. Büyük bir balık gelip onu yuttu. Yûnus, Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk ettiği için pişman oldu, af diledi. Balığın karnında kırk gün tevbe etti. Sonunda Allah'ın affetmesi sonucu balık onu sahile çıkarıp bıraktı." (Pala, 2004:483). Beyitte bu kıssaya atıf bulunmaktadır.

Zühre (Nâhid)

Ol müşteriye verildi zühre

Şâyeste görildi mâra mühre (B.1404)

(Zühre, o Müşteri'ye verildi; mühre yılanı layık görüldü.)

Leylâ'nın İbn-i Selâm'a vurulması, sevgilisinden mahrûm ve başkasına bağlanması bölümünde yer alan bu beyitte Leylâ parlaklığı açısından Zühre yıldızına benzetilerek tasvir yapılmıştır. "Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, merhametli ve sanatkâr olurlar. Fazla

hissidirler üçüncü felek Zühre'ye aittir. Cuma günü ve Salı gecesi onun tesirindedir. Yeşil ve parlak renkler de ona aittir.” (Pala, 2004:494).

3.2. Tabiat

3.2.1. Çiçekler

Fidan:

Gezmezdi senünle sâye hem-râh

Gûyâ ki nihâl-i kaddün ey mâh (B.202)

Bu âleme vermiş idi vâye

Ol âleme salmış idi sâye (B.203)

(Gölge seninle yoldaş olarak gezmezdi. Sanki boyun fidan ey ay yüzlü, bu dünyaya nasibini vermiş, öbür âleme gölge salmıştı.)

“Peygamberlerin en başta gelenin vasıflarından bir sahife” bölümünde yer alan bu beyitte, Peygamber efendimizin boyu gül fidanına benzetilmiştir. “Sevgilinin nazik boyu gençliğin, tazeliğin ve zerafetin sembolü olan fidana benzetilir. Cennet fidanı olan bu boy karşısında sidre ve tuğba utanır.” (Erdoğan, 2013:412). Beyitte ay yüzlü Peygamber efendimizin bu dünyaya nasibini vermiş, öbür âleme gölge salmış olduğu hatırlatılmıştır.

Menekşe:

Bin nâka nebât-ı kand yüklü

Nesrin derilü benefşe tüğlü (B.1671)

(Bin tane nesrin gibi yumuşak derili, menekşe tüylü ve nebet şekeri yüklü deve!)

İbn-i Selâm'ın Leylâ'ya kavuşmak istemesi ve bu davada ümit sabahının yalan çıkması bölümünden alınan bu beyitte, İbn-i Selâm'ın Leylâ için yolladığı hediyeler tanıtılmıştır. Bu hediyeler içindeki nebet şekeri, menekşe benzetilmiştir.

Nergis:

Yüz nergis-i mest gezdürüp câm

Ahbâba verürdi câm-ı gül-fâm (B.1739)

(Yüz tane sarhoş olmuş nergis gözlü güzelde bardakları gezdirip dostlara gül renkli kadehler sunardı.)

İbn-i Selâm'ın Leylâ kavuşmak istemesi ve bu davada ümit sabahının yalan çıkması bölümünden alınan beyitte Leylâ ve İbn-i Selâm'ın düğün merasimleri anlatılmaktadır. Bu merasimde yüz tane sarhoş olmuş güzel bardakları gezdirip dostlara gül renkli kadehler sunmaktadırlar.

Nergis “Baharın gelişiyile birlikte ilk açan çiçeklerdendir. Beyaz ve sarı olmak üzere birkaç çeşiti vardır. Bunlardan elips biçimindeki tohumluğu ortadan bir çizgiyle ayrılmış şekilde olan süzgün bakışlı bir göz manzarasıdır. Bu haliyle mest, uyumuş, gözünü yummuş, tacını yere vurmuş bir şahıs olarak tasavvur edilmiştir.” (Şentürk, 2002:207). Beyitte de yüz tane dostlara gül renkli kadehler sunan güzellerin gözü baygın olması açısından sarhoş olmuş diye nitelendirilmiş ve nergise benzetilmiştir. Ayrıca tasvir değeri olan bir beyittir.. (Bk. Şekil1).

Nesrin:

Bk. Tabiat/ Çiçekler/ Menekşe

İbn-i Selâm'ın Leylâ'ya kavuşmak istemesi ve bu davada ümit sabahının yalan çıkması bölümünden alınan bu beyit, İbn-i Selâm'ın Leylâ'ya kavuşmak için sunduğu hediyeler anlatılmıştır. Bu hediyeler içinde bulunan nebet şekeri yumuşak derili olması açısından nesrin çiçeğine benzetilmiştir.

3.2.2. Yaprak

Gitmiş yele berg-i i'tibârı

Ol kalmış ü merg intizârı (B.2002)

(Saygısı yaprak gibi yele gitmiş, o ölümü bekler kalmıştı.)

Mecnûn'u atasının sahrâda bulması ve öğütle yola getirmeden aciz olması bölümünde yer alan bu beyitte, Mecnûn'un Leylâ'nın aşkından çöllere düşmesi, onu merak eden babasının da Mecnûn'u aramak için yola koyulması sonucunda Mecnûn'u bulması; fakat Mecnûn'un bitkin halini görmesi anlatılır.

Mecnûn âdeta bir yaprak gibi yele gitmektedir. “Divan edebiyatının zengin tabiatı içinde yaprak ve özellikle gül yaprağı çok anılır. Berg-i gül sevgilinin yanağı ve yüzüdür. Ağaç yaprağı ise rüzgârla titremesi, rüzgârın önünde sürüklenmesi halleriyle, ayrılık rüzgârı önündeki âşığı temsil eder.” (Pala, 2004:68). Beyitte de Mecnûn'un aşkının verdiği sersemlikle bir yaprağın yelin önünde sürüklenmesi gibi sürüklendiği anlatılmış, güzel bir tasvir yapılmıştır.

3.3. İnsan Tipleri

3.3.1. Kadın

3.3.1.1. Güzel Kadın (Leylâ)

Bu bölümde Leylâ ile ilgili yapılan tasvir ögesi olarak teşbihler ele alınacaktır.

Leylâ ile Mecnûn birbirlerine âşıktırlar. Fakat aşkları onların sonu olacaktır. Olaylar silsilesi iki âşığı da istenmeyen durumlara getirecektir. “Klasik edebiyat, aşk eksenli bir edebiyattır. Aşk tek taraflıdır. Seven, aşkın ızdırabını çeken sadece âşıktır. Sevgili ise âşığının duygularını umursamaz, ilgisini ondan esirgeyen bir tutum sergiler. Sevgili, âşığına ızdırap çektirmekten hoşlanır, ona yüzünü göstermekte nazlanır. Bunun neticesinde de ayrılık ve hasret, buna eşlik eden şikâyet bu aşkın özünü oluşturur.” (Kaçar vd., 2015:405).

Ankâ:

Ankâ kimi uzlet eyle pîşe

Öyle revîş eyle kim hemîşe (B.638)

Gerçi adun ola dilde mezkûr

Görmek seni ola gayr-i maddûr (B.639)

(Ankâ kuşu gibi yalnızlığı âdet edin! Öyle hareket et ki adın daima dillerde dolaşsın ama seni görmek mümkün olmasın.)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ Anka kuşuna benzetilmiştir.

Ankâ “İsmi olup da cismi olmayan bir büyük kuştur. Sîmurg, Zümrüdüankâ da derler. Yüzü insan yüzüne benzemiş. Boynu çok uzunmuş, tüyleri renk renkmiş. Vücudunda otuz kuşun renk ve alameti varmış. İnsan ve hayvanlardan kaptığını parçalamış.” (Onay, 2013:58).

“Divan şiirinde Ankâ kuşu ile ilgili efsane ve rivayetlere sıkça rastlanır. Beyitlerde sîmurg veya sîreng adı altında da zikredilen ankanın en büyük özelliği olarak Kafdağı'nda yaşaması, rengi, asla yere konmayışı, avlanmayışı ve ele geçirilemeyişı göze çarpar. Bu özellikleriyle çeşitli teşbih ve mecazlara konu olur.” (Pala, 2004:24). Bu özellikleri dolayısıyla annesi tarafından Leylâ'ya daima Anka gibi olup ele geçirilememesi söylenmiştir.

Ay:

Sen mihr-cemâl ü meh-cebînsen

Gâyetde latîf ü nâzenînsen (B.1843)

(Sen güneş yüzlü ve ay alınlısın! Son derece hoş ve nazlısın!)

Mecnûn'un Leylâ'ya azarlama mektubu ve ondan şikâyet edişi bölümünde bulunan bu beyitte, Leylâ'nın alnı aya benzetilmiştir. Divan şiirinde “sevgilinin alnı ayken yüzü güneştir. Aya ve güneşe parlaklığını, sevgilinin alnı vermiştir. Güneş sevgilinin alnını görünce tutulmuş ve güneş tutulması bu sebeple ortaya çıkmıştır.” (Erdoğan, 2013:3).

Bahar:

Men berg-i hazânem olmuşam hâr

Sen tâze bahâresen taleb-kâr (B.1273)

(Ben sonbahar yaprağı gibi yerlerde sürünüyorum, sen bir taze bahar istersen ne diyeyim?)

Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ sonbahar yaprağına benzetilerek tasvir edilmiştir. Leylâ aşkından sonbahar yaprağı gibi yerlerde sürünmektedir.

Balık:

Şimşâd-ı latîfine mürekkeb

Sîb-i zenah u turunc-ı gabgab (B.538)

Endâmı latîfe-i ilâhî

Deryâ-yı letâfet içre mâhî (B.539)

(Latif bir şimşâd olan boynuna çenesinin elması ve çene altının turuncu birleşince endamı Allâh'ın şeffaf yaratığı, kendini de bu güzellik denizi içinde bir balık gibidir.)

Belâ binâsının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin latif bir şimşâd olan boynuna çenesinin elması ve çene altının turuncu birleşince endamı Allâh'ın şeffaf yaratığı olarak değerlendirilmiş, sevgilinin kendisi de bu güzellik denizi içinde bir balığa benzetilmiş, bir hayal dile getirilmiştir.

Bardak:

Sâgar kimi gezmegi harâm et

Nağme kimi perdede makâm et (B.623)

(Kadeh gibi ellerde dolaşmaktan sakın; nağme gibi perde arasında yer tut!)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, annesi Leylâ'yı bir kadehe benzetmiştir.

Kadeh “Sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. Çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Ayrıca buse en az şarap kadar insanı kendinden

geçirir, sarhoş eder. Böylece âşık dertlerini unuttur.” (Pala, 2004:82) Leylâ’nın annesi tarafından kadehe benzetilmesinin nedeni de kadehin bu özellikleridir. Ayrıca Leylâ, nağme olarak nitelendirilmiştir.

Bebek:

Seyr eyler idi sürüp tena‘um

Gözler üzere misâl-i merdüm (B.445)

(Nimet içinde yüzerek sanki gözler içinde bebekler gibi dolanırdı.)

Sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn doğmadan önce babasının durumu anlatılmıştır. Mecnûn’un babası nimetler içinde yüzmektedir. Bu haliyle bebeğe benzetilmiştir.

Bela Denizi:

Deryâ-yı belâ cebîn-i pâki

Çîn cünbiş-i mevc-i sehm-nâki (B.532)

(Temiz alnı, bela denizi; aln kırıışıklığı ise, o denizin korkunç dalgaları idi.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin alnı bir denize benzetilmiş ve dalgaları kıvrım kıvrım kaynayan bir deniz olarak tasvir edilmiştir.

Sevgilinin alnı bir deniz gibidir. Pak ve kıvrım kıvrım dalgalıdır. “Düz duruşuyla durgun deniz gibidir. Sevgilinin alnını kırııştırması da denizin dalgalanmasıyla ilişkilendirilir. Yine aln parlak ve beyaz olduğu için bu deniz de nurdan bir deniz olacaktır.” (Erdoğan, 2013:7).

Bülbül:

Men bülbül-i bâg-ı firkatem zâr

Ammâ kafes içreyem giriftâr (B.1942)

(Ben ayrılık bahçesinin inleyen bülbülüym! Ammâ kafese yakalanmışım!)

Leylâ'nın Mecnûn'a cevabı ve ondan özür dileyerek azarlaması bölümünden alınan bu beyitte, göre Leylâ, ayrılık bahçesinin inleyen bülbülüdür. Leylâ bir kafestir. Bu kafes İbn-i Selâm ile evliliğidir. Bu beyitten sonraki beyitlerde Leylâ belanın kanadını kolunu kırdığından ve bir vahşi ile beraber olmasının azarlanmasını gerektirmediğinden bahseder.

Beyitte Leylâ inleyen bir bülbüle benzetilmiştir. Bülbül, “Ötüşü güzel, mâfûr kuş; kuşların aşkı, Arapçası andelib, Farsçası hezâr; cem'ileri anadil hezârândır. Farsça bülbül mannesine olan daha birçok tabir edebiyatımıza da geçmiştir.” (Onay, 2013:97).

Büryân:

Eyyâm-ı visâle yetdi hicrân

Vakt oldu ciğerler ola büryân (B.643)

(Kavuşma günlerine ayrılık günleri çattı. Ciğerin kebab olma zamanı geldi.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünde Leylâ, Mecnûn ile olan sevdasını inkâr etmiştir. Bu inkâr iki sevgilinin ayrılması anlamına gelmektedir. Leylâ'nın ciğerinin büryân olma zamanı gelmiştir. Ayrılıktan duyduğu yoğun acıdan ciğerlerinin kebab olduğu söylenmiş, ciğer tasviri yapılmıştır.

Çer çöp:

Dut kim has ü hâr-ı reh-güzârem

Toprak kimi yolunda hârem (B.1340)

Hurşîd-i cemâlün ey meh-i nev

Topraga n'ola birahsa pertev (B.1341)

Bârân-ı visâlün ey dür-i nâb

Kılsa has ü hârı n'ola sîr-âb (B.1342)

(Tut ki ben senin yolunda çer çöpüm, toprak gibi değersizim. Cemâlinin güneşi ey yeni ay, nolur toprağa bir pırıltı bıraksa ey taze inci; senin vuslat yağmurun bu çer çöpü ıslatsa nolur?)

Leylâ'nın buluta yalvarması ve aşk konusunda ona sırrını açması bölümünden alınan bu beyitte Leylâ, Mecnûn yolunda kendisini çer çöpe, toprağa benzetmiştir. Kendini çer çöp ve toprak kadar değersiz hisseden Leylâ Mecnûn'a seslenir. Mecnûn'un cemâlinin güneşini görmeyi dileyen Leylâ, onun vuslat yağmuru ile ıslanmayı istemektedir. Sevigiliyi anlatmak için kullanılan taze inci ve yeni ay tabirleri beyitlerde Mecnûn için kullanılmıştır.

Çiğ tanesi:

Lâ'l ü düri gösterürdi her dem

Evrâk-ı gül içre ıkd-i şeb-nem (B.536)

(Kırmızı dudakları her an gül içinde çiğ taneleri gibi inci gösterirdi.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin kırmızı dudakları gül içindeki şebneme benzetilmiştir. “Sabahleyin ve özellikle bahar mevsiminde bazı çiçekler üzerine düşen sebnem, birçok hayallere konu olmuştur.” (Pala, 2004:423).

Dal:

Ger zülf ile görmek istersen hâl

Gör hey'et-i nokta peyker-i dâl (B. 913)

(Zülf ve ben görmek istersen noktanın duruşunu ve dalın şeklini gör.)

Mecnûn'a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin zülfü eğriliğinden dolayı dal harfine benzetilerek bir hayal dile getirilmiş ve tasvir yapılmıştır.

Deli:

Ne derd seni nizâr edüpdür

Âşüfte vü zerd ü zâr edüpdür (B.1208)

(Seni zayıflatan hangi derttir? Seni deli gibi âşık eden sarartıp solduran ve inletemen nedir?)

Leylâ'nın çerâğ ile başından geçenler ve ondan derdine çâre istemesi bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ zayıflıktan sararıp solan ve inleyen haliyle bir deliye benzetilmiştir.

Duvar Resmi:

Aşk dâmına giriftâr olalı zâr olubam

Ne belâdır ki ana beyle giriftâr olubam (1358)

Dil demekden kesilüp hareketden veh kim

Künc-i gâm-hâneye bir sûret-i dîvâr olubam (B.1359)

(Aşk tuzağına tutulalı ağlar olmuşum. Bu ne beladır ki ona böyle tutulmuşum. Eyvah dilim söylemekten kesildi, vücudum hareketten. Böylece ben gam köşesinde bir duvar resmi gibi olmuşum.)

Leylâ'nın buluta yalvarması ve aşk konusunda ona sırrını açması bölümünden sonra gelen bu bölümde Leylâ'nın hâline uygun gazel söylenmiştir.

Leylâ aşk tuzağına düşeli ağlar olmuştur. Bu ne beladır dili söylemekten, vücudu hareket etymekten kesilmiştir. Böylece Leylâ, gam köşesinde bir duvar resmi gibi olmuştur. Görüldüğü gibi Leylâ duvar resmine benzetilerek tasvir edilmiştir.

Elif

Düş ey elif istikâmetünden

Şerm eyle bu kadd ü kâmetünden (B.714)

Kaddi hevesiyle dem urursen

Ol getdi aceb ki sen durursen (B.715)

(Ey elif, doğruluğundan düş! Bu boyundan posundan utan! Boyunun aşkından söz edersin! O gitti. Çok acayip, sen hâlâ durursun!)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonra gelen bu bölümde sevgilinin boyu elife benzetilerek tasvir yapılmıştır. “Elif düzgünlüğü sebebiyle boyun en çok benzetildiği unsurlardan biridir.” (Erdoğan, 2013:416). Beyitte Mecnûn elife serzenişte bulunmaktadır. Leylâ gitmiştir ancak acayıptır ki Leylâ'nın hayali Mecnûn'un gözünün önündedir.

Fidan:

Leylî çemen-i belâ nihâli

Mecnûn felek-i vefâ hilâli (B.794)

(Leylâ belâ çemeninin gül fidanı, Mecnûn vefa göğünün hilali!)

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ belâ cemeninin gül fidanına benzetilmiştir.

Gamze:

Râh u revîşi müdâm gamze

Başdan ayağa tamâm gamze (B.541)

(Yolu ve yürüyüşü gamzelerle dolu, kendisi de baştan ayağı gamedir.)

Bu beyit, bela binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınmıştır. Beyitte sevgilinin yolu, yürüyüşü kısacası kendisi baştan aşağı gamze olarak nitelendirilip tasvir yapılmıştır. Yani sevgilinin işi gücü daima süzgün süzgün bakmaktır. Âdeta baştan ayağı süzgün bakış kesilmiştir. “Yan bakış olarak tanımlanan gamze; sevgilinin kaşı, gözü ve kirpiklerinin de yardımıyla ortaya koyduğu bir bakış ya da göz süzmesidir. Bu bakış sıradan olmayıp âşığı yaralayıcı vasıflara sahiptir. Âşık; sevgilinin ilgisizliğini zâlimliğini hep bu bakışta görür, incinir, yaranır, yüreğine kan oturur.” (Erdoğan, 2013:68).

Gelincik:

Hüsni güli lâle-i şafak-fâm

Zülfi hamı lâle üzreki lâm (B.551)

(Güzelliğinin gülü “kırmızı yanağı”, şafak renkli bir lale; zülfünün kıvrımı, sanki "lale"nin üstündeki lâm harfiydi.)

Mecnûn’un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ’nın güzelliğinin gülü (yanakları) şafak renkli gelinciğe (lale) benzetilmiştir. “Divan şairinin sözünü ettiği lâle, çok zaman şakayık denilen gelincik lâlesidir.” (Pala, 2004:284).

Leylâ’nın yanağı da kırmızı rengi bakımından bu lâleye benzetilmiştir. “Lâle kırmızı renkte bir çiçek olup ortasında dağ adı verilen siyah bir kısım bulunur. Sevgilinin yanağının aksi lâlenin üstüne düşünce lâlenin yüreği kabarmış ve böyle dağ adı verilen bu kısım oluşmuştur. Âşığın sevgilinin yanağına düşen gülü lâle bahçesine düşen çiy tanesi gibidir.” (Erdoğan, 2013:68).

Gonca:

Odlara dutuşdı yasa batdı

Ol gonca-dehâna dil uzatdı (B.609)

(Ateşlere yandı yasa boğuldu. O gonca ağızlıya dil uzattı.)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünde Leylâ'ya annesi öğüt vermektedir. Öğütlerin başladığı bu beyitte Leylâ'nın ağzı goncaya benzetilerek tasvir yapılmıştır. “Açılmamış çiçek ve özellikleriyle açılmamış gül anlamına gelen gonca, küçük olması nedeniyle ağzın en çok benzetildiği unsurların başında yer alır. Şairler sevgilinin ağzının küçüklüğünü gonca benzetmesiyle anlatmakla yetinmezler. Bu gonca olsa olsa yokluk bağının goncasıdır.” (Erdoğan, 2013:308). (Bk. Şekil 2).

Hûn-âb-ı gam ile doldı gönlüm

Gonca sıfatı dutuldu gönlüm (B. 2705)

Vakt oldu bu gonca ola handân

Te'sîr ede feyz-ı vasl-ı cânân (B.2706)

(Gönlüm, tasanın kanlı suyuyla doldu; gönlüm gonca gibi tutuldu. Sevgiliyle kavuşmanın bereketi tesirini göstererek bu goncanın açılma zamanı geldi.)

Bu beyitler, Leylâ'nın Mecnûn'un davranışlarına aferin demesi ve inancının güzelliğini iyice anlaması bölümünden alınmıştır. Bu bölüm, Mecnûn'un Leylâ'ya aldırış etmemesi ve yazısının temizliğini ispâtlaması bölümünden sonra gelmektedir. Bu bölümde Mecnûn Leylâ'dan yüz çevirmektedir. Sonrasından da Leylâ, Mecnûn'un bu durumunu anlayışla karşılar.

Leylâ'nın gönlü, duydukları karşısında tasanın kanlı suyuyla dolmuştur. Duydukları Leylâ'nın canını çok yakmıştır. Dolayısıyla Leylâ'nın gönlü tutulması açısından goncaya benzetilmiştir. “Goncanın gülmesi açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hali, içinde sırlar saklayan bir gülü andırır. Onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Goncanın açılması çâk olmak, sinisini çâk etmek, yüzünden örtüyü almak, dîdârı keşfeylemek gibi şekillerde kendini gösterir.” (Pala, 2004:284).

Beyitlere göre sevgiliyle kavuşmanın bereketi tesirini göstermiştir ve bu goncanın açılma zamanı gelmiştir.

Gölge:

Sâye kimi her yere yüz urma

Hiç kimse ile oturma durma (B.624)

(Gölge gibi her yere yüz vurma! Hiç kimse ile oturup kalkma!)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ annesi tarafından gölgeye benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Gölge her yere yansımaktadır ve çoğu zaman yüzümüzün gölgesi yere yansımaz; yani yüzümüz yere vurmuş olur. Bu duruma atıf yaparak Leylâ'nın annesi ona her sevene gönül vermemesi ve hiç kimse ile oturup kalkmaması konusunda öğütler vermiştir.

Kim sâye-misâl senden ey nûr

Oldukça vücûdum olmayam dûr (B. 1355)

Ammâ nedeyüm esîr-i kaydem

Bir boynı ayağı bağlı saydem (B. 1356)

(Ey nur, bu vücudum oldukça gölgen gibi senden uzak olmayayım. Ama ne edeyim ki bağlı bir esirim, boynu ve ayağı bağlı bir avdan ibaretim.)

Leylâ'nın buluta yalvarması ve aşk konusunda ona sırrını açması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ kendi vücudunu Mecnûn'un gölgesine benzetmiştir. Leylâ'nın en büyük dileği Mecnûn'dan uzak olmamaktır. Gölge gibi yanında olmayı istemektedir. Ama elinden bir şey gelmemektedir, Leylâ esirdir. Kendisini boynu ve ayağı bağlı bir av olarak tasvir etmiştir.

Gözyaşı:

Dutdı seyl-i âb-ı çeşmüm yer yüzün ammâ hoşem

Kim binâsın sabrumun ol seyl vîrân etmedi (B.2589a)

(Gözyaşlarımın seli yeryüzünü kapladı. Bu selin sabır binamı viran ettiğinden dolayı hoşum.)

Leylâ'nın Mecnûn'dan haberdâr olması ve cânla başla kavuşmaya tâlip olması bölümünden alınan bu beyitte, mübalağa yoluyla Leylâ'nın gözyaşları sel olarak tasvir edilmiştir. Leylâ bu selin sabır binasını viran ettiğinden dolayı hoştur.

Gül Yapağı:

Nâzûk beden ile berg-i gülsen

Ammâ ne deyem igen yögülsün (B.614)

(Nazik bedeninde sen gül yaprağısın. Amma ne diyeyim, çok hafiflik yapıyorsun.)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın annesi Leylâ'yı Mecnûn'dan vazgeçirmek için dil dökmektedir.

Leylâ'nın bedeni gül kadar naziktir. Bu açıdan Leylâ'nın bedeni gül yaprağına benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Gül:

Peyveste çekirdi ol gül-endâm

Endîşe-i subh u mihnet-i şâm (B.1281)

(O gül gibi endamlı güzel devamlı olarak sabahın endişesini ve akşamın sıkıntısını çekirdi.)

Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünden alınan bu beyitte Leylâ, endamı açısından güle benzetilmiştir. Sevgili gül gibi nazlı ve en az gül kadar güzeldir. “Gülün yaprağı dalı ve fidanı da güzeldir. Tazelik, tarâvet, incelik, narinlik, nazlılık bunların da özelliğidir.” (Pala, 2004:172).

Men şem'-i şeb-i firâk-ı yârem

Sûzân u siyâh-rûzgârem (B.2794)

(Ben sevgilimin ayrılık gecesinin mumuyum; yanarım, karagünlüyüm!)

Leylâ'nın annesine vasiyeti ve sevgilisini anarak dünyadan gitmesi bölümünden alınan bu beyitte Leylâ son nefeste iken annesine vasiyet etmekte, kendisini kara güle benzetmektedir.

Eksildi arakda hüsn ü tâbı

Bir gül kimi kim gider gül-âbı (B.2803)

(Gülsuyu giden bir gül gibi alındaki terin parlak güzelliği eksildikçe eksildi.)

Leylâ'nın annesine vasiyeti ve sevgilisini anarak dünyadan gitmesi bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın öldüğü an tasvir edilmiş, Leylâ gül suyu giden bir güle benzetilmiştir. Leylâ'nın alındaki terin parlak güzelliği eksildikçe eksilmiştir.

Güneş:

Sensen hurşîd ü men siyeh hâk

Ver âteş ü al cevâhir-i pâk (B.291)

(Sen güneşsin, ben kara toprağım; ateş ver, tertemiz cevherler al!)

Sâkî-nâme bölümünden alınan bu beyitte şair kendisini kara toprağa, sâkîyi ise güneşe benzetmiştir. Güneşin toprağı kurutup şekil vermesi gibi şair de sâkîden âteş istemiş, karşılığında tertemiz cevherler vaat etmiştir. Yine burada şairin sâkîden şarap isteği söz konusudur. Böylece zihni açılacak, eserini daha rahat ve daha mükemmel yazabilecektir.

Hâl:

Göz merdümeğinden olsa hâlî

Göz merdümeği olurdu hâlî (B.535)

(Eğer göz, bebeğinden mahrum kalsa onun yüzündeki ben, insanın göz bebeği olurdu.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin göz bebeği benine benzetilmiştir. “Göz bebeğinin de benin de küçük olması böyle bir benzetmenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Âşık sevgilinin benini bir bebek gibi gözünde besler buradan benin hayalinin âşığın gözünden hiç gitmeyeceği sonucuna ulaşabiliriz.” (Erdoğan, 2013:281).

Hazine:

Girmişdi hisâra genc mânend

Urmışdı ayaga bendden bend (B.1187)

(Kaleye bir hazine gibi girmiş ve ayağına öğütten bir pranga vurmuştu.)

Mecnûn’un Leylâ’dan bir haber alması; âşık ve mâ’şûkun durumları görmesi bölümünden alınan bu beyitte Leylâ, bir hazineye benzetilmiştir. Leylâ ve Mecnûn ayrılmış, Leylâ eve kapanmıştır. Bu durumda Leylâ kaleye kapatılan bir hazine gibidir. Ayağına da öğütten prangalar vurmuştur.

Hilal:

Egmezdi hilâli vesmeye baş

Gözden giderürdi sürmesin yaş (B.1681)

(Hilâl kaşı sürmeye baş eğmezdi. Gözyaşı ile gözünden sürmeyi giderirdi.)

İbn-i Selâm’ın Leylâ’ya kavuşmak istemesi ve bu davada ümit sabahının yalan çıkması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ’nın kaşı hilâle benzetilerek tasvir yapılmıştır. “Kaşın en çok benzetildiği unsurların başında belki de hilal vardır. Her ikisinin de eğimli olması böyle bir benzetmenin yapılmasını

sağlamıştır. Dolunay ile hilali bir arada görmek isteyen kimse sevgilinin ay yüzüne bakmalıdır. Sevgilinin hilal kaşlarının düşüncesi âşığın belini bükmüş, âşığın âhının dumanı da bu hilali karartmıştır.” (Erdoğan, 2013:23). Leylâ’nın hilâl kaşı sürmeye baş eğmemektedir. Gözyaşı ile gözünden sürmeyi gidermektedir.

Hûrî:

Bir saf kız oturdu bir saf oğlan

Cem’ oldı behište hûr ü gilmân (B. 523)

Oğlanlara kızlar olsalar yâr

Aşka bulunur revâc-ı bâzâr (B. 524)

(Bir sıra kız oturdu, bir sıra oğlan; böylece hûrîlerle gilmânlar cennette toplandılar. Oğlanlara kızlar dost olsa aşk pazarı sürüm kazanır.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, mektebe başlayan Kays’la birlikte bir bölük melek gibi kızın da olduğu ve bu olayın da hûrîlerle gilmânların cennette toplanmalarına benzetildiği üzerinde durulmuştur.

Hûrî “Fi’l-asl âhû gözlü demek olan ahver ile onun müennesi olan havrâ’nın cemi’dir ki âhû gözlüler demektir. Istılâhta cennet kızı mannesindadır.” (Onay, 2013:216). Bu beyitten sonraki beyitlerde ise oğlanlarla kızların dost olması durumunda aşk pazarının sürüm kazandığı üzerinde durulmuş ve büyük aşkın doğacağı izlenimi verilmiştir.

Güzelliği ile ön plana çıkan “hûrîlerin safran, misk, anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivayetler vardır. Onların anber ve misk dolu saçlara, hilâl kaşlara, güneş gibi aydınlık yüzlere, tatlı sözlere sahip oluşlarını ifade için bu rivayet ortaya atılmış olabilir.” (Pala, 2004:212). Beyitte bu özelliklerden dolayı sevgili hûrîye benzetilmiş ve bu birlikteliğin aşk pazarına sürüm kazandıracağı dile getirilerek tasvir yapılmıştır.

Hûrîlerin Sürmesi:

Devr-i meh-i rûyi çeşme-i nûr

Hâk-i kef-i pâyi sürme-i hûr (B.554)

(Yüzünün ayının dönüşü nûr çeşmesi, ayağının ayasının toprağı hûrîlerin sürmesi gibidir.)

Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın yüzünün ayının dönüşü nûr çeşmesi, ayağının ayasının toprağı hûrîlerin sürmesine benzetilmiştir.

İnci:

Leylî hem oturdu evde nâçâr

Döndi sadefine dürr-i şeh-vâr (B.667)

(Leylâ da çaresiz evinde oturup pâdişâhlara layık inciler gibi sadefine döndü.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın çaresiz evine dönmesi pâdişâhlara layık incilerin sadefine dönmesine benzetilerek tasvir yapılmıştır. Bilindiği gibi inci son derece değerli bir taştır ve sedef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. İncinin sadefinde olması gibi Leylâ da artık evindedir. (Bk. Şekil 3).

İşve ve Naz:

Leylî işi işve vü kırışme

Mecnûn gözi yaşı çeşme çeşme (B.797)

Leylî vü neşât-ı hüsn kâmi

Mecnûn ü belâ-yı aşk dâmi (B.798)

(Leylâ'nın işi işve ve nâz, Mecnûn'un gözyaşı çeşme çeşme akar. Leylâ ile güzellik sevincinin zevki, Mecnûn ile aşk belâsının tuzağı!)

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın işve ve nâzı tasvir edilmiştir. Leylâ'nın işve ve nazı, güzellik sevincinin zevkinden kurulan bu aşk tuzuğunun yüzünden Mecnûn'un gözyaşı çeşme çeşme akmaktadır.

Kamış:

Derd ü gam-ı hasret-i nihânî

Serv-i kadın etdi hîzrânî (B.2386)

(Gizli hasreti, gamı ve derdi, servi boyunu hezârân kamışına benzetti.)

İbn-i Selâm'ın vefât etmesi ve Leylâ'nın o belâdan kurtulması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın servi boyu hezârân kamış olarak tasvir edilmiştir. Leylâ artık iyice zayıflamıştır. Düzgün boyu kamış gibi olmuştur. Bu beyitten sonraki beyitlerde Leylâ'nın cisminin zayıflığının son haddine vardığından bahsedilmiştir.

Kaş:

Ey nûn çü nihândur ebrû-yı yâr

Sen dahi nazarda durma zinhâr (B.716)

(Ey nûn, mademki sevgilinin kaşı gizlidir, sen de görünürde durma!)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonra gelen bu bölümde, Leylâ'nın kaşı nûn harfine benzetilerek tasvir yapılmıştır. Mecnûn, nûn harfine de serzenişte bulunmaktadır. Leylâ'yı göremeyen Mecnûn onun kaşına benzeyen nûn harfini de görmek istememektedir.

Kefen:

Kanlu kefenümdür al perde

Men gûrdayem sagınma erde (B1940)

(Al perde “duvağım”, kanlı kefenimdir. Ben mezardayım, kocadayım sanma!)

Bu beyit Leylâ’nın Mecnûn’a cevabı ve ondan özür dileyerek azarlaması bölümünden alınmıştır. İbn-i Selâm ile evlenen Leylâ’nın duvağı, kanlı kefeni olarak tasvir edilmiştir. Leylâ İbn-i Selâm ile evlenmiştir. Ancak kalbi hâlâ Mecnûn’dadır. Leylâ kocadadır. Ancak kendi düşüncesine göre mezardadır.

Kemer:

Ebrû-yı hamı belâ-yı uşşâk

Hem cüft letâfet içre hem tâk (B.530)

(Kaşlarının eğrisi âşıkların belâsı, güzellik içinde hem çift hem de kemer gibi.)

Belâ binâsının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin kaşlarının eğrisi güzellik içinde bir kemere (tak) benzetilmiştir.

Tak “Üç tarafı kapalı ve üstü tonoz denilen uzun dikdörtgen bir kubbeyle örtülü yapı, eyvân, kemer, kemerli bina.” (Pala, 2004:437) olarak bilinir. “İran hükümdarlarından Nûşirevan’ın kasrıdır. Hz. Peygamber’in dünyaya geldikleri gece çatlamış, yıkılmıştı. İhtişamından dolayı edebiyatımıza girmiştir.” (Onay, 2013:400).

Lâle Bahçesi:

Dihkân-ı fasîh-i Fârisî-zâd

Bu gülşene beyle tikdi şimşâd (B.1184)

Kim ol çemen-i vefâ bahârı

Dâğ-ı gam-ı aşk lâle-zârı (B.1185)

Ya’nî revîş-i vefâda muhkem

Leylî sade-i cevâhir-i gam (B.1186)

(Fars asıllı hoş söyleyen bir şair, bu bahçeye şimşadı böyle dikti ki o vefa çemeninin baharı, aşk gamının yarasının lâle bahçesi. Yani vefa yolunda sapasağlam duran gam incisinin istiridyesi Leylâ)

Mecnûn'un Leylâdan bir haber alması ve âşık ve mâ'şûkun durumları görmesi bölümünden alınan bu beyitte, Fars asıllı hoş söyleyen bir şairin dediği gibi Leylâ aşk gamının yarasının gelincik bahçesi ve vefa yolunda sapasağlam duran gam incisinin istiridyesidir. “Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama olur. Çiğeri kan olmak, bağı yanmak, pürhûn olmak vs. bu nedenle kullanılır.” (Pala, 2004:284).

Lam:

Bk. İnsan Tipleri /Kadın/ Güzel Kadın (Leylâ)/Gelincik

Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan beyitte Leylâ'nın güzelliğinin gülü şafak renkli gelinciğe zülfü de gelincik üzerindeki “lam” harfine benzetilmiştir.

Mîm

Ey mîm çü agzı oldu gâib

Oldı sana hem adem münâsib (B.717)

(Ey mîm, mademki ağzı kayboldu, sana da yokluk uygundur.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonra gelen bu bölümde, Leylâ'nın ağzı mîm harfine benzetilmektedir. “Küçüklüğü dolayısıyla ağız mîm harfinin yuvarlak kısmına benzetilir. Ağız mim (م), alındaki saç cim (ج), boy da elif (ل) olunca âşığın boyu lam (ل) gibi bükülür. Mecâl (مجال) kalmaz.” (Erdoğan, 2013:313).

Mum:

Sen şem'sen uyma gıl hevâya

Kim şem'i hevâ verür fenâya (B.621)

(Sen bir mumsun gel havaya uyma! Hava mumu yok eder.)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, annesi Leylâ'ya bir öğüt daha vermektedir.

Annesi Leylâ'yı bir muma benzetmiştir. Mum hava şartlarına uymaktadır. Rüzgâr estiğinde ateşini kaybetmektedir. Leylâ'nın da mum gibi ateşini kaybetmemesi için annesi öğüt vermektedir.

Nergis:

Gözü kimi katı yüzlü olma

Nergis kimi hîre gözlü olma (B.619)

(Ayna gibi donuk yüzlü olma; ama nergis gibi de baygın gözlü olma!)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyit, Leylâ'nın annesinin Leylâ'ya verdiği öğütlerden biridir. Beyitte annesi Leylâ'yı donuk yüzlü olması açısından aynaya, baygın gözlü olması açısından nergise benzetmiştir.

Ney:

Men sâbit-i arsa-i belâyem

Ney kimi hizâne-i hevâyem (B.1220)

(Ben belâ mülkünde daimiyim. Ney gibi hevâ “aşk” hazinesiyim.)

Leylâ'nın çerâğ ile başından geçenler ve ondan derdine çâre istemesi bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ kendisini neye benzetmiştir.

Ney, “Asıl adı nây’dır. Kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda, nefesli bir çalgıdır. Ney çalana neyzen veya nâyî denir. Özellikle Mevleviler arasında çok itibar gören sazdır. Sesi yanık ve lâhûtîdir. Rivayete göre peygamberimiz ilahî aşk sırrını Hz. Ali’ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medine dışında bir kör kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oradaki bir

çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip ilahî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney bir ilham kaynağı olmuştur.” (Pala,2004:358). Bu olaya atıfta bulunulan beyitte Leylâ, kendisini “aşk” hazinesi olarak nitelemiştir.

Nisan Yağmuru:

Ben bir sadefem sen ebr-i nîsân

Ver katre vü al dürr-i galtân (B.290)

(Ben bir sedefim, sen nîsân yağmurusun; bir damla ver, bir yuvarlak inci al!)

“İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sadef, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş, denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana bir ızdırap verince sadef bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış. Bir müddet sonra bu sıvının hükmü geçince sadef, tekrar sıvı salgılamış. Bu sıvılar katılaşıp birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluştururmuş.” (Pala, 2004:126).

Sâkî-nâme bölümünden alınan bu beyitte şair; kendisini bir sedefe, sâkîyi de nisan yağmuruna benzetmiştir. Şair sâkîden ilham yolunun açılması için şarap isteğinde bulunarak sâkîye övgülerde bulunur, şarap ister. Çünkü şarap içince zihni açılacak, eserini daha rahat ve daha mükemmel yazacaktır. Sâkîye bir damla şarap vermesi karşılığında bir yuvarlak inci teklif edilmiştir.

Nokta:

Bk. İnsan Tipleri /Kadın/ Güzel Kadın (Leylâ)/Dal

Mecnûn’a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin beni duruşu yönünden noktaya benzetilmiştir. “Ben kaleminden damlayıp dudağa düşmüş bir noktadır. Sevgilinin kaşlarını çizerken dest-i kudretin kaleminin ucundan mürekkep damlası sıçramış ve sevgilinin alnında bir ben oluşmuştur.” (Erdoğan, 2013:290).

Ok:

Her kirpüği bir hadeng-i hûn-rîz

Peykân-ı hadengi gamze-i tîz (B.531)

(Her kirpüği kan döken bir ok, keskin yan bakışları ise okun ucundaki sivri demir gibi.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte; sevgilinin kirpüği kan döken bir oka, keskin yan bakışları ise okun ucundaki sivri demire benzetilmiştir. Sevgilinin keskin yan bakışları okun ucundaki demir gibi âşığının gönlünü yaralamakta, âşığı gamzesinin çukuruna çekmektedir.

Divan şiirinde sevgilinin kirpüği daima oka benzetilmiştir. Bu durumda kaşları da yaya benzetilmektedir. “Âşığın gönül çocuğu, daha görür görmez sevgilinin kaşını ve gözünü sevmiştir. Çünkü çocuklar oka ve yaya ilgi duyar. Kirpik okları âşığın teninde pencere açmıştır. Gönül çocuğu bu pencereden başını çıkarmıştır. Sevgilinin kaşlarının yayı ve kirpiğinin oku âşığın eceli olmuştur.” (Erdoğan, 2013:81). Âşık bu oklara kendini nişangâh eylemiştir.

Oyuncak:

Lu‘bet kimi evde eyle menzil

Olma dahi her yanaya m‘‘il (B.637)

(Oyuncak gibi evi konak bil! Her tarafa gönül verir olma!)

Leylâ’nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan beyitte Leylâ, Lu‘bete benzetilmiştir. Lu‘bet, “Oynanan, oynanılan şey, oyuncak. Herkesi hayrete bırakan şey, hal” (Develioğlu, 2007:553). demektir. Annesi Leylâ’ya oyuncak gibi evi konak bilmesi ve her tarafa gönül vermemesi konusunda öğüt vermektedir.

Pervâne:

Yanına olurdı hûblar cem‘

Pervâne-sıfat havâlî-i şem‘ (B.1190)

(Mumun etrafındaki pervaneler gibi yanına güzeller toplanırdı.)

Mecnûn’un Leylâ’dan bir haber alması, âşık ve mâ’şûkun durumları görmesi bölümünden alınan bu beyitte; eve kapatılan Leylâ’nın yanına güzellerin toplanması anlatılmıştır. Bu güzeller mumum etrafındaki pervanelere benzetilmiştir. Pervane, “Gece keleşbeğı de denilen kanatlı küçük böcek ki kendini yakıncaya kadar şem ile uğraşır durur. Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ziyaya doğru koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lamba şişesi, mum ve ampul gibi şeylere çarpar. Bittabi nihayet kanatları, vücudu yanar.” (Onay, 2013:333).

Peri:

Bir evde meğerki bir perî-veş

Ol tıflı görüp besî müşevveş (B.498)

(Meğer bir evde peri gibi güzel bir kız, bu çocuğı görerek kendinden geçmişti.)

Sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn’un çocukluğunda Leylâ’yı ilk gördüğü an anlatılmıştır. Leylâ güzelliğı açısından periye benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Peri “Cinlerin dişlerine verilen ad. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Periler büyü ile ortaya çıkarılabilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır. İnsanlardan kaçır ve göze görünmezler. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşır.” (Pala, 2004:369).

Bir menzile düşdi reh-güzârı

Kim seyr ederdi anda yârı (B.784)

Bir nice perî-ruh ile hem-dem

Mecnûn-ı şikesteden mukaddem (B.785)

Leylî güzer etmiş ol fezâya

Salmış gül ü lâle üzre sâye (B.785)

(Ansızın yolu bir konağa düştü. Orada sevgilisinin gezdiğini gördü. Bir nice peri yanaklı ile beraberdi. Üzgün hali Mecnûn'dan öndeydi. Leylâ o boşluğa yürümüş, gül ve gelincik üzerine gölge salmış.)

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınan bu beyitte de Leylâ'nın yanağı periye benzetilmiştir.

Periler çok güzel olduklarına inanılan, gözle görülmeyen varlıklardır. Beyitte de olduğu gibi divan edebiyatında sevgilinin yanağının güzelliği ile periye benzetildiği görülmektedir.

Pencere:

Lü'bet kimi özünü bezetme

Revzen kimi kûçeler gözetme (B.622)

(Oyuncak gibi kendini bezetme! Pencere gibi yol gözetme!)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ hem oyuncağa hem pencereye benzetilmiştir. Leylâ'nın gözü sürekli pencerededir. Mecnûn'u gözlemektedir. Leylâ'nın annesi yine bir öğüt vererek bunun yanlış olduğunu söylemiştir.

Put:

Çok mâh-likâ sanemler aldı

Çok turfe-zemîne tohm saldı (B.460)

(Çok ay yüzlü, put gibi güzeller aldı. Çok taze tarlalara tohum attı.)

Sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn'un babasının nice taze kızlarla evlendiği ve nice put gibi güzel kızları olduğu anlatılmıştır.

Bu kızlar güzelliği açısından puta benzetilmiştir. “Divan edebiyatında sevgiliye istiare yoluyla büt ve sanem denilir. Buradaki put daha çok kilise duvarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilisinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir.” (Pala, 2004:78-79).

Saç:

Ol turra-i müşg-bûdan ayrı

Hicrân kara bagrın eylemiş su (B.719)

(O misk kokulu lüle saçlıdan ayrı olarak hicran senin kara bağrını su eylemiş.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonra gelen bu bölümde, olaylar karşısında Mecnûn'un feryadı konu edilmiştir.

Leylâ'nın lüle saçı, kokusu yönünden miske benzetilerek tasvir yapılmıştır. Misk “*Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisinin altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir. Misk elde etmek için geyiğin salgı yapan bezleri bulunduğu yerden çıkarılır ya da bu bezden rahatsız olan hayvan sürtünerek düşürür. Yumurta büyüklüğünde olan bu misk bezlerinin en iyisi Tibet'te yaşayan geyiklerde bulunur. Günümüzde koku ve renk vermesi için parfüm yapımında kullanılır. Divan şiirinde siyah rengi ve güzel kokusu sebebiyle sevgilinin saçı, ayva tüyleri, teni ve beni için benzetilen olur.*

Çin, Hutun, Hata miskin elde edildiği yerler olarak beyitlerde yer alır.” (Erdoğan, 2013:148).

Sonbahar:

Hâlâ ki esîr-i dâm-ı derdem

Mânend-i hazân zaîf ü zerdem (B.1272)

(Ben hâlâ sonbahar gibi solgun, zayıfım ve senin dert tuzağının esiriyim.)

Leylâ’nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ solgun zayıf olması açısından hazâna benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Hazân sonbahar, güz anlamlarına gelir. “Edebiyatımızda baharın zıttı olarak ele alınmasına rağmen kesinlikle baharın geniş kullanımına erişememiştir. Divan edebiyatında yalnızca bahar mevsimi vardır, denilebilir. Çünkü sonbahar ölümlük, bitkinlik ve yaşlılık timsâlidir. O saçına kır düşmüş insan gibidir.” (Pala, 2004:200).

Su:

Zülfî sözi zîkr-i halka-i râz

Lâ’l-i lebi âb-ı çeşme-i nâz (B.553)

(Zülfünün sözünü anlama, sır halkası gibi dudağının lâ’li nâz çeşmesinin suyu gibi.)

Mecnûn’un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin zülfü sır halkası olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin dudağı da rengi gereği lâ’le benzetilmiştir. Lâ’l “Yakut gibi kırmızı renkli bir taşın adıdır. Makbul olanı Bedehşan’da çıktığı için Lâ’l-i Bedehşanî diye şöhret bulmuştur. Şark edebiyatında dilberin dudağı daima lâ’l’e teşbih olunur. Bunu dudak yerine kullananlar bile vardı.” (Pakalın, 1983:355).

Leylâ’nın dudağı, lâ’li nâz çeşmesinin suyuna betilmiştir. “Sevgilinin dudakları bir içim sudur. Âşık, kendisini ölmek üzere olan bir hasta olarak görür

ve sevgilinin su gibi olan dudaklarını öpmek ister. Ölmek üzere hastadan su esirgenmez.” (Erdoğan, 2013:353).

Her sûrete aksi kimi bahma

Her gördüğüne su kimi ahma (B.617)

(Her sûrete aksi gibi bakma! Her gördüğüne su gibi akma!)

Leylâ'nın annesinin azarlaması ve kavuşma baharına sonbaharın ulaşması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın annesinin Leylâ'ya öğütleri karşımıza çıkmaktadır. Güzelliği dillere destan olan Leylâ'nın gönlü Mecnûn'dadır. Bunu duyan annesi Leylâ'nın gönlünün Mecnûn'a kaymasını suyun akmasına benzetmiştir.

Süsen Çiceği:

Bi'llâh ne diyardan gelürsen

Ne râh-güzârdan gelürsen (B.2595)

Ger lâle isen ne dagdansen

Ver sûsen isen ne bagdansen (B.2596)

(Billâhi söyle nereden gelirsın? Hangi yoldan gelirsın? Gelinciksen hangi dağdansen? Sûsen çiçeği isen hangi bahçedensin?)

Şaşkın Mecnûn'un şaşkınlığının sonu ve dalgınlıkla Leylâ'dan yüz çevirmesi bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn'un Leylâ'yı tanımaması da anlatılır. Mecnûn, “Billâhi söyle nereden gelirsın? Hangi yoldan gelirsın? Gelinciksen hangi dağdansen?” sözleriyle bu şaşkınlığını ifade eder.

Mecnûn tanıyamadığı Leylâ'sını sûsen çiçeği olarak tasvir etmiştir. Sûsen, “Halk arasında susam çiçeği diye bilinir. Daha çok dışa doğru açılan beş âdet taç yapraklı oluşur. On yapraklı olanına sûsen-i âzâd; mavi renktekine sûsen-i erzak; sarısına sûsen-i hetâî; sarı, beyaz ve maviden mürekkep nevine ise sûsen-i âsmân-gûn derler.” (Şentürk, 2002:209). (Bk. Şekil 4).

Şimşâd:

Bir dil-ber-i serv-kadd ü gül-rûy

Serv-i hôş u gül-ruh u semen-bûy (B.547)

Şîrîn lebi menşe'-i letâfet

Ra'nâ kadi durduğıyle âfet (B.548)

(Servi boylu ve gül yanaklı bir dilberdi; hoş bir servi, gül yüzlü ve yasemin kokulu bir güzeldi. Şirin dudağı, tatlılık kaynağı; güzel boyu, olduğu gibi afetti.)

Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan bu beyitler de sevgilinin boyu duruşu yönünden serviye benzetilmiştir. Beyitlere göre sevgili gül yüzlü, gül yanaklı, yasemen kokulu, şirin dudaklı olması güzelliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sevgilinin boyunun serviye benzetilmesi yaygın benzetmelerdendir. "Sevgilinin üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biri de boyudur. Uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği bakımından tasavvurlara konu olan boy, çoğu zaman sevgiliye verilen değerin ifadesi olarak mübalağalı anlatımlar içinde yer alır." (Kesik, 2009:155). Beyitte de sevgiliye verilen değer mübalağalı anlatımlar içinde verilmiştir.

Bk. İnsan Tipleri /Kadın/ Güzel Kadın (Leylâ)/Balık

Belâ binâsının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, sevgilinin boynu latif olması açısından şimşâda benzetilmiştir. Şimşâd şimşir ağacı, servi demektir. Genellikle sevgilinin boyu serviye benzetilmektedir. Ancak bu beyitte sevgilinin boynu serviye benzetilmiştir.

Yasemen:

Ol iki semen-ber ü sehî-kad

Bir birine oldılar mukayyed (B.558)

(O iki yasemin göğüslü ve fidan boylu birbirine bağlandılar)

Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınan beyitte Leylâ ve Mecnûn'un göğsü yasemine, boyu fidana benzetilmiştir. “Yasemin, divan şiirinde beyaz rengi ve kokusu dolayısıyla ele alınan bir çiçektir. Sevgilinin sinesi ya güzellik bostanında yasemindir ya da yasemin bahçesidir.” (Erdoğan, 2013:68). (Bk. Şekil 5).

Yeşil Çemen:

Gül kimi bırahma sîneye çâk

Sebze kimi etme bisterün hâk (B.769)

(Gül gibi yakanı yırtık bırakma! Yeşil çemen gibi döşeğini toprak etme!)

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ yakasını yırtık bırakması açısından güle, döşeğini toprak etmesi açısından yeşil çemene benzetilmiştir.

Yılan:

Her lahza alup eline bir mâr

Hursend olubem der idi ol zâr (B.2194)

K'ol sünbül-i müşg-bûnı dutdum

Ser-rişte-i ârzûnı dutdum (B.2195)

(Eline bir yılan alıp: “O misk kokulu saçları tuttum, ârzû ipinin başını tuttum.” Der ve kanaat ederdi.)

Mecnûn'u halini azıcık anlaması ve bazı olgunlukları bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn eline bir yılan almış ve Leylâ'nın o misk kokulu saçları gibi tutmuştur. “Zülf; uzun, siyah ve kıvrım kıvrım olması olması bakımından yılanı benzetilir.” (Erdoğan, 2013:164). Leylâ'nın saçları da yılanı benzetilerek tasvir yapılmıştır. Mecnûn yılanı tutar ve sevgiliye kavuşma arzusunu yaşar, kanaat eder.

Yüz:

Kim peykeri nakş-ı bister oldu

Ra'nâ kadi bister ister oldu (B.2388)

(Yüzü yatak nakşı oldu. Düzgün boyu ise yatak ister oldu.)

İbn-i Selâm'ın vefât etmesi ve Leylâ'nın o belâdan kurtulması bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın bitkin durumundan bahsedilir. Leylâ'nın yüzü yatak nakşına benzetilmiştir. Nakış, "Boya ile Şekil yapmak yerine kullanılır bir tâbirdir. Gerek yağlı, gerek sulu ve gerek pastil olsun hepsine nakış denilir." (Pakalın, 1983:645). Beyitte Leylâ'nın düzgün boyunun ise yatak ister olduğundan eski güzelliğinden eser kalmadığından bahsedilmektedir.

Zincir:

Zülfeyn-i müselseli girih-gîr

Cân boynuna bir belâlu zincîr (B.529)

(Örölmüş ve kıvrımlı iki zülfü, cân boynuna belâlı zincir gibidir.)

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünde bulunan bu beyitte, Mecnûn'un Leylâ'ya âşık olduğu an anlatılmıştır. Leylâ'nın örölmüş ve kıvrımlı iki zülfü cân boynuna dolanmış belâlı zincire benzetilmiştir. "Yüzün çevresinde halka halka görünen saç ile zincir gibi olup toprağa kadar uzanan uzun saç zülf denir. Genellikle yanağın her iki yanındaki kıvrım kıvrım olan saç olarak bilinir." (Erdoğan, 2013:118).

Divan şiirinde saç ile zincir arasında ilgi sıklıkla kurulmaktadır. "Saç ile zincir arasındaki ilgi şekil ve renge dayanır. Saçın zincirle bir tasavvur içinde yer almasında, zincire benzetilmesinde en önemli unsur yakalama ve bağlama özelliğidir." (Kesik, 2009:139). "Sevgilinin gözleriyle deliren âşık, zülfün zincirine vurularak dudakların şifa evinde tedavi olma arzusundadır. Âşık zincir gibi olan zülfün hasretiyle ölmeyi göze alır. Ancak bir korkusu vardır: Deli gönül öldükten sonra delilik yetim kalacaktır." (Erdoğan, 2013:166). (Bk. Şekil 6).

3.3.1.2. Anne

K‘ey mûnis-i rûzgârum ana

Dürc-i dür-i şâh-vârum ana (B.647)

(Ey dostum ana, şahlara ait incilerimin kutusu ana!)

Leylâ’nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden alınan bu beyitte Leylâ, Mecnûn ile olan aşkını inkâr etmiştir. Annesine “Ey dostum ana, şahlara ait incilerimin kutusu ana!” diye seslenmiştir. Kedisini şahlara layık inciye, annesini de bu incilerin kutusuna benzetmiştir.

Ok:

Süd içse sanırdı kim içer kan

Emcek görünürdü ana peykân (B.495)

(Süt içse kan içiyor, sanırdı. Emcikler ona ok görünürdü.)

Sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn’un doğumundan sonraki anları tasvir edilmiştir. Mecnûn daima ağlamaktadır. Süt içse kan içiyor, sanmaktadır. Beyitte emcikler oka benzetilerek tasvir yapılmıştır.

3.3.2. Erkek

3.3.2.1. Âşık Erkek (Mecnûn)

Bu bölümde Mecnûn ile ilgili yapılan tasvir ögesi olarak teşbihler ele alınacaktır.

Kays ile Leylâ mektepte tanışırlar, birbirlerine âşık olurlar; lakin felek onların kavuşmasına engel olur. Sevgilisine kavuşamayan Kays, Mecnûn olur. Mecnûn kelimesi “Cin tutmuş, çıldırmış, deli; dîvâne. Delice seven tutkun.” (Develioğlu, 2007:596). Anlamlarına gelmektedir.

Aşk derdi Kays'ı deli, dîvâne etmiştir. Divan şiirinde “âşık daima aşk ve ayrılık derdiyle ızdırap çeken, âh ve feryat eden, kanlı gözyaşları döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür. Aşk, onulmaz bir derttir. Onun için âşık doktorların kendisini tedavi etmelerini bile istemez. O bu dertten memnundur. Bu derdin derdin dermanı da bu derdin kendisidir. Bu yüzden onun zulmünü hoş görür.” (İsen vd., 2015:370).

Ağaç:

Mecnûn ana verdi cümle rahtın

Pâk eyledi berkden dırahtın (B.1133)

(Mecnûn üzerindeki on ona verdi. Fidan boyunu yapraklarını döken ağaç gibi çırpıl çıplak bıraktı.)

Bu beyit Mecnûn'un ceylân ile konuşması ve aşk konusunda onunla geçen hâlleri bölümünden alınmıştır. Bu bölümde Mecnûn; bir avcının tuzak kurduğunu, ceylanların da tuzağa doğru geldiğini görür. Bir âhû tuzağa yakalanmış kanlı gözyaşlarıyla ağlamaktadır. Âhûnun halini gören Mecnûn da kanlı gözyaşları döker. Avcıya seslenerek: “Bu misk kokulu ceylana acı! İnsan bu hale acımaz mı?” der. Avcı geçiminin bu olduğunu, avın öldürülmesini biraz ihmal etse ev halkının halinin ne olacağını sorar. Bunun üzerine Mecnûn üzerindeki on ona verir. Fidan boyunu yapraklarını döken ağaç gibi çırpıl çıplak bırakır. Görüldüğü gibi Mecnûn'un Fidan boyu yapraklarını döken ağaç benzetilerek tasvir yapılmıştır. Âhûnun tuzağa tutulması Mecnûn'un durumuna benzer. Çünkü Mecnûn da aşk tuzağına tutulmuştur.

Asker:

Mecnûn idi mülk-i derd şâhı

Hayl-i ded ü dâm anun sipâhı (B.2178)

(Mecnûn, dert mülkünün şâhı, vahşi ve evcil hayvanlar sürüsü de onun askeri idi.)

Mecnûn'un halini azıcık anlaması ve bazı olgunlukları bölümünün ilk beyiti olan bu beyitte Mecnûn; dert mülkünün şahı, vahşi ve evcil hayvanlar sürüsü de onun askeri olarak tasvir edilmiştir.

Ateş:

Derdüm söze geldüğince artar

Oddur yel ile zebâne dartar (B.750)

(Derdim söze geldiğince artar. O âteş gibidir. Rüzgar estikçe alevleri yükselmekte.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonraki Mecnûn'un durumu bölümden alınan bu beyitte, Mecnûn'un derdinin söze geldiğince arttığından bahsedilmiş ve derdi ateşe benzetilmiştir.

Artar elemüm bu mâcerâdan

Âteş kimi cünbiş-i hevâdan (B.2074)

(Bu maceradan acım daha da artar! Nasıl ki vahânın esmesiyle ateşin daha çok yanması gibi!)

Mecnûn'u atasının sahrâda bulması ve öğütlerle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınan beyitten önce Mecnûn'un babası Mecnûn'a düzelmesi için öğütler vermiştir. Mecnûn'un cevabı ise şudur: "Lütfen zaman zaman öğüt vererek düzelmemi isteme! Bu maceradan acım daha da artar! Nasıl ki vahânın esmesiyle ateşin daha çok yandığı gibi!"

Görüldüğü gibi beyitte babasının öğütleri Mecnûn'un acısını daha da arttırmaktadır. Bu da vahânın esmesiyle ateşin daha çok yanmasına benzetilerek tasvir yapılmıştır. Mecnûn'un babasının öğütleri tıpkı vahânın esmesi gibi Mecnûn'un acılarını katlamakta, Leylâ'sını hatırlatmaktadır.

Dağ:

Hem güldi yüzi çerâglar tek

Hem gönli açıldı dağlar tek (B.2335)

(Yüzü kandiller gibi güldü. Gönü dağlar gibi açıldı.)

Mecnûn'un dürüstlkle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan beyitte Zeyd'in sözlerini duyan Mecnûn'un uzun zaman sonra sevinmesi ve yüzünün kandiller gibi gülmesi, gönünün dağlar gibi açılması anlatılmıştır. Görüldüğü gibi Mecnûn'un gönü dağa benzetilmiştir.

Dal:

Etmiş elifin sitem yükü dâl

Kılmış kalemin felek gamı nâl (B.881)

(Sitem yükü elif boyunu dal gibi eğmiş, feleğin gamı kalemini eritip öz etmiş.)

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınan bu beyitte, aşk derdi Mecnûn'un sitem yükü elif boyu dal gibi eğdiğinden bahsedilmiştir. Dal, "Osmanlı alfabesinin onuncu harfidir. Ayrıca kelimenin iki kat olmuş, kanbur anlamı da vardır ki zaten harf de iki kat şeklindedir. Divan şiirinde sevgilinin saçı bükümleriyle dal (ـد) 'ı andırır. Yine âşığın boyu çektiklerinden dolayı iki büküm olmuş; yani elif (ل) iken dal (ـد) 'a dönmüştür. Düz çubuğun ortadan bükülmesi gibi." (Pala, 2004:105).

Ejderha:

Sen kâm-ı dil iste men belâyem

Sen genc dile men ejdehâyem (B.1701)

(Sen gönünün muradını iste, ben belâyım! Sen belâ hazinesisin, bense ejderhayım.)

İbn-i Selâm'ın Leylâ'ya kavuşmak istemesi ve bu davada ümit sabahının yalan çıkması bölümünden alınan bu beyitte Mecnûn, Leylâ'sını hazineye kendisini ise ejderhaya benzetmiştir.

Eski devirlerde hazineler harap olmuş yerlere gömülür ve büyülenirmiş. Hazineyi açmak isteyen gözüne yılanlar, canavarlar görünürmüş. Beyitte bu imge üzerine kurulmuştur.

Elif:

Bk. İnsan Tipleri /Erkek/ Âşık Erkek (Mecnûn)/ Dal

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınan beyitte Mecnûn'un aşk derdinden çökmüş halini gören babası oğlunun sitem yükü boyunu elife benzetmiştir. Aşk derdine düşmeden önce Mecnûn'un boyu elif gibidir.

Erguvan Dalı:

Leylî kimi oldu lâle mestûr

Mecnûn kimi şâh-ı ergavân 'ûr (B.2769)

(Gelincik Leylâ gibi kapandı! Erguvan dalı Mecnûn gibi soyundu.)

Leylâ'nın ömrünün ilkbaharının sonbahara ermesi bölümünde Leylâ'nın ölümü anlatılmıştır. Leylâ'nın ömrünün sona ermesi gelinciğin kapanmasına benzetilmiştir. Erguvan dalının yapraklarını dökmesi de Mecnûn'un soyunmasına benzetilmiştir.

Erguvan ile ilgili Ahmet Talat Onay, “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar” adlı eserinde “Ergavan, kırmızıya mail bir çiçek. Eski tıbbâ göre tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltırmış, mahmurluğu giderirmiş, şarabı ferahlık verirmiş. Yakılmış ağacının külü vücutta kıl çıkmayan bir yere sürülürse, kıl bitirir, ellere yakılırsa kınadan daha güzel parlak düşermiş” (Onay, 2013:160). der.

Fağfûr:

Bk. İnsan Tipleri /Erkek/ Âşık Erkek (Mecnûn)/Kisrâ

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden sonra gelen, duruma uygun gazel bölümünden alınan bu beyite Mecnûn, kendisini büyüklükte Kisrâ olarak nitelendirdiği gibi kıymette de Fağfûr olarak nitelendirmektedir. Fağfûr, “Eskiden Çin hükümdarlarına verilen addır. Yine Çin’de porsenelden yapılan kapkacağa da bu ad verilir. Bir rivayete göre Fağfûr Nûh peygamberin torunu olan Eşkân’ın soyundan gelme bir padişaktır.” (Pala, 2004:145).

Gelincik:

Lâle kimi daga çıhdı Mecnûn

Nezzâreye açdı çeşm-i pür-hûn (B.2285)

(Mecnûn, gelincik gibi dağa çıkarak kan dolu gözünü gözler önüne serdi.)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan bu beyitte Mecnûn, gelinciğe benzetilmiştir.

Bilindiği gibi gelincik dağlarda yetişen kırmızı renkli bir çiçektir. Mecnûn gelincik gibi dağa çıkarak kan dolu gözünü gözler önüne sermiştir. Tıpkı gelinciğin dağlarda en sarp yerlerde yetişmesi oralara çıkması gibi. (Bk. Şekil 7).

Gılmân:

Bk. İnsan Tipleri/ Kadın/ Güzel Kadın (Leylâ)/ Hûrî

Belâ binasının kurulması ve üzüntüyle tutkunluğun başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, mektepte toplanan kızlar hûrîlerlere erkekler gılmânlara benzetilmiştir. Bu ortam da cennet olarak nitelendirilmiştir. Gılmân, “Bıyığı çıkmış genç mânâsına olan gulâmın cem'idir. Cennetin erkek çocukları demektir.” (Onay, 2013:216).

Gonca:

Gonca kimiyem men-i perîşân

Agzum dutulu içüm dolu kan (B.2315)

(Perîşân olan ben, gonca gibiyim! Ağzım tutulu, içim dolu kan!)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan bu beyitte, Zeyd'in Mecnûn'a Leylâ'dan mektup getirmesi ve bu mektuba karşılık Mecnûn'un cevap yazmakta zorlanması anlatılmıştır. Mecnûn kendisini perişan bir goncaya benzetmiştir. Zira gonca gibi ağzının içi tutulu kan doludur.

Göz Bebeği:

Pinhân bahuban ol âfitâba

Mecnûn yine geldi bu hitâba (B.1644)

K'ey hâl-i siyâhî göz sevâdı

Cân ârzûsu gönül murâdı (B.1645)

Ger baglu ise gözüm revâdur

Ser-çeşme-i lücce-i belâdur (B.1646)

(Gizlice o güneş yüzlüye bakarak Mecnûn yine söze geldi. Ey kara beni gözümün bebeği; ey canımın arzusu gönlümün muradı! Gözümün bağlılığı, bela denizinin çıktığı yer olmasından dolayıdır.)

Mecnûn'un körlük bahanesiyle sevgilisinin yüzünü görmesi ve ümidin gözünü maksadına ulaştırması bölümünde, Mecnûn körlük bahanesiyle ev ev dolaşp dilencilik yaptığı, bir yolunu bulup bahaneyle sevgilisini görmek istediği anlatılır. Mecnûn, Leylâ'nın evine doğru yürür. Leylâ Mecnûn'un sesini duyunca onu tanır. Mecnûn gizlice o güneş yüzlüye bakar, söze gelir: "Ey kara beni gözümün bebeği, ey canımın arzusu gönlümün muradı! Gözümün bağlılığı, bela

denizinin çıktığı yer olmasından dolayıdır.” der. Mecnûn sevgilisinin kara benini kendi gözünün bebeğine benzetmiştir.

Gül Fidanı:

Gülbün kimi kanı cûşa geldi

Bülbül sıfatı hurûşa geldi (B.2063)

(Gül fidanı gibi kanı çoştı. Bülbül görünüşü dalgalanıp inledi!)

Mecnûn’u atasının sahrada bulması ve öğütlerle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınan bu kısımda Mecnûn; babasının sözleri karşısında delilik zincirini kırmayı, aşkın düşkünü olmamayı, sevgilisinin arzusunu bırakmayı, aşka dahi tutulmamayı düşündü. Lakin aşkın efendisi o yaralıyı emrine aldı. Babasına, “Ey cihanda varı ben olan baba! Senin bu cisim ve canda neyin var? Cana tema etme, benimde var! Teni terkeyle meskenim var! Ben geç can tenden ayrıl! Varlığını koy, bir başkasını bil!” dedi.

Mecnûn’un babasına bu sözlerinden sonra beyitte kanının çoşması gül fidanına benzetilmiştir. Bilindiği gibi gül de kan da kırmızıdır. Bu yönüyle Mecnûn gül fidanına benzetilmiş aşkın efendisinin tesiriyle bülbül görünüşü dalgalanıp inlemiştir.

Gül Yaprığı:

Bağrına basup mezâr-ı pâkin

Gül yaprağı etdi levh-i hâkin (B.2137)

(Tertemiz mezarını bağrına basıp, mezarının toprağının yüzünü gül yaprağı gibi kırmızı etti.)

Mecnûn’u atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan bu beyitte, babasının mezarına giden Mecnûn babasının tertemiz mezarını bağrına basmıştır. O kadar ağlamıştır ki kanlı gözyaşları dökmüştür. Babasının mezarının toprağını gül yaprağı gibi kırmızı

etmiştir. Mecnûn babasının toprağının yüzü gül yaprağına benzetilmiştir. Zira gül de kırmızı, Mecnûn'un gözyaşları da kanlı olmasından dolayı kırmızıdır.

Güneş:

Sahrâya düşüp güneş misâli

Tenhâ yürür oldu lâübâlî (B.862)

(Güneş gibi çöle düşüp aldırmandan yalnızca yürümeye koyuldu.)

Bu beyit Mecnûn'un deliliğinin sıfatı, aşk ve sevdâ vadisinin keyfiyeti bölümünden alınmıştır. Divane Mecnûn'un aldırmandan yalnızca çölde yürümeye başlamıştır. Bu durum, güneşin çöle düşmesine benzetilmiştir.

Hüma Yavrusu:

Zeyd açdı der-i hîzâne-i râz

K'ey turfe hümâ-yı evc-i î'zâz (B.2292)

(Zeyd, sır hazinesinin kapısını açtı. Ey yücelerde beslenen hüma yavrusu!)

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan beyitte Mecnûn'un divane hallerini gören Zeyd sakladığı sırrını Mecnûn'a açmıştır. Mecnûn'u yücelerde beslenen bir hümâ yavrusu olarak tasvir etmiştir.

Hüma, “Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu; kaf dağında okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksagani andırır bir kuşmuş. Eskiden bir meydan da hümâ uçurulur, kimin başına konarsa, o padişah olurmuş. Bu bakımdan hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse, o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refâh, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Çoğu zaman anka ve sîmurg ile karıştırılmıştır.” (Pala, 2004:216).

İnci:

Hâlâ dilerem bu turfe lû‘lû

Bir lâ‘l ile ola hem-terâzû (B.1006)

Tâ lû‘lû olanda lâ‘le vâsıl

Terkîb kılâm müferrih-i dil (B.1007)

(Şimdi bu taze incinin bir yakut ile tartılmasını, beraber olmasını dilerim. İnci yakuta kavuşunca gönlümü ferahlatayım.)

Mecnûn’un babasının Leylâ’yı Mecnûn’a istemesi Leylâ’nın babasının ondan bıkması bölümünde Mecnûn’un babası Leylâ’yı istemek için Leylâ’nın evine gider. Leylâ’nın ailesi hakkında yaptığı güzellemelerden sonra konuya girer. Allah’ın ona bir cevher verdiğini şimdi bu taze incinin bir yakut ile tartılmasını, beraber olmasını dilediğini, inci yakuta kavuşunca gönlünü ferahlatacağını söyler. Mecnûn’u inciye, Leylâ’yı yakuta benzetir.

Kalem, Mektup:

Hâme kimi yaş töküp demâdem

Nâme kimi kâmetini kılup ham (B.1809)

(Kalem gibi durmadan yaş döktü. Mektup gibi boyunu бүktü!)

Zeyd’in Mecnûn’a haber getirmesi ve İbn-i Selâm’la ilgisinin müjdesini vermesi bölümünde adı geçen Zeyd sözünün eri ve eşi az bulunan bir dosttur. Bir gün inleyen acılı Mecnûn’a Leylâ’nın İbn-i Selâm’la evlendiği, başkalarının otağının mumu olduğu acı haberini getirir. Bunu duyan Mecnûn öyle ağlayıp inler ki vahşi hayvanları ağlatır.

Bu beyitte ise Mecnûn, kalem gibi durmadan yaş dökmüş, mektup gibi boyunu бүkmüştür. Görüldüğü gibi beyitte Mecnûn’un döktükleri yaşlar kalemden dökülen mürekkebe, boyu ise бүkülen bir mektuba benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Kamış:

Dönmüş gül-i sürhi zagferâna

Şimşad-ı latîfi hîzrâna (B.879)

(Kırmızı gül yüzü sararmış, hoş bir şimşad olan boyu hezerân kamışına dönmüş.)

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünde Mecnûn'un babasının oğlunun halini duyunca deli gibi inleyip ah çekmesi, sel gibi çöllere yüz tutması, vadilere çeşme gibi gözler açması anlatılır. Yaşlı adam her yeri gezmiş; fakat oğlunu bulamamıştır. Sonunda o hastayı bir köşe başında hali harap, yakası yırtık bir şekilde bulmuştur.

Bu beyitte babasının bulduğu Mecnûn'un o anki durumun tasviri yapılmıştır. Beyitte gül yüzü sararan Mecnûn'un hoş bir şimşad olan boyu hezerân kamışa döndüğü söylenmiş, boyu kamışa benzetilmiştir.

Kan:

Mecnûn ana bahdı yandı cânı

Yaşı kimi cûşa geldi kanı (B.1150)

(Mecnûn ona bakınca cânı yandı. Gözyaşı gibi kanı da çoştı.)

Mecnûn'un ceylan ile konuşması ve aşk konusunda onunla geçen hâlleri bölümünden sonra gelen Mecnûn'un güvercine hâlini açıklaması ve ondan gönlündekini öğrenmek istemesi bölümünde, ahuları kurtaran Mecnûn inleyerek ve sıkıntılar içinde bir konağa vardığında tuzağa yakalanmış bir güvercin görür. Mecnûn ona bakınca cânı yanar. Gözyaşı gibi kanı da çoşar. Mecnûn'un kanının coşması gözyaşlarının çoşmasına benzetilmiştir. Güvercinin durumu tıpkı Mecnûn gibidir. Farkı ise güvercin kafeste tutsaktır. Mecnûn ise aşk tutsağıdır.

Kandil:**Bk. İnsan Tipleri/ Erkek/ Âşık erkek (Mecnûn)/ Dağ**

Mecnûn'un dürüstlikle yalvarması ve dua okunun hedefe varması bölümünün sözün tamamlanması kısmından alınan bu beyitte, Mecnûn'un yüzü kandile benzetilmiştir.

Kaplan:**Kaplan kimi câna urdı min dâğ****Aslan sıfatı uzatdı dırnag (B.2196)**

(Kaplan gibi cânını bin kere dağladı. Arslan gibi tırnağını uzattı.)

Mecnûn'un halini azıcık anlaması ve bazı olgunlukları bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn canını dağlaması bakımından kaplana, tırnağını uzatması bakımından ise aslana benzetilmiştir.

Kaş:**Kaşı kimi kâmeti bükilmiş****Yaşı kimi peykeri tökilmiş (B.1595)**

(Boyu kaşı gibi bükülmüş! Güzelliği gözyaşları gibi dökülmüş!)

Mecnûn'un zincîre gamını açıklaması ve acısının birbirine bağlılığını anlatması bölümünde Mecnûn kendisini zincire bağlamış, zinciri de bir ihtiyar eline almış, ev ev dolaşmaktadır. Sıra Leylâ'nın evine gelmiştir. Fakat Mecnûn meyhane önünde düşer. Kendinden geçerek bir ah çeker. Leylâ'nın evinin içinde kendini bulur.

Leylâ, o zavallının görünmez olduğundan beri zayıf ve hasta olduğunu görür. Bu kısımdan alınan bu beyitte ise Mecnûn'un boyu kaşına benzetilmiş, boyunun kaşı gibi büküldüğü üzerinde durulmuştur. Güzelliği ise gözyaşları gibi dökülmüştür.

Kisrâ:

Belâ-yı aşk u derd-i dost terkin kılmazam zâhid

Ne müştâk-ı behişt em sen kimi ne tâlib-i hûrem (B.857)

Hayâl-i cân-i zülf ü tâk-ı ebrûsıyla zevküm gör

Sanasen haşmet ile Kisrâyam kadr ile Fagfûrem (B.858)

(Ey zahid, aşk belâsıyla dostun derdini bırakmam. Ne cennete istekliyim ne de hûrî arıyorum. Sevgilinin zülfünün kıvrımının hayaliyle ve kaşının eğriliğiyle olan zevkimi gör! Sannesin büyüklükte Kisrâyım, kıymette Fağfûrum! “Kisrâ: İran şahı, Fagfûr Çin hükümdarı demektir.”)

Dolaşırken Mecnûn’un Leylâ’ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden sonra gelen, duruma uygun gazel bölümünden alınan bu beyite, göre Mecnûn zâhide seslenmektedir. Aşk belâsıyla dostun derdini bırakmadığından aslında ne cennete istekli ne de hûrî aradığından bahseder. Çünkü Mecnûn sevgilinin zülfünün kıvrımının hayâliyle ve kaşının eğriliğiyle zevk içindedir. “Dünya işleriyle meşgul olmayan ve dünya hazlarına karşı bigâne kalan perhizkâra zahid, ehl-i tasavvuftan olan ve öyle görünen kimselere sûfî denir.” (Onay, 2013:437). Mecnûn’da zâhid gibi dünya işleriyle meşgul değildir. Dünya hazlarına karşıdır.

Mecnûn bu özellikleriyle kendisini büyüklüğü bakımından Kisrâ’ya benzetmiştir. Kisrâ, “İran hükümdarlarına verilen lakap, ilk defa Nûşirevan için kullanılmıştır. Bu kelimenin büyük padişah, padişahlar padişahı anlamlarına gelen hüsrev kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğuna dair rivayetler vardır.” (Pala, 2004:277).

Kuş:

Sevdâ siyeh etdi rûzgârum

Aşk aldı inân-ı ihtiyârum (B.835)

Men bir kuşem uçdum âşiyândan

Men kandan ü meyl-i hâne kandan (B.836)

(Sevda, günlerimi kararttı. Aşk irademin dizginini eline aldı. Ben yuvadan uçan bir kuşum. Ben nerede, eve dönmek nerede?)

Bu beyit dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınmıştır. Beyitte Mecnûn'un aşk iradesinin dizginini eline aldığından ve yuvadan uçan bir kuş gibi olduğundan bahsedilmiştir.

Mezar:

Göğsini kılıp lahid kimi çâk

Merkad kimi saçdı başına hâk (B. 2886)

(Göğsünü mezar gibi yarararak kabir gibi başına toprak saçtı.)

Mecnûn'un Leylâ'nın ölümünü öğrenerek hasretle dünyadan gitmesi bölümünden alınan bu beyitte, Leylâ'nın ölümünü öğrenen Mecnûn Zeyd ile beraber yollara düştü. Gül yanaklısının mezarını görünce düştü, mezarını kucakladı. Göğsünü mezar gibi yarararak kabir gibi başına toprak saçtı. Görüldüğü gibi Mecnûn'un göğsü mezara benzetilmiştir. Acısından ne yapacağını bilemeyen Mecnûn, kabir gibi başına toprak saçmıştır. Kabir üzerine kanlı gözyaşları dökmüş ve kabir kıpkırmızı olmuştur.

Servi:

Lutf edüpsen meger ey bâd bugünden beyle

Veresen bir haber ol serv-i hırâmânımdan (B.685)

(Lutfetmişsin meğer ey rüzgâr bugünden böyle, o servi gibi yürüyenden bir haber veresin.)

Leylâ'nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret meydanından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümde bulunan Leylâ'nın gazeli kısmından alınan bu beyitte Leylâ, Mecnûn'undan haber almak istemektedir. Rüzgâra lutfedip bugünde o servi gibi yürüyenden Mecnûn'dan haber getirmesini istemektedir. Görüldüğü gibi Mecnûn yürüyüşü bakımından serviye benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Su Kabarcığı:

Etme özüni hebâb-mânend

Başunda olan hevâya hursend (B.917)

Kim yohdurur o ol hevâya bünyâd

Başun olur ol hevâda ber-bâd (B.918)

(Kendini su kabarcığı gibi başındaki havayla “aşkla” yetindirme. Su kabarcığının içindeki havanın temelsizliğini gör, yoksa başın o havada berbat olur.)

Mecnûn'a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünde annesinin Mecnûn'a verdiği bir diğer öğüt kendini su kabarcığı gibi başındaki havayla yetindirmemesidir. Burada kastedilen Mecnûn'un aşkıdır. Mecnûn su kabarcığının içindeki havanın temelsizliğini görmelidir. Yoksa başı o havada berbat olacaktır. Bilindiği gibi su kabarcığının içindeki hava değersizdir. Dış etkilere çok açıktır. En ufak bir etkide patlar. Annesi Mecnûn'a dünyadan umudunu kesmemesini, dünyaya bağlanmasını öğütlemiştir. Aşkının onun sonu olacağını anlatmak istemiştir. Mecnûn, su kabarcığına benzetilmiştir.

Şarap:

Bârân kimi daşa urdu başın

Mey kimi ayağa tökdi yaşın (B.2132)

(Yağmur gibi başını taşa vurdu. Şarap gibi yaşını ayağa döktü.)

Beyitin alındığı Mecnûn'un atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi bölümünde, oğlunun aşk tuzağına esir olduğunu gören Mecnûn'un babası elinden bir şey gelmediğini görüp oğluna veda etmiştir. Sonrasında kahrından ölmüştür.

Bu olay ile ilgili Mecnûn'un atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi bölümünden sonraki sözün tamamlanması kısmında ise bir avcı Mecnûn'un yanına gelir ve ona sitem eder. Babasının öldüğünü, diriliğinde babasını sevindirmediğini bari öldüğünde onu anması gerektiğini söyler. Bunu duyan Mecnûn'un acıları bir kat daha artar. Yağmur gibi başını taşa vurur, şarap gibi yaşını ayağa döker. Beyitte Mecnûn yağmur ve şaraba benzetilerek tasvir yapılmıştır.

Şimşad:

Bk. İnsan Tipleri /Erkek/ Âşık Erkek (Mecnûn)/ Kamış

Bu beyit, Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınanmıştır. Beyitte Mecnûn babasının bulunduğu o anki durumun tasviri yapılmıştır. Mecnûn'un kırmızı gül yüzü sararmış, hoş bir şimşad olan boyu hezerân kamışına dönmüştür. Görüldüğü gibi Mecnûn'un boyu hoş bir şimşada benzetilmiştir.

Yakut:

Sen lâ'lsen olmagıl sebük-seng

Döndürme güneş görüp revân reng (B.916)

(Sen yakut gibi kıymetlisin, kıymetsiz bir taş olma; güneş görüp hemen renk döndürme!)

Mecnûn'a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünde Mecnûn'un annesi Mecnûn'a öğütler vermektedir. Bu öğütlerden biri olan bu beyitte Mecnûn, kıymetli olması bakımından yakuta benzetilmiştir. Yakut kadar kıymetli olduğu, kıymetsiz bir taş olmaması gerektiği ve güneş görüp hemen renk döndürmemesi gerektiği söylenmiştir.

3.3.2.2. Sırdaş (Zeyd)

Güvercin:

Mektûb ile Zeyd olup sebük-per

Azm eyledi eyle kim kebûter (B.1891)

(Zeyd, mektupla kanatlanıp güvercin gibi yola koyuldu!)

Mecnûn'un Leylâ'ya azarlama mektubu ve ondan şikâyet edişi bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn'un azarlama mektubunu Leylâ'ya sadık dostu Zeyd götürmüştür. Zeyd, mektupla kanatlanıp güvercin gibi yola koyulmuştur. Burada Zeyd, güvercine benzetilmiştir.

Süpürge:

Çârûb ile âb olanda matlûb

Müjgân ile eşki âb ü cârûb (B.2955)

(Süpürge ve su istenince gözyaşları su, kirpikleri de süpürge oldu.)

Bu beyit Zeyd'in Leylâ ile Mecnûn'u rüyasında görmesi bölümünden alınmıştır. Leylâ'nın öldüğünü duyan Mecnûn ah edip inlemiştir. Zeyd'e onu Leylâ'nın mezarına götürmesini söylemiştir. Mezara gittiklerinde Mecnûn ağlayıp inlemiş, içindeki sırlarını söylemiştir. Bir süre Mecnûn yasını tutmuş sonra Leylâ'nın mezarı üzerinde ölmüştür. İki âşık aynı mezarda buluşmuştur. Bu aşk dilden dile dolaşmış, iki garip âşığın mezarı dilek yeri haline gelmiştir.

Sadık dost Zeyd ise bu şehitliğe komşu olmuş, sadâkatini açığa vurmuştur. Mezarın olduğu yere binalar kurmuştur. Çiğerrinin sıcaklığından mezarı ısıtmıştır.

Mezar süpürge ve su istenince gözyaşları su, kirpikleri de süpürge olmuştur. Bu beyitte Zeyd'in kirpikleri süpürge olarak tasvir edilmiştir.

3.3.2.3. İhtiyar Adam

Ayıplama Taşı:

Dedi menem atan ey belâ-keş

Men seng-i nedâmetem sen âteş (B.897)

(İhtiyar, “Ey belâ çeken ben senin babanım, ben ayıplama taşıyım; sen ise ateşsin.” dedi.)

Bu beyit Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınmıştır. Oğlunun divaneliğini duyan zavallı ihtiyar adam oğluna öğüt vermek için çöllerde Mecnûn'u aramaya koyulmuştur. Mecnûn'u bulduğunda onun perişan halini görmüş, ona öğütler vermiştir. Mecnûn ise babasını tanımamış “Ben böyle söze kulak tutmam, Leylâ'dan bahset yoksa sus!” demiştir. İhtiyar, “Ey belâ çeken ben senin babanım, ben ayıplama taşıyım sen ise ateşsin.” diye karşılık vermiştir.

Beyitte zavallı ihtiyar kendisini ayıplama taşı olarak tasvir etmiştir. “Divan şiirinde taş, atma, vurma, kırma gibi eylemlerle birlikte kullanılır. Kendisi kırılmaz, parçalanmaz. Âdeta katılık, duygusuzluk, acımasızlık örneğidir. Sevgilinin gönlü, cefası, acı sözleri, kahrı, günlük hadiseler, gam, rakîp ve rakîbin gönlü vs. âşık için birer taş özelliği gösterir.” (Pala, 2004:400).

Çeşme:

Sahrâlara dutdı seyl tek yüz

Vâdîlere açdı çeşme tek göz (B.875)

(Sel gibi çöllere yüz tuttu. Vadilere çeşme gibi gözler açtı.)

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınan bu beyitte, oğlunun derdini duyan babası deli gibi ah çekip inlemiş ve vadilere çeşme gibi gözlerini açmış, ağlamıştır. Görüldüğü gibi

mübalâğa yoluyla Mecnûn'un babasının vadilere gözlerini açması; yani ağlaması çeşmeye benzetilmiştir.

Ejderha:

Ol serv-i semen-berün atası

Ol genc-i nihânun ejdehâsı (B.1017)

Lutf ile dedi ki ey hired-mend

Men kimi esîr-i dâm-ı ferzend (B.1018)

(O yasemen göğüslünün babası, o gizli hazinenin ejdehası. Lutfederek: “Ey akıllı kişi, ben gibi oğlunun tuzağına esir olmuş kişi!”)

Mecnûn'un babasının Leylâ'yı Mecnûn'a istemesi Leylâ'nın babasının ondan bıkması bölümünden alınan bu beyit, Mecnûn'un babasının Leylâ'yı istedikten sonra Leylâ'nın babasının söze başladığı beyittir. Leylâ'nın babası Mecnûn'un biçare babasını ejdehaya benzetmiştir.

Ejdehâ, “Acemler; kanatlı, dört ayaklı ve yedi başlı bir mahlûk olduğunu tahayyül ederler. Mecazen şecî, bahâdır; gazablı, gaddâr demektir.” (Onay, 2013:152).

Elif:

Olmak elifüm karîne-i dâl

Meylüm sana olmagınadur dâl (B.2026)

(Elif gibi düzgün boyum dal gibi eğilmeye yüz tuttu. Bu seni sevdiğime dalâlet eder!)

Beyit Mecnûn'u atasının sahrada bulması ve öğütle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınmıştır. Beyitte oğlunun aşk derdi ile eriyen ihtiyar adamın elif gibi düzgün boyunun dal gibi eğilmeye yüz tuttuğundan bahsedilmiştir. Bu da divane oğlu Mecnûn'u çok sevdiğine dalâlet eder. İhtiyar adamın elif gibi düzgün boyunun çökmesi, dal harfine benzetilmiştir.

Hokka:

Ben dürcem ü sen dür-i şeb-efrûz

Ya'nî atanem men-i siyeh-rûz (B.2009)

(Ben kutuyum “hokkayım”, sen de geceyi aydınlatan incisin! Yani ben senin kara gönüllü babanım!)

Beyit Mecnûn'u atasının sahrâda bulması ve öğütle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınmıştır. Bölümde ihtiyar adam son kez oğlunu çöllerde aramış, bulmuş ona öğütler vermiştir. “Ben kutuyum ‘hokkayım’, sen de geceyi aydınlatan incisin! Yani ben senin kara gönüllü babanım!” diyerek öğütlerine başlamıştır.

Yaşlı adam kendisini bir kutu (hokka) oğlunu da geceyi aydınlatan bir inciye benzetmiştir. Hokka, “*Yazı yazmak için icab eden bir veya iki hokkayı, rikdanı ve kalem konacak yeri olan takımın adıdır. Vaktiyle hokka takımına çok itina edilirdi. Bunlar ekseriyetle uzunca bir tepsi üstünde biri mürekkep diğeri yazı kurutmaya mahsus olan ve rik denilen ince kum koymaya mahsus iki hokkadan ibaret olurdu. Bunların sürh denilen kırmızı boya koymaya mahsus hokkası bulunan iki hokka ve bir de rikdanlıları da vardı. Pişmiş topraktan sırlı ve çiniden yapılanları olduğu gibi altın ve gümüşten yapılmış üzeri kıymetli taşlarla süslenmiş olanları dahi mevcuttu.*” (Pakalın, 1983:846). (Bk. Şekil 8).

Kâfûr:

Kâfûr-veş oldı müşk-i nâbum

Bu subhda sensen âfitâbum (B.2025)

(Tertemiz miskim kâfur gibi oldu, kara saçım ağardı! Bu sabah zamanında güneşim sensin!)

Beyit Mecnûn'u atasının sahrada bulması ve öğütle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınmıştır. Bölümde oğluna son kez öğütler veren, onu yola getirmeye çalışan zavallı adamın çabaları ve çaresiz hali anlatılmıştır. Zavallı ihtiyar divane Mecnûn'un derdinden bir kat daha yaşlanmıştır. Tertemiz miski

kâfûr gibi olmuş, kara saçları ağarmıştır. İhtiyarın bu sabah zamanında güneşi divane oğlu Mecnûn'dur.

Beyitte ihtiyar adamın tertemiz miski, kâfura benzetilmiştir. “Hindistan cenûbunda yetişen bir ağacın zamkıdır ki beyaz renkli ağır kokuludur. Halisi koklanırsa baş ağrısı verir. Yenirse şehveti kesermiş. Eskiden tababette kullanılmış.” (Onay, 2013:238). Beyaz renkli olması açısından kâfur ihtiyar adamın saçlarına benzetilmiştir. (Bk. Şekil 9).

Mecnûn:

Ol pîr çü vâkıf oldu hâle

Mecnûn kimi etdi âh u nâle (B.874)

(O ihtiyar, durumu anlayınca Mecnûn gibi inledi ve âh çekti.)

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünde, oğlunun divane halini duyan Mecnûn'un babası ah edip inlemiştir. Sonrasında oğlunu aramak için çöllere yüz vurmuştur. Beyitte de ihtiyar adamın bu hali Mecnûn'un divane haline benzetilmiştir.

Seyl:

Sahrâlara dutdı seyl tek rû

Cehd ile yögürdi gezdi her sû (B.1990)

(Seyl gibi sahrâya yüz tuttu: Didinerek her tarafa koştu durdu!)

Bu beyit Mecnûn'u atasının sahrâda bulması ve öğütlerle yola getirmedi aciz olması bölümünden alınmıştır. Beyitte ihtiyar adamın acısından didinerek her tarafa koşup durduğundan, sahraya yüz tuttuğundan bahsedilmiştir. Sahraya yüz tutması sele benzetilmiştir.

Sûret:

Ol pîr çü gördi sûret-i hâl

Sûret kimi kaldı bir zamân lâl (B.884)

(O ihtiyar, bu durumu görünce suret gibi bir zaman dilsiz kaldı.)

Mecnûn'un babasının durumu duyması ve onu sıkıntı çöllerinde bulması bölümünden alınan bu beyitte, oğlunun berbat durumunu gören Mecnûn'un babasının suret gibi bir zaman dilsiz kaldığı anlatılmıştır. Mecnûn'un babasının bir zaman dilsiz kalması sûret olarak nitelendirilmiştir.

Suret, “Biçim, görünüş, kılık, Şekil. Tasavvufa göre madde alemine suret alemi denir. Her şeyin görünüş şekli ve nitelikleri birer surettir. Suretle zâhir olan yani suret şeklinde görünen her sıfat da manadır. Suret bir arazdır. Ama mana cevherdir. Buna göre suret bütün varlık alemi, mana ise Allah'tır. Suret değişken olabilir. Ancak mana kalıcıdır.” (Pala, 2004:210-211).

3.3.2.4. Savaşçı Erkek (Nevfel)

Güneş:

Ben eşca‘-ı ehl-i rûzgârem

Hurşîd-i sipîhr-i kâr-zârem (B.1511)

(Ben zamanın en meşhuryum. Savaş göklerinin güneşiyim. “Savaş meydanının güneşiyim”)

Beyit Nevfel'in Leylâ'nın kabilesiyle savaşması, kazanıp barışa niyet etmesi bölümünden alınmıştır. Bölümde adı geçen Nevfel, savaşçı kişiliği ile ünlenmiş bir yigittir. Leylâ ile Mecnûn'un hikâyesini duymuş, Mecnûn'u aramak için yola koyulmuştur. Çölde Mecnûn'u mutsuz, umutsuz otururken bulmuş; Mecnûn'un derdine çare olmaya karar vermiştir. Bir dizi olaylar sonucunda Leylâ'nın kabilesiyle savaşmaya karar vermiştir.

Nevfel kendisini “Ben zamanın en meşhuryum. Savaş göklerinin güneşiyim.” şeklinde anlatmıştır. Kendisini güneşe benzetmiştir.

3.3.2.5. Gerçek Tipler, Tarihî Karakterler

Hızır:

Fânî ol aşk içre kim benzer fenâsı âşıkun

Feyz-i câvîd ile Hızrun çeşme-i hayvânına (B.2427)

(Aşk içinde fani ol! Âşıkın fâniliği, ebedî nimet ile Hızır'ın hayat çeşmesine benzer!)

Bu beyit İbn-i Selâm'ın vefât etmesi ve Leylâ'nın o belâdan kurtulması bölümünün sonundaki Mecnûn'un İbn-i Selâm'ın ölümü üzerine söylediği gazelden alınmıştır. Mecnûn'un dostu Zeyd, İbn-i Selâm'ın öldüğünü haber verdiğinde Mecnûn'un sevinmesini bekler; lakin o ağlayıp inler. Zeyd halini sorunca sevgili için canını verenin ona ulaştığını, vermeyenlerin geride kaybolduğunu, aslında İbn-i Selâm onun dostu olduğunu düşmanı olmadığını, canını vererek İbn-i Selâm'ın olgunluğa eriştiğini, Mecnûn kendi eksikliğinin kemale ermeme olduğunu söyler.

Beyitte aşk içinde fânî olunması gerektiği söylenmiştir. Âşıkın faniliği, ebedî nimet olarak nitelendirilmiş ve Hızır'ın hayat çeşmesine benzetilmiştir.

Hızır, “*Benî İsrail’denir. Peygamber olduğu rivayet edilmektedir. Adında da ihtilaf vardır. Bir rivayete göre Nuh’un torunlarından olup adı Bilya veya İlya’dır. Ab-ı hayatı bulmuş ve içmiş, ebedî hayata mazhar olmuştur. Zamanı hakkında da ihtilaf varsa da Musa peygamberin Hızır’la mülakatı kaydedilmektedir. Diğer bir rivayete göre Hızır’ın ayağının bastığı yer yeşil olurmuş. Onun için Hızır demişler.*” (Levent, 2015:120-121).

İsa:

Hurşîd kimi kemâle kâbil

Îsâ kimi tıfıllıkda kâmil (B.470)

(Güneş gibi olgunluğa kabiliyetli ve Îsâ gibi çocuklukta olgun!)

Sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınan bu beyitte, Mecnûn olgunluğa kabiliyetli olması açısından güneşe ve çocuklukta olgun olması açısından Hz. Îsâ'ya benzetilmiştir.

Îsâ, “Dört büyük kitaptan İncil nazil olan peygamberdir. Annesi Hz. Meryem Cebrail’in bir üfürmesiyle gebe kaldığı için babasız dünyaya gelmiştir. Îsâ ölüleri nefesiyle diriltir, körlerin gözlerini açar ve el-aşâ hastalıkları giderirdi. Mesîh, Mesîhâ, Rûhullah, İbn-i Meryem de unvanlarındandır.” (Onay, 2013:225).

3.4. Söz Tasvirleri

Bu bölümde Fuzûlî’nin sözünün güzelliğini anlattığı ve sözü ilgili kendini övdüğü teşbihler ele alınmıştır.

Ayna:

Olmuşdı refîk ü hem-zebânım

Âyîne-i tûtî-i revânım (B.374)

Bir niçe zarîf-i hıttâ-i Rûm

Rûmî ki dedük kazîyye ma‘lûm (B.375)

(Anadolu’dan birkaç zarif, rûhumun papağanının aynası yoldaşım da benimle konuşur olmuştu. –Anadolu deyince ne demek istediğim malum-)

Beyitler kitabı yazma ve bu azabı çekmenin sebebi bölümünden alınmıştır. Şair Anadolu’dan birkaç zarif, rûhumun papağanının aynası yoldaşım ve benimle konuşur olmuştu. Sözlerinde ruhunu bir papağana benzetmiştir. “Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılırmış. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup, kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuş sesi sanarak taklide başlar ve konuşmayı öğrenirmiş.” (Pala, 2004:461). Beyitte papağanın bu özelliği kullanılmıştır.

Şair bu beyitlerden sonrasında Anadolu deyince ne demek istediğinin malum olduğunu, bilim tekniğinde nükte sahibi, sözün gidişinde inci saçanlardan

Şeyhi, Ahmedî, Celîlî, Nizâmî'yi kasteddiğini söylemiştir. Şairimiz bu üstadların kendisindeki sözün güzelliğini anlama kabiliyetini fark ettiklerini söylemiştir. Ona Acem'de Leylâ ile Mecnûn çok olduğunu Türkler arasında bu efsanenin olmadığını söylemişler, ondan bu bahçeyi tazelemesini istemişlerdir. Şairimizde bunu bir imtihan bilip bu azabı çekmeyi kabul ettiğini söylemiştir.

Bahçe:

El-kıssa müretteb oldı bir bâğ

Her lâlesi bağı üzre bin dâğ (B.3021)

Hûn-ı ciger âb-ı cûy-bârı

Nevk-i müje ebr-i nevbahârı (B.3022)

(Elhâsıl, öyle bir bahçe düzenlendi ki her gelinciğin bağırının üzerinde bin yara var. Ciger kanı, akan suları; kirpiğin ucu ilkbahar bulutu.)

Beyitler kitabın yazılması ve kapağının açılması tarihi bölümünden alınmıştır. Bu beyitlerde bir bahçe tasviri yapılmıştır. Şair öyle bir bahçe düzenlemiştir ki her gelinciğin bağırının üzerinde bin yara vardır. Ciger kanı, akan suları; kirpiğin ucu ilkbahar bulutudur.

Bina:

Eşk ile derûnı sîm-endûd

Âh ile bîrûnu anber-âlûd (B.3019)

Mahzenleri genc-i gevher-i derd

Revzenleri menfez-i dem-i serd (B.3020)

(Bu binanın dışı gözyaşlarıyla gümüş cilası almış; içi ah ile anbere bulanmış. Mahzenleri derd cevherinin hazinesi pencereleri soğuk havaların girdiği yerler.)

Beyitler kitabın yazılması ve kapağının açılması tarihi bölümünden alınmıştır. Bu bölüme “Ey yürüyen kalem! Allah seni mübarek eylesin. Dolaşan

bana yoldaş oldun. Binlerce uğraşma ile hacetimi bitirdin. Sonunda konağa ulaştırdın.” Sözleriyle başlanmış ve Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin artık bittiği vurgulanmıştır.

Mesnevi bu beyitte ise bir binaya benzetilerek bina tasviri yapılmıştır. Bu binanın dışı gözyaşlarıyla gümüş cilas almıştır. İçi ah ile anbere bulanmıştır. Mahzenleri derd cevherinin hazinesi, pencereleri soğuk havaların girdiği yerlerdir.

Büyücü:

Men şair-i Mûsî-i kelâmem

Sâhirlere mu‘ciz-i temâmem (B.327)

Men sâhir-i Bâbilî-nijâdem

Hârûta bu işde ûstâdem (B.328)

(Ben, Musa “gibi mucize” kelimeli bir şairim, büyücülere karşı tam bir mucizeyim. Ben, Babil soylu bir büyücüyüm; Harut'a bu işte üstatlık ederim.)

Meclis sakisine şarap için sesleniş bölümünden alınan beyitlerde şairimiz kendisini Musa kelimeli bir şair ve büyücülere, tam mucize olarak nitelemiştir. Hz. Musa’nın şu mucizesine atıfta bulunulmuştur: “Musa peygamber, Firavun tarafından sihirbazlıkla suçlandı. O çağda sihirbazlık ilerlemişti. Firavun bütün sihirbazlarını çağırıp onu küçük düşürmek istedi. Sihirbazlar ellerindeki ipleri yere bıraktılar ve her ip yılan olup harekete başladı. Hz. Musa da asasını bıraktı. Asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yuttu. Böylece sihirbazlar Musa peygambere iman ettiler.” (Pala, 2004:335).

Beyitlerde şair kendisini Bâbil soylu büyücü ve Hârut’a bu işte usta olarak nitelemiştir. Burada Bâbil’den kastı Bâbil kuyusudur. Bâbil kuyusu “Bâbil içinde bir derin kuyudur ki Hûrût ve Mârût adlı meleklerle burada mahpusmuş. Bu kuyuya yaklaşanlara sihir öğretirlermiş.” (Onay, 2013:79). Hûrût ve Mârût’un bu kuyusuna atıfta bulunulan beyitte şair kendisini telmih yoluyla büyücüye benzeterek tasvir yapmıştır. Öyle ki büyü işinde Hûrût ve Mârût’a usta olan şairimiz, sözünün güzelliğini ortaya koymak istemiştir.

Gül fidanı:

Çün nahl-i hadîka-i hünersen

Miftâh-ı hizâne-i gühersen (B.413)

(Mademki hüner bahçesinin gülfidanısın, mademki cevher hazinesinin anahtarısın.)

Beyit Saâdetli Bey hazretlerine övme bölümünden alınmıştır. Bir önceki bölüm olan kitabı yazma ve bu azabı çekmenin sebebi bölümünde şair, kitabı yazmasının sebebini açıklamıştır. Ondan Anadolu'daki büyük şairler Acem'de çok olan Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin Türkler arasında olmadığını, bunu kendisinin yazmasını istemişlerdir. Şairimiz de bu bölümde kendisini hüner bahçesinin gülfidanı ve cevher hazinesinin anahtarı olarak nitelendirmiştir.

İlerleyen beyitlerde ise çalışıp pak cevherler çıkaracağını söylemiş, pazar kesat diye malının alıcı bulmayacağını zannetmediğini ona bu mesneviyi sunduğu Bağdat valisi Üveys Paşa'nın yeteceğini belirtmiştir.

İnci:

Bezminde misâl-i dürr-i meknûn

Bir gün ohunurdu şi'r-i Mecnûn (B.1418)

(Meclisinde bir gün saklanan bir inci gibi Mecnûn'un şiiri okunurdu.)

Nevfel'in Mecnûn ile görüşmesinin başlangıcı ve onunla rahatlaması bölümünde zamanında Nevfel olarak bilinen yiğit biri olduğu bu kişinin kılıç ile iş çözdüğü söylenmiştir. Bir gün bir mecliste saklanan bir inci gibi Mecnûn'un şiiri okunmuş ve Nevfel de bu şiiri çok beğenmiştir. Sonrasında da Mecnûn'a yardım etmek için yollara koyulup yardım etmeye çalışmıştır. Mecliste okunan bu şiirde görüldüğü gibi Mecnûn'un şiiri inciye benzetilmiştir.

İşçi:

Bir kâr-gerem hezâr-pîşe

Cânlar çeküp isterem hemîşe (B.334)

(Bin sanatı olan bir işçiyim: daimâ canları çekmeyi isterim.)

Meclis sâkîsine şarap için sesleniş bölümünden alınan bu beyitte, şair kendisini bin sanatı olan bir işçi olarak nitelendirmiştir. Daimâ canları çekmeyi istemekte; yani daima okunmak, elden ele dolaşmak istemektedir.

Mimar:

Mi‘mâr-ı serâçe-i ibâret

Beyle bu evi kılur imâret (B.1378)

(Söz saraycığının mimarı, bu evi şöyle onarmıştır.)

Bu beyit Leylâ'nın İbn-i Selâm'a vurulması, sevgilisinden mahrûm ve başkasına bağlanması bölümünün ilk beyitidir. Yani şairimizin Leylâ'nın İbn-i Selâm'a nasıl bağlandığını açıklamak için söze başladığı beyittir. Burada şairimiz kendisini söz saraycığının mimarı olarak nitelendirmiştir.

3.5. Fiil Tasvirleri

Bu bölümde bazı fiiller ile ilgili yapılan tasvir ögesi olarak teşbihler ele alınacaktır.

Sarhoşluk:

Bir câmdan içdiler mey-i zevk

Ol iki harâb-ı bâde-i şevk (B.559)

Girdâb-ı belâya oldılar gark

Kalmadı aralarında bir fark (B.560)

(Arzu şarabından harap olmuş iki kişi. Bir bardaktan zevk şarabını içtiler. Belâ girdabında boğuldular. Böylece aralarına fark kalmadı.)

Beyitler Mecnûn'un sıfatı ve derterinin üzüntüsü bölümünden alınmıştır. Beyitlerde birbirine âşık olan Kays ve Leylâ'nın durumları anlatılmaktadır. Bir bardaktan zevk şarabını içen, aşk şarabından harap olmuş iki kişi belâ girdabında boğulmuşlardır. Böylece aralarında fark kalmamıştır. Aşk sarhoşluğuna düşmüşlerdir. Bir bardaktan zevk şarabını içip aşk şarabından harap olmuş iki kişi tasviri beyitlerde dikkat çekmektedir.

Sarığı Yakmak:

Ger mâtem için misâl-i hâme

Sarmışdı başa siyeh imâme (B.824)

Çizgindi başına dūd-ı âhı

Yandurdu imâme-i siyâhı (B.825)

(Her ne kadar kalem gibi matem alameti olsun diye başına siyah sarık sarmışsa da ahımın dumanı başına dolaştı ve kara sarığı yaktı.)

Bu beyit dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınmıştır. Bilindiği gibi siyah giyme matem belirtisidir. Beyitte matem alameti olması için Mecnûn başına siyah sarık sardığı; ancak derdinden çektiği ahlar yüzünden siyah sarığın yandığı anlatılmıştır. Yanan bir sarık tasviri yapılmıştır.

Taze Gül Bitmek:

Eşk bârânı meger kıldı meded kim nâgeh

Bitdi bu şâh-ı gül-i taze gülistânumıza (B.1600)

(Gözyaşı yağmuru ansızın tesir etmiş olmalı ki gül bahçemizde bir taze gül dalı bitti.)

Bu beyit Mecnûn'un zincîre gamını açıklaması ve acısının birbirine bağıllığını anlatması bölümünün Leylâ'nın gazeli kısmından alınmıştır. Bölümde kendisini zincire vurduran Mecnûn'un, Leylâ'nın evinin önüne gelmesi ve kendinden geçerek bir ah çekmesi sonucunda kendisini Leylâ'nın evinde bulması anlatılmıştır.

Leylâ'nın eski güzelliğinden eser kalmamıştır. Mecnûn'u görünce Leylâ bir gazel söylemiştir. Bu gazele “Sevgili, meğer inleme ve ağlamamıza acıyarak bugün hüznünler kubbesi olan evimize ayak bastı.” diyerek başlamıştır. “Gözyaşı yağmuru ansızın tesir etmiş olmalı ki gül bahçemizde bir taze gül dalı bitti.” Sözüyle ise Leylâ çok acılar çektiğini bunun neticesinde Allah'ın ona sevgilisini yolladığını anlatmak istemiştir. Leylâ sevgilisinin gelmesini, gül bahçemizde bir taze gül dalı bitmesi sözleriyle tasvir etmiştir.

Telef Olma:

Ferzendsüz âdemi telefdür

Bâkî eden âdemi halefdür (B.451)

(Oğulsuz adam telef olmuş gibidir. Onu bâkî kılan bir haleftir.)

Bu beyit sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınmıştır. Bölümde Kays'ın babasının nice kızları olduğu yalnız bir oğlu olmadığından bahsedilir. Oğlu olması için çok ay yüzlü, put gibi güzeller ile evlenmiştir. Çok taze tarlalara tohum salmıştır. En sonunda Kays dünyaya gelmiştir.

Beyitte ise insanı bâkî kılan bir halef olduğundan bahsedilmiştir. Oğulsuz adam da telef olmuş adam olarak nitelendirilmiştir.

Uyku Hali:

Bu visâle yuhu ahvâli demek mümkün idi

Eger olsaydı yuhu dîde-i giryânumuza (B.1602)

Bir hayâl ola meger gördüğümüz yohsa nigâr

Mutlakâ hâtıra gelmez ki gele yanumuza (B.1603)

(Eğer ağlayan gözümüzde uyku olsaydı. Bu kavuşmaya uyku hali demek mümkündü. Bu gördüğümüz meğer bir hayâl olmalı! Yoksa sevgilimizin yanımıza gelmesi hatıra bile gelmezdi.)

Bu beyit Mecnûn'un zincîre gamını açıklaması ve acısının birbirine bağlılığını anlatması bölümünün Leylâ'nın gazeli kısmından alınmıştır. Beyitlerde Mecnûn'unu gören Leylâ, bu hali uyku hali ve hayâl olarak tasvir etmiştir. Yoksa sevgilinin yanımıza gelmesi Leylâ'nın hatırına bile gelmezdi.

Vuslat:

Bir câmdan içdiler mey-i zevk

Ol iki harâb-ı bâde-i şevk (B.559)

Girdâb-ı belâya oldular gark

Kalmadı aralarında bir fark (B.560)

Evzâ-ı muhâlif oldu yek-sân

Gûyâ iki tende idi bir cân (B.561)

(Bir bardaktan zevk şarabını içtiler. Arzu şarabından harap olmuş iki kişi. Belâ girdabında boğuldular. Böylece aralarına fark kalmadı. Ters durumlar sanki iki tende bir can varmış gibi bir oldu.)

Beyitler Mecnûn'un sıfatı ve dertlerinin üzüntüsü bölümünden alınmıştır. Vuslat "Bir şeye ulaşma, yetişme. (sevgiliye) kavuşma." (Develioğlu, 2007:1152). demektir. Beyilerde iki âşığın birbirine hissi yakınlık duyması sonucunda kavuşmaları söz konsudur.

Bir bardaktan zevk şarabını içmişler. Arzu şarabından harap olmuş iki kişi belâ girdabında boğulmuşlar, birbirlerine âşık olmuşlardır. Böylece ters durumlar sanki iki tende bir can varmış gibi bir olmuş, vuslat gerçekleşmiştir.

“İnsanoğlunun bu gibi mahrem fiil ve davranışları açık kelimelerle tarif ve ifade olunduğunda hiç hoş olmayan, bayağı, hatta adi bir tablo ortaya konmuş olur. Ancak aynı durum nispeten klişeleşmiş, teşbih ve istiare perdeleri ardında bazı rumuzlarla tasvir edildiğinde şiir açısından bedî addolunabilecek bir şekil ve fiil zümresi ortaya çıkar.” (Şentürk, 2002:451). Bu beyitlerde de vuslat durumu “ters durumlar sanki iki tende bir can varmış gibi bir oldu” sözleriyle dile getirilerek tasvir yapılmıştır. (Bk. Şekil 10).

Yakasını Yırtmak:

Çâk eyledi câme kıldı nâle

Hâli bedel oldu özge hâle (B.822)

(Gömleğini çekti, yakasını yırttı, hali başka bir hale döndü.)

Bu beyit dolaşırken Mecnûn’un Leylâ’ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınmıştır. Bu bölüm Leylâ’nın inkâr ederek annesine cevap vermesi ve işret sarayından çıkıp sıkıntı sarayına girmesi bölümünden sonra gelmektedir. Yani iki âşık arasındaki aşk duyulunca Leylâ okuldan alınmış, annesinin öğütleri karşısında da aşkını inkâr etmiş, sıkıntılı günleri başlamıştır.

İki âşık bu sıkıntılı günlerden sonra bir gün dolaşırken birbirine rastlamışlar ve aşk hilâli tamamlanmıştır. İki âşık beraber olmuşlar, katmerli taş çeliğe çatmış, rahat ve iradeye ateş düşmüştür. Bu olaydan sonra Mecnûn bir an gölge gibi yere döşenmiştir. Sevgilisini göremeyen Leylâ da bayılmıştır. Arkadaşları Leylâ’yı ve Mecnûn’u baygın halde görünce Leylâ’yı annesinin ve babasının haberi olmaması için ayılıp evine yollamışlardır. Zavallı Mecnûn ise ayıldığında Leylâ’yı yanında göremeyince gömleğini çekmiş, yakasını yırtmış, hali başka bir hale dönmüştür. Görüldüğü gibi beyitte Mecnûn’un üzüntüsünden gömleğini çekmesi, yakasını yırtması tasviri yapılmıştır.

Yola Koyulma:

Kabrin sorup istedi nişâne

Oldı gözi yaşı tek revâne (B.2133)

(“Babasının” kabrini sorup nişânını istedi, gözünün yaşı gibi yola koyuldu.)

Mecnûn’un atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi bölümünün sözün tamamlanması kısmında babasının öldüğünü duyan Mecnûn’un acısının bir kat daha artması ve çaresiz halleri anlatılır. Bu kısımdan alınan beyitte ise Mecnûn, babasının mezarını sorar. Üzüntüsünden sel olup akmış gözyaşı gibi yola koyulur. Yola koyulması gözyaşlarının akıp sel olmasına benzetilerek tasvir yapılmıştır.

3.6. Padişah ve Savaş

Bu bölümde dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman ve savaş ile ilgili tasvir ögesi olarak teşbihler ele alınacaktır.

3.6.1. Padişah

Araba:

Seferde çekmek için haşmet ü ikbâl esbâbın

Arâbe arş levhi ordusu gerdûn-ı gerdandur (B.359 l)

(Savaşta, haşmet ve bahtını sağlayan şeyleri çekmek için arşın yüzü araba; döner felek de ordusudur.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünde genel olarak şairimiz dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman’ı övmüştür. Kanunî Sultan Süleyman yüce görüştür. Yaratılış, onun yolunun tozudur.

Beyitte ise savaşta, haşmet ve bahtını sağlayan şeyleri çekmek için arşın yüzü araba; döner felek de ordusu olarak tasvir edilmiştir. Felek “Gök demektir. Cem’i eflâktir. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semada bir

yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seyyar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatları hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sayılmış, işte bu yüzden dünyada olup biten her şey feleğe isnad olunmuştur.” (Onay, 2013:176).

Bina:

Binâ-yı kadridür ma‘nide bir âlî imâret kim

Mukarnes tâk-ı gerdûn ol imâretten bir eyvândur (B.359 e)

(Aslında kudretinin binası bir yüce imarettir. Gökkubbesi o imaretin çıkıntılı bir eyvanıdır.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman Han’ın kudret binasının yüce bir imaret, gökkubbesi ise o imaretin çıkıntılı bir eyvanı olarak nitelendirilmiştir.

Eyvan: “Sayvan ve çardak şeklinde yapılmış sütunlu, direkli veya kemerli; önü açık, üstü örtülü bina kısmına verilen addır. Evlerin içinde önü açık, üstü kapalı revaklı sofalara da bu ad verilir.” (Pakalın, 1983:579).

Bulut:

Mu‘azzam leşkeridür bir bulut kim düşmene andan

Firengîler sadâsı ra‘d toplar daşı bârândır (B.359 j)

Semendi segridende lâmi‘ olmuş ahter-i sâkib

Sipâhî deprenende mevce gelmiş bahr-ı ummândur (B.359 k)

(Mu'azzam askeri, bulut gibidir. Düşmana ondan Firengîstânlıların sadası gök gürültüsü, toprağın attığı taşlar ise yağmurdur. Atı seğirttiği zaman parlayan “düşen yıldız” askeri kımıldayınca dalgalanan umman denizi gibidir.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın pâdişâhını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte Kanunî Sultan Süleyman Han’ın muazzam askeri buluta

benzetilmiştir. Düşmana ondan Firengîstânlıların sadası gök gürültüsüne, toprağın attığı taşlar ise yağmura benzetilmiştir. Atı seğırttiği zaman parlayan “düşen yıldız” ise askerî kımıldayınca dalgalanan umman denizine benzetilmiştir.

Cevher:

Felek bir dürc anun zât-ı şerîfi gevher-i yektâ

Cihân bir cism anûn hükm-i revânî fi'l-mesel candur (B.359 b)

(Felek bir kutu, onun şerefli zâtı eşsiz bir cevherdir. Meselâ cihan bir cisim olsa onun yürüyen hükmü cisim içinde can gibidir.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise felek bir kutuya, onun şerefli zâtı ise eşsiz bir cevhere benzetilmiştir. Meselâ cihan bir cisim olsa onun yürüyen hükmü cisim içinde can gibidir.

Deniz:

Deryâ kimi eyleyen demâdem

Endîşe-i kurb ü bu'd-ı âlem (B.348)

(Daimâ deniz gibi cihanın yakınına uzağını düşünür.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte padişah, deniz olarak tasvir edilmiştir. Daimâ deniz gibi cihanın yakınına uzağını düşündüğü söylenmiştir.

Gök:

Gerdûn kimi lutf edende zâhir

Dâmen dâmen töken cevâhir (B.351)

Gün kimi olanda cüdâ mazhar

Hırmen harmen nisâr eden zer (B.352)

(Gün gibi cömertliğe görünme yeri olunca harman harman altın saçan, lütfettiği zaman gökler gibi etek etek cevâhir döken.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte Kanunî Sultan Süleyman Han, gün gibi cömertliğe görünme yeri olunca harman harman altın saçan. Lütfettiği zaman gökler gibi etek etek cevâhir döken olarak nitelendirilmiştir. Göklere benzetilmiştir.

Güneş:

Ger şarka urur sinân-ı ser-keş

Gün kimi çıhar sipihre âteş (B.356)

(Baş çeken mızrağı Doğu'ya yönelse göklere güneş gibi âteş saçar.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte, padişahın baş çeken mızrağı Doğu'ya yönelse göklere güneş gibi âteş saçtığı söylenmiştir. Kanunî Sultan Süleyman Han güneşe benzetilmiştir.

Güzellik Bulutu:

Ebr-istihsân u berk-kîne

Şâhenşeh-i Mekke vü Medîne (B.345)

(Güzellik bulutu ve kin şimşegidir. Mekke ve Medine'nin sultanıdır.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte, Mekke ve Medine'nin sultanı olan Kanunî Sultan Süleyman güzellik bulutu ve kin şimşegi olarak tasvir edilmiştir.

Hazreti Süleyman:

Süleymân bârgâhıdur yakîn heybetlü dergâhı

Kim anda dîvler tâbi' perîler bende-fermândur (B.359 i)

(Bulunduğu yer Hazreti Süleyman'ın konağı gibidir. Orada devler emrine uyar, periler köle gibi çalışırlar.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan beyitte, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın bulunduğu yer Hazret-i Süleyman'ın konağına benzetilmiştir.

Beyitte orada devler emrine uyar, periler köle gibi çalışırlar sözüyle Hazret-i Süleyman'ın şu kıssasına atıfta bulunulmuştur. Hazreti Süleyman “*Babasının vefatından sonra onun vasiyeti üzerine Kudüs'teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksa'yı inşaaya başladı. Yedi senede tamamladı. Daha sonra 13 sene süreyle Kudüs'te bir hükûmet sarayı yaptırdı. Rivayete göre bu binaların yapımında cinleri çalıştırmıştır. Kendisi başlarında olmadığı zaman cinler çalışmazmış. Hatta bir bastona dayalı olarak uzun zaman onlara hükmetmiş. Sonun da bastonun içine bir ağaç kurdu girmiş ve kemirmeye başlamış. Tam inşaat sona erince baston kırılmış ve Süleyman peygamber düşmüş. Meğer Süleyman peygamber çok önceden vefat etmişmiş.*” (Pala, 2004:411).

İskender Seddi:

Esâs-ı hükmidür ma'nîde bir sedd-i Sikender kim

Anun Ye'cûcdur bir yanı vü bir yanı insândur (B. 359 d)

(Aslında mülkünün temeli bir İskender seddidir: Bir yanı Ye'cûc ve Me'cûc, öbür yanı insandır.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman Han'ın mülkünün temelinin aslında İskender Seddi olduğu, bir yanı Ye'cûc ve Me'cûc, öbür yanı insan olduğu söylenmiştir.

Beyitte İskender Seddi ve Ye'cûc, Me'cûc'ten hareketle bir ülke tasviri yapılmıştır. “Ye'cûc ve Me'cûc'un Asya'nın şimal cihetlerinde sakin bir kavim olduğu Tevrat'tan naklen bizim kitaplarda da yazılıdır. Bunların etrafa taşmalarına mani olmak için İskender'in meşhur Cin Seddi'ni yaptığı sayı ise de Çinlilerin Türkler geçmesin diye yaptığı tarihte sabittir. Bu sedde sedd-i Çin, sedd-i İskender, sedd-i Ye'cûc da derler.” (Onay, 2013:228).

Sabah:

Halâyık subh-tek handân olup mihr-i cemâlinden

Dil-i sûzân ile devrinde ancak şem‘ giryândur (B359 n)

(Varlıklar, “onun” cemalinin güneşinden sabah gibi güler yüzlü olmuştur. Devrinde gönül ateşi ile yanıp ağlayan sadece mumdur.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman Han’ın cemalinin güneşi, güler yüzlü olması açısından sabaha benzetilmiştir. Onun devrinde herkes mutludur, ağlayan sadece mumdur.

Sığınak:

Erbâb-ı hüner ümîd-gâhı

Türk ü Arab ü Acem penâhı (B.347)

(Hüner sahiplerinin ümit kapısıdır. Türk, Arap ve Acem’in sığınağıdır.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman Han’ın ümit sahiplerinin ümit kapısı olduğu söylenmiş ve Türk, Arap ve Acem’in sığınağı olarak tasvir edilmiştir.

Şafak:

Ver Garba çalarsa tîg-i bürrân

Gerdûna yeter şafak kimi kan (B.357)

(Batı’ya keskin saçını salsa şafak gibi keskin kan göklere kadar çıkar.)

Bu yolla nefsi kırmak ve asrın padişahını övmeye başlangıç bölümünden alınan bu beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman Han’ın Batı’ya keskin saçını salması halinde şafak gibi keskin kanın göklere kadar çıkacağı söylenmiştir. Göklere kadar çıkan keskin kan, şafağa benzetilmiştir.

3.6.2. Savaş

Asker:

Ol zâr idi mülk-i derd şâhı

Hayl-i ded ü dâm anun sipâhı (B.1176)

(O inleyen dert mülkünün şahı, vahşî ve ehlî hayvanlar sürüsü de onun askerleri olmuştu.)

Bu beyit Mecnûn'un güvercine hâlini açıklaması ve ondan gönlündekini öğrenmek istemesi bölümünden alınmıştır. Bu bölümden ceylanı tuzaktan kurtaran Mecnûn'un yine yolda giderken bir tuzağa tutulmuş güvercin görür. Güvercinine tuzaktan kurtarıp arkadaş olur. Güvercinin de ceylanın da durumları Mecnûn'a benzer. Çünkü Mecnûn da aşk tuzağının esiridir. O günden sonra ceylan ve güvercin başta olmak üzere vahşî hayvanlar Mecnûn'un askerleri olurlar. Görüldüğü gibi vahşî ve ehlî hayvanlar sürüsü, Mecnûn'un askerleri olarak tasvir edilmiştir.

Hançer:

Her ebrû-yı ham katlüne bir hancer-i hûn-rîz

Her zülf-i siyeh kasduna bir ef'î yilandur (B.937)

(Her eğri kaş senin katline kan döken bir hançerdir. Her kara zülf senin cânına kasteden bir engerek yılanıdır.)

Bu beyit Mecnûn'a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünden alınmıştır. Bu bölümde Mecnûn'un annesi Mecnûn'u bu kara sevdadan vazgeçirmek için öğütler vermiştir. Bu öğütlerden biri de bu beyittir.

Beyitte sevgilinin eğri kaşları kan döken bir hançere benzetilerek tasvir yapılmıştır. "Ucu sivri ve eğri, iki yanı keskin bıçak, hançer. Divan şiirinde sevgilinin kaş eğriliği yönünden, göz, gamze ve kirpiği de âşıktaki açtığı yara

nedeniyle hançere benzetilmiştir. Savaş aleti olarak da anılır.” (Pala, 2004:190). (Bk. Şekil 11).

Kargı:

Satranc-sıfat ol iki leşker

Birbirine durdılar berâber (B.1477)

Geh nîze kılurdu cân-sitânlıg

Geh nâvek ederdi hûn-feşânlıg (B.1478)

Ol benzer idi kad-i nigâra

Bu gamze-i dil-firîb-i yâra (B.1479)

(Santraç gibi iki tarafın askeri birbine karşı durdular. Bazen kargı cân alır, bazen da oklar kan dökerdi. Bu sevgilinin boyuna benzer o da sevgilinin gönül aldatan yan bakışına benzer.)

Beyit Nevfel’in Leylâ’nın kabilesiyle savaşı, savaşı kazanıp barışa niyet etmesi bölümünden alınmıştır. Beyitte bir satranç oyunu ile savaş tasviri yapılmıştır. “Santraç gibi iki tarafın askerî birbine karşı durdular. Bazen kargı cân alır, bazen da oklar kan dökerdi. Bu sevgilinin boyuna benzer, o da sevgilinin gönül aldatan yan bakışına benzer.” sözlerinde ok sevgilinin boyuna, kargı da sevgilinin gönül aldatan yan bakışına benzetilmiştir.

Keser:

Çoh kânlara tîşe-veş yüz urdum

Çoh lâ’l-i hakikatini sordum (B.1008)

(Keser “kazma” gibi çok maden ocaklarına yüz vurdum. Çok yakut gibi kıymetli kızın hakikatini sordum.)

Beyit Mecnûn’un babasının Leylâ’yı Mecnûn’a istemesi Leylâ’nın babasının ondan bıkması bölümünden alınmıştır. Mecnûn’un babasının Leylâ’yı istediği sırada sarf ettiği sözlerden biri de bu beyittir. Yaşlı adam, “Şimdi bu taze

incinin bir yakut ile tartılmasını, beraber olmasını dilerim. İnci yakuta kavuşunca gönlümü ferahlatayım.” sözlerinden sonra bu sözleri söyler. Yaşlı adam keser gibi çok maden ocaklarına yüz vurduğunu, çok yakut gibi kıymetli kızın hakikatini sorduğunu söylemiştir. Lakin Leylâ kadar kıymetlisini bulamadığını belirtir. Mecnûn için hayırlı kismet arayan yaşlı adam bu işi maden ocaklarına yüz vurma olarak nitelemiş, bu yüz vurma işi de kazmaya benzetilmiştir.

Mızrak:

Olsan nigerân-ı kadd ü kâmet

Kıl nîze-i hûn-feşâna ragbet (B.912)

(Boy bosa baksan kan saçan mızrağa rağbet et!)

Bu beyit Mecnûn’a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünden alınmıştır. Mecnûn’u aşk derdinden vazgeçirmeye çalışan annesinin öğütlerinin biri de bu beyittir. Mecnûn’a “Boy posa baksan kan saçan mızrağa rağbet et.” öğüdünü veren annesi sevgilinin boyunu mızrağa benzeterek tasvir yapmıştır.

Mızrak, “Ucu demir şişli uzun sıyrıklar hakkında kullanılır bir tabirdir. Buna kargı da denilir. Mecaz yoluyla uzun boylu zayıf adam hakkında kullanılırdı. Silahın icadından evvel harp aleti olarak kullanılan mızrakların ucundaki demir şişin kama gibidüz olanları olduğu gibi üç veya dört köşeli olanları da altın veya gümüş işlemeli olanları da vardır.” (Pakalın, 1983:531).

Satranç:

Bk. Padişah ve Savaş / Savaş/ Kargı

Beyit Nevfel’in Leylâ’nın kabîlesiyle savaşı kazanıp barışa niyet etmesi bölümünden alınmıştır. Savaşçı kişiliği ile ünlenmiş Nevfel’in Leylâ’nın kabilesi ile savaşı başlamadan önce satranç gibi iki tarafın askeri birbirine karşı durdular. Bazen kargı cân almış bazen de oklar kan dökmüştür. Ok sevgilinin boyuna benzemiş, kargı da sevgilinin gönül aldatan yan bakışına benzemiştir.

Savaş hali satrança benzetilerek tasvir yapılmıştır. Satrançın “*asıl adı şatrançdır. Sadreng diye de bilinir. 64 kere ayrılmış bir satıh üzerinde taşlarla oynanan bir oyundur. Klasik satraçta taş sayısı 32 olup bunların yarısı siyah yarısı kırmızı ve beyaz olurdu. Satrancın eski eğlence hayatında önemli bir yeri vardı. Bu nedenle satranç terim ve deyimleri şiirlere konu olurdu. Şâh, vezîr, fil, at, kale ve piyon adı verilen taşların çeşitli hareketleri bir savaş meydanını ve o savaşta yapılan atakları andırır. Önleri açık olduğu zaman şâh, bir kare düz ve çapraz; vezir, istediği kadar düz ve çapraz; fil yalnız çapraz; kale de yalnız düz gider. Piyonlar düz gidip çapraz taş alırlar. At ise iki kare yana, bir kare öne veya geriye (L) şeklinde ilerler.*” (Pala, 2004:391).

3.7. Eğlence Meclisi ve Şarap

3.7.1. Musiki Meclisleri

Müzik Aletleri

Def:

Def kimi göğüsde lehv koyma

Ney kimi hevâ-yı nefse uyma (B.156)

(Def gibi oyun ve eğlenceyi göğsüne “kalbine” yerleştirme; ney gibi de nefsinin hevasına “arzusuna” uyma!)

Bu beyit cahilliğini tanımayı ortaya koyma ve kötülük israfını kabullenme bölümünden alınmıştır. Bu bölümde öğütler verilmiştir. Bu öğütlerden biri def gibi göğsüne oyun ve eğlenceyi yerleştirmemesi, diğeri ise ney gibi nefsinin arzusuna uymamasıdır. Göğüs oyuna ve eğlence defe benzetilmiştir.

Def, “Zilli veya pullu bir çembere gerilmiş, daire biçimindeki deri. Divan edebiyatında musiki terimi arasında yer alan def, daha çok âşığın gönlünü veya sevgilinin yüzünü temsil eder. Gönle def denilmesinin nedeni âşığın çektiği acılara tempo tutması veya aheng oluşturmastır.” (Pala, 2004:109). Beyitte defin bu özelliğine atıfta bulunulmuştur.

Ney:

Bk. Eğlence Meclisi ve Şarap/ Musiki Meclisleri / Müzik Aletleri/ Def

Bu beyit cahilliğini tanımayı ortaya koyma ve kötülük israfını kabullenme bölümünden alınmıştır. Bilindiği gibi neyden çıkan ses, kalplere coşku ve heyecan vermektedir. Beyitte neyin de bu özelliği vurgulanarak tasvir yapılmıştır. Nefsinin arzusuna uyması neye benzetilmiştir.

3.7.2. İşret Meclisleri

Ol iki sehî-kad ü semen-ber

Birbirine oldılar beraber (B.803)

(O iki düzgün boy ve yasemin gibi beyaz göğüslü âşık birbiriyle beraber oldular.)

Dolaşırken Mecnûn'un Leylâ'ya rastlaması ve güneş karşısında aşk hilâlinin tamamlanması bölümünden alınan bu beyitte, iki düzgün boylu (Mecnûn, Leylâ) âşığın beraber olması anlatılmıştır. “Âşıkların gizlice ve âşıklar buluştukları, misafir ağırlama, yolculuk sırasında yeşillik bir yerde konaklama, zafer kazanma düğün vb. hallerde hemen bütün mesnevîlerde bir ziyafet, musiki, ve beraberinde içki meclislerine yer verilmiştir.” (Şentürk, 2002:633).

Bu iki düzgün boylunun göğsü beyazlığı açısından yasemine benzetilmiştir. “Yasemin divan şiirinde beyaz rengi ve kokusu dolayısıyla ele alınan bir çiçektir. Sevgilinin sinesi ya güzellik bostanında yasemindir ya da yasemin bahçesidir. Servi boylu sevgilinin ayakları dibinde yetişen bir çiçek olduğu halde yaseminin sevgilisinin sinesine benzemeye çalışması boşuna gösterilen bir çabadır. Sevgilinin sinesi yaseminle dolu geniş bir alan gibidir.” (Erdoğan, 2013:404).

Bülbül:

Ol bezm idi âfiyet bahârı

Ben bülbül-i zâr ü bî-karârı (B.371)

(O meclis afiyet baharı; bense yerinde duramayan inleyen bülbülüydüm.)

Bu beyit kitabı yazma ve bu azabı çekmenin sebebi bölümünden alınmıştır. Beyitte şarap işret meclisinin afiyet baharı olarak nitelendirilmiştir. Şair kendisini de yerinde duramayan, inleyen bir bülbüle benzetmiştir.

Şarap

Mey âyîne-i cihân-nümâdur

Hâki zer eden bu kîmyâdur (B.2377)

(Şarap cihanı gösteren aynadır! Toprağı altın eden bu sihirdir!)

Bu beyit İbn-i Selâm'ın vefât etmesi ve Leylâ'nın o belâdan kurtulması bölümünden alınmıştır. Bu beyitte şarap, cihanı gösteren aynaya ve toprağı altın eden bu sihre benzetilmiştir.

3.7.3. Saki

Cellât:

Bu bezmde kim şarâbı kandur

Sâkî cellâd-ı bî-emândur (B.485)

(Şarabı kan olan bu mecliste, sâkî amansız bir cellâttır.)

Bu beyit sevgi örneğinin tuğrası ve derd divanının başlangıcı bölümünden alınmıştır. Beyitte şarabı kan olan mecliste sâkî amansız bir cellât olak tasvir edilmiştir. İdam hükümlerini yerine getiren kişi olan cellât burada da olduğu gibi bazen “mecazen merhametsiz, zâlim, gaddar, hunhar yerine de kullanılır.” (Pakalın, 1983:18).

3.8. Av

Avcı:

Sayyâdına eyledi tazarru‘

Kurtarmagın eyledi tevakku‘ (B.1151)

Sayyâd dedi ki men fakîrem

Fakra bu hamâme tek esîrem (B.1152)

(Avcısına yalvardı, kurtarmayı arzu etti. Avcı: “Ben fakirim, fakirliğe bu güvercin gibi tutsağım.”)

Bu beyit Mecnûn’un güvercine hâlini açıklaması ve ondan gönlündekini öğrenmek istemesi bölümünden alınmıştır. Bu bölümde bir güvercini tuzığa yakalamış gören Mecnûn onu kurtarmak için elinden gelen çabayı sarf eder ve sonunda güvercini kurtarır, onunla arkadaş olur.

Güvercini kurtardığı sırada avcıya yalvan Mecnûn’a avcı: “Ben fakirim, fakirliğe bu güvercin gibi tutsağım.” der. Burada avcı kendisini güvercine benzetmiştir. Güvercin gibi kendisinin de tutsak olduğunu dile getirmiştir.

3.9. Hayvanlar ve Garip Yaratıklar

3.9.1. Hayvanlar

Ceylan:

Ol turfe gazâlün açdı bendin

Şâd eyledi cân-ı derd-mendin (B.1134)

Yüz urdı yüzine kıldı efgân

Göz sürdi gözine oldı giryân (B.1135)

K‘ey bâdiye-gerd ü bâd-nâverd

Nâzük beden ile nâz-perverd (B.1136)

Sen zînet-i her gîl-i zemînsen

Gül kimi lâtif ü nâzenînsen (B.1137)

(O güzel ceylanın ayağının bağını çözdü ve dertli ruhunu şenlendirdi. Yüzünü yüzüne dayayıp inledi; gözünü gözüne sürüp şöyle ağlamaya başladı: Ey çöller gezen ve rüzgârla yanşan; nazik bedeninde nazı besleyip büyüten! Sen yeryüzünde her toprağın süsüsün; gül gibi ince ve nazlısın.)

Bu beyitler Mecnûn'un ceylân ile konuşması ve aşk konusunda onunla geçen hâlleri bölümünden alınmıştır. Beyitlerde ceylanı kurtaran Mecnûn'un ceylana ilk seslenişi söz konusudur. Mecnûn ceylana “Ey çölü dolaşan ve rüzgâra alışık ceylan! Ey nazik bedeniyle nazın beslediği âhû!” diye seslenmiş, onu dünyanın her parça toprağının süsü olarak nitelendirmiştir. Beyitte ceylan latif ve nazlı olması açısından güle benzetilmiştir. (Bk. Şekil 12).

Ger dutsa idi gevezn ile hû

Ahardı gözinden ol kadar su (B.2192)

K‘ol sudan olurdu tâze vü ter

Hem berg verürdi şâhı hem ber (B.2193)

(Alageyikle birleşerek gözyaşı akıtacak olsa akan sularda dallara “geyiğin boynuzuna” su yürür, yeşerip meyve verirdi.)

Mecnûn'un halini birazcık anlaması ve bâzı olgunlukları bölümünden alınan bu beyitte Mecnûn'un alageyikle döktüğü gözyaşı ile alageğğin boynuzuna su yürüdüğü ve boynuzun yeşerip meyve verdiği söylenmiştir. Meyve veren bir boynuz tasviri yapılmıştır.

Engerek Yılanı:

Bk. Padişah ve Savaş / Savaş/ Hançer

Bu beyit Mecnûn'a annesinin öğüt vermesi ve ayıplama bahçesinden pişmanlık dikenini dermesi bölümünden alınmıştır. Bölümde Mecnûn'un annesi Mecnûn'u bu kara sevdadan vazgeçirmek için öğütler vermiştir. Beyitte sevgilinin her kara zülfü, Mecnûn'un cânına kasteden bir engerek yılanına benzetilmiştir.

Çün mahz-ı şer oldı zât-ı ef'î

Vâcib görünür müdâm def'i (B.1985)

(Engerek gibi kişiliği tamamen şer olunca, yok edilmesi gerekli görünür!)

Bu beyit Mecnûn'u atasının sahrada bulması ve öğütlerle yola getirmeden aciz olması bölümünden alınmıştır. Burada Mecnûn'un teninde canı olduğu müddetce kabile reislerine zararı olduğu hükmüne varılmıştır. Engerek yılanı gibi kişiliği tamamen şerdir. Yok edilmesi gerekli görülmüştür. Mecnûn, engerek yılanına benzetilmiştir.

Şahin:

Ey dûst-nevâz ü düşmen-endâz

Şâhin-reviş ü bülend-pervâz (B.429)

(Ey dostu okşayan, düşmanı atan. Şahin gidişli ve yüksekte uçan.)

Bu beyit Saâdetli Bey hazretlerine övme bölümünden alınmıştır. Bu bölümde eserin sunulduğu Üveys Paşa övülmüştür. Üveys Paşa dönemin Bağdat valisidir. Şairimizin gözünde Üveys Paşa zamanın başkomutanı, adaletli ve olgun bir emirdir. Dostu okşar, düşmanı atar.

Beyitte Üveys Paşa bir şahine benzetilmiştir. Çünkü o şahin gidişlidir ve şahin gibi yükseklerden uçar. “Şahin elde taşınır ve bilekten salınır. Bazen bu kuşun boynuna küçük bir çingirak da asılabilir. Yükseklerle uçar. Bazı zamanlarda gözü bağlanır.” (Pala, 2004:418).

3.9.2. Garip Yaratık

Ejderha:

Dünyâ yedi başlu ejdehâdur

Endîşe-i ülfeti hatâdur (B.2842)

(Dünyâ, yedi başlı ejderhâdır. Onunla dostluk düşüncesi yanlıştır.)

Bu beyit Leylâ'nın annesine vasiyeti ve sevgilisini anarak dünyadan gitmesi bölümünden alınmıştır. Beyitte dünya yedi başlı bir ejderhâya benzetilmiştir. Dünya ile dostluk düşüncesi yanlıştır. Çünkü dünya yedi başlı ejderhâdır.

3.10. İlim Dalı

Kimya:

Feyz-ı şeb-i kîmiyâ-eserden

Te'sîr-i şemâme-i seherden (B.1284)

Açıldı ham-ı benefşeden tâb

Şeb-nem güle saçdı lü'lü-yı nâb (B.1285)

(Kimya gibi geçenin bereketinden ve seherin kokusunun tesirinden; menekşenin kıvrımından parlaklık açıldı ve şebnem"çiğ dânesi" güle saf inciler saçtı.)

Bu beyit Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünden alınmıştır. Kimya gibi geçenin bereketinden ve seherin kokusunun tesirinden; menekşenin kıvrımından parlaklık açıldığı ve şebnem "çiğ dânesi" güle saf inciler saçtığı söylenmiştir. Geçenin bereketi ve seherin kokusunun tesiri kimyaya benzetilmiştir.

Kimya, "Çeşitli madenlerden altın elde etmenin ve bakır, gümüş vs. madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan bir ilimdir." (Pala, 2004:276). Bu ilim Âgah Sırrı Levend'in "Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar

ve Mefhumlar” isimli kitabında şöyle açıklanmıştır: “Altın ve gümüş istihsali için evvela altın ve gümüş istihsaline yarayan iksir bulunur. İksir de muhtelif maddelerden mesela kanda, necesten, kıldan, yumurtadan istihsal olunur. Bu maddelerden biri, düz ve katı taş üstünde desteseng ile ezilip icap eden terkibat da ilave edildikten sonra ateşe ve güneşe arz edilir. Neticede mayi veya sulp bir madde kalır ki bu iksirdir. İşte bu iksir ateşte kızdırılmış gümüş üzerine dökülürse altın olur; kalay veya bakır üzerine dökülürse gümüş olur.” (Levent, 2015:191).

Ecel âlâyiş-i havf u hatadan kurtarur nefsi

Bu cevher kîmyâ-yı devlete iksîr-i a‘zamdur (B.2849)

(Ecel nefsi korku ve tehlike karışıklığından kurtarır! Bu ecel cevheri, nefsin kimyasına sanki bir büyük iksirdir.)

Leylâ’nın annesine vasiyeti ve sevgilisini anarak dünyadan gitmesi bölümündeki gazelden alınan bu beyitte ecelin, nefsi korku ve tehlike karışıklığından kurtardığı söylenmiştir. Bu durumda ecel cevheri nefsin kimyasına sanki bir büyük iksir olarak nitelenmiştir. Ecel, iksire benzetilmiştir.

3.11. Mimari Yapılar, Eşyalar

3.11.1. Hâyal Mahsulü Yapılar

Ma‘mûr edübem binâ-yı âlî

Cennet-sıfatı irem-misâli (B.431)

(Cennet gibi, irem misali yüce bir binayı mamur ettim.)

Saâdetli Bey hazretlerine övme bölümünden alınan beyitte yazar, eserini sunduğu Üveys Paşayı övdükten sonra eserinin güzelliğini anlatmak için “Cennet gibi, irem misali yüce bir binayı ma’mur ettim.” ifadelerini kullanmıştır. Beyitte bu eser, cennet ve irem misali yüce bir bina olarak tasvir edilmiştir.

İrem ismi Şam ve Yemen’de kurulan Ad kavminde kullanılmıştır. “Ad’ın oğlu Şeyyâd’ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve gayetle güzel bahçe ve

köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, ma'mûr, âbâdân ve neşât-efzâ yer mannesinde ve ekseriya bağ sözüyle beraber kullanılmıştır.” (Onay, 2013:225).

3.11.2. Değerli Eşyalar

Ayna:

Aşk âyîne-i cihân-nümâdur

Keyfiyyet-i hüsn ana cilâdur (B.2159)

(Güzellik, cihânı gösteren aynadır! Aşkın niceliği ona cilâdır!)

Bu beyit Mecnûn'u atasının kavgayı bırakıp hasretle oğluna veda etmesi bölümünün sözün tamamlanması hakkında kısmından alınmıştır. Güzellik, cihânı gösteren bir aynaya benzetilmiştir. Aşkın niceliğinin de ona cilâ olduğu söylenmiştir.

Gümüş Para:

Sarf etdi şükûfe tek diremler

Cem' eyledi nâzenîn sanemler (B.1303)

(Çiçek gibi gümüş paralar harcayarak put gibi güzel, nazlı kızlar topladı.)

Leylâ'nın bahâr günlerinde bahçede dolaşması ve orada murâdına ulaşması bölümünde yer alan bu beyitte, Leylâ'nın neşelenmesi için annesi çiçek gibi gümüş paralar harcayarak put gibi güzel, nazlı kızlar toplamıştır. Burada gümüş paralar, harcanması yönünden çiçeğe benzetilmiştir. Para tasviri dikkat çekmektedir.

İnci:

Var idi kolunda bir dür-i ter

Şeffâf çü dîde-i kebûter (B.1156)

(Mecnûn'un kolunda güvercin gözü gibi şeffaf taze inci vardı.)

Bu beyit Mecnûn'un güvercine hâlini açıklaması ve ondan gönlündekini öğrenmek istemesi bölümünden alınmıştır. Mecnûn'un kolunda güvercin gözü gibi şeffaf taze inci vardır. Bu inciye avcıya verip tutsak olan güvercini kafesinden kurtarmıştır. Mecnûn'un kolundaki inci şeffaf ve taze olması açısından güvercinin gözüne benzetilmiştir.

3.12. Coğrafi Unsurlar

Akik:

Bir gün ki mey-i Süheyl-te'sîr

Vermişdi mizâc-ı pâke tagyîr (B.366)

Hem-reng-i bahâr olup hazânum

Dönmişdi akîka za'ferânûm (B.367)

(Bir gün parlak tesirli şarap, pâk mizacıma değişiklik vermişti. Sonbaharım baharla aynı renge girdi. Sarı benzim akik gibi kıpkırmızı oldu.)

Kitabı yazma ve bu azabı çekmenin sebebi bölümünden alınan bu beyitte yazar; bir gün parlak tesirli şarabın pâk mizacına değişiklik verdiğiinden sonbaharının baharla aynı renge girdiğinden bahseder. Sarı benzini de akik taşına benzetilmiştir.

Akik, "Kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akik, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen'den çıkarılmıştır." (Pala, 2004:14). (Bk. Şekil 13).

Nehir:

Bir mâr misâli oldu her nehr

Her lerzede su mesâbe-i zehr (B.2774)

(Her nehir bir yılan gibi her titreyişte su bir zehir oldu sanki!)

Leylâ'nın ömrünün ilkbaharının sonbahara ermesi bölümünden alınan bu beyitte, nehirler yılanı benzetilmiştir. Ayrıca her titreyişte, suyu bir zehir olduğu söylenmiştir.

Rüzgâr:

Nâka eseriyle bir sebük-hîz

Gördi ki gelür nesîm tek tîz (B.2721)

(Deve üzerinde usta bir binicinin rüzgâr gibi hızla geldiğini gördü.)

Bu beyit Leylâ'nın Mecnûn'un davranışlarına aferin demesi ve inancının güzelliğini iyice anlaması bölümünden alınmıştır. Bu bölümde kaybolan Leylâ, Mecnûn'unu bulur. Aralarında geçen bir dizi konuşmadan sonra Leylâ rüzgâr gibi aceleyle gelen bir deve ve bir adam görür. Beyitte aceleyle gelen deve ve adam rüzgâra benzetilmiştir.

Yol:

Şuğl-i 'acebî girifteem pîş

Pîş ü pes-i û temâm-ı teşvîş (B.17)

Sengîst be-râhem uftâde

Bahrîst merâ hirâs dâde (B.18)

(“Öyle” şaşılacak bir işe giriştim ki başı, sonu bütünü ile sıkıntı ve endişe... “Sanki” yolumun üzerine bir taş düşmüş yahut karşıma korku veren bir deniz çıkmıştır.)

Beyitler hamd ile aziz Allah katına yalvarma ve şükür ile kusurların örtülmesini dileme bölümünden alınmıştır. Bölümde yaradan Mevla'ya yalvarma ve af dileme söz konusudur. Şair başı sonu karışıklık olan bir işe tutulduğunu, sanki yolunun üzerine bir taş düştüğünü yahut karşısına korku veren bir deniz çıktığını söylemiştir.

3.13. İlahî Unsurlar

3.13.1. Peygamberimiz

Bina:

Ey çâr-yâr-ı kâmilün a'yân-ı mülk-i dîn

Erbâb-ı sıdk u ma'dilet ü re'fet ü hayâ (B.261)

Devrün bu dört fasıl ile bir mu'tedil zamân

Şer'ün bu dört rükün ile bir mu'teber binâ (B.262)

(Ey olgun dört dosta sahip olan; onlar din mülkünün a'yânı, doğruluk “Ebûbekir”, adâlet “Ömer”, merhamet “Alî” ve utanma “Osman” sahibidirler. Senin devrin bu dört mevsimle mu'tedil bir zamandır, şeriatın bu dört direk ile mu'teber bir binadır.)

Bu beyitler Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kaside bölümünden alınmıştır. Beyitlerde Peygamber efendimizin olgun dört dosta sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bunlar: Doğruluğun simgesi Hz. Ebûbekir, adâletin simgesi, Hz. Ömer, merhametin simgesi Hz. Ali ve utanmanın simgesi Hz. Osmandır. Peygamber efendimizin devri bu dört mevsimle mu'tedil bir zamandır. Peygamber efendimizin şeriatı bu dört direk ile mu'teber bir bina olarak tasvir edilmiştir.

Cebrailin kanadı:

Cârûb-ı gerd-i reh-güzerün bâl-i Cebraîl

Tâk-ı revâk-ı dergehün eyvân-ı Kibriyâ (B.259)

(Yolunun tozunun süpürgesi Cebrail'in kanadıdır. Dergâhının kemerinin kubbesi Allâh'ın eyvanıdır.)

Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kaside bölümünden alınan bu beyitte Peygamber efendimizin yolunun tozunun süpürgesi Cebrail'in kanadı, dergâhının kemerinin kubbesi Allâh'ın eyvanı olarak tasvir edilmiştir. Çünkü Peygamber efendimize Allah yolunda yol göstereni Cebrail'dir.

Elif:

Bâ enbiyâst nisbet-i zât-ı tû çûn elif

Hem ibtidâ tûyî be-hakikat hem intihâ (B.255)

(Peygamberlerle senin nispetin elif gibidir. Gerçek evvel de sensin, ahir de!)

Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kaside bölümünden alınan bu beyitte diğer peygamberlerle Peygamber efendimizin ilgisi elife benzetilmiştir. Zira gerçek evvel de ahir de peygamber efendimizdir.

Elif, “Arap alfabesinin ilk harfidir. Düz bir çizgiden ibaret olup noktanın uzatılmasından meydana gelmiştir. Noktası yoktur, kendinden sonraki harfe bitişmez. Bu bakımdan kesrete bulaşmamış, kayıtsız ve hür olarak vasıflandırılır.” (Pala, 2004:137). Peygamber efendimiz de elif gibidir. Çünkü bütün yaratılanların efendisidir.

Felek:

Olmuş eflâk hâk-i râhun

Ermiş arşa bülend-i câhun (B.160)

(Felekler senin ayağının tozu olmuş, yüce makamın arşa ulaşmış!)

Bu beyit, peygamberlerin en başta gelenin vasıflarından pak gönüllerin öncüsünün güzellik bahçesinden bir sahife bölümünden alınmıştır. Peygamberimizin yüce makamın arşa ulaştığından bahsedilmiş ve felekler onun ayağının tozu olarak nitelendirilmiştir.

Hazine:

Ey kible-nümâ-yı ehl-i tâ‘at

Gencîne-i gevher-i şefâ‘at (B.169)

Tâc-ı ser-i arş hâk-i pâyun

Şem‘-i şeb-i Kadr nûr-ı râyun (B.170)

(Ey hakka tapanlara yön gösteren ve şefâ‘at cevherinin hazinesi! Ayağının tozu, arşın tepesinin tacı; düşüncenin ışığı, Kadir gecesinin mumudur.)

Peygamberlerin en başta gelen vasıflarından pak gönüllerin öncüsü güzellik bahçesinden bir sahife bölümünden alınan bu beyitte Peygamber efendimiz; hakka tapanlara yön gösteren ve şefâ‘at cevherinin hazinesi, ayağının tozu arşın tepesinin tacı, düşüncesinin ışığı Kadir gecesinin mumu olarak tasvir edilmiştir.

Mağara:

Yâ avne men tefakkadehû inde şiddetin

Yâ kehfe men tehassana fi‘d-darri ve‘ltecâ (B.249)

(Ey sıkıntı anında seni kaybeden kişinin yardımcısı! Ey zarurete düşünce sana sığınanın mağarası!)

Bu beyit Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kaside bölümünden alınmıştır. Beyitte Peygamber efendimizin sıkıntı anında onu kaybeden kişinin yardımcısı olduğu üzerinde durulmuştur. Peygamber efendimiz, zarurete düşen insanların sığındığı mağarası olarak nitelendirilmiştir.

Meşale:

Ey meş‘ale-i tanîk-ı tarîk

V‘ey râh-nümâ-yı râh-ı bârîk (B.241)

(Ey karanlık yolun meş‘alesi, ey nazik yolun klavuzu!)

Mi'râc gecesi hakkında ve gökler güneşinin doğuşunun hikâyesi bölümünden alınan bu beyitte Peygamber efendimiz, karanlık yolun meş'alesi ve nazik yolun klavuzu olarak tasvir edilmiştir.

Öğretmen:

Ey mekteb-i dânişe mu'allim

Mahrûsa-i hükm-i şer'a hâkim (B.175)

(Ey bilgi mektebine öğretmen olan, sen şariat hükmünün mektebine hâkimsin.)

Peygamberlerin en başta gelen vasıflarından pak gönüllerin öncüsü güzellik bahçesinden bir sahife bölümünden alınan bu beyitte Peygamber efendimiz bilgi mektebine öğretmen ve şariat hükmünün mektebine hâkim olarak tasvir edilmiştir.

Peygamber efendimiz bilgi mektebine öğretmen ve şariat hükmünün mektebine hâkimdir. Bizlere hak yolunu öğreten, doğru yolu çizendir.

Padişah:

Sen gâyet-i vücûdsen ü özgeler tufeyl

Sen pâdişâh-ı mülksen ü özgeler gedâ (B.258)

(Varlığın gayesi sensin, diğerleri teferrüâttır. Sen mülkün padişahısın, başkaları ise dilencidir.)

Hazret-i Muhammed aleyhisselâma kaside bölümünden alınan bu beyitte Peygamber efendimiz mülkün padişahı, başkaları ise dilenci olarak tasvir edilmiştir. Peygamber efendimiz varlığın gayesidir. Diğerleri ise teferrüâttır.

Tâhâ:

Ey zâtun için beşer vücûdî

Âdemde sana melek sücûdî (B.173)

Yâsin sadeî-i dür-i sıfâtun

Tâhâ gül-i bûstân-ı zâtun (B.174)

(Ey insanın varlığı zatı için olan ve Âdem de sana meleklerin secde ettiği; “Yâsin” senin sıfatının incisinin sedefidir, “Tâhâ” zatının bahçesinin gülüdür.)

Bu beyitler Peygamberlerin en başta gelen vasıflarından pak gönüllerin öncüsü güzellik bahçesinden bir sahife bölümünden alınmıştır. İnsanların varlığı Peygamber efendimizin zatı içindir. Hz. Âdem de Peygamber efendimize secde etmiştir.

Beyitlerde Tâhâ suresi Peygamber efendimizin zatının bahçesinin gülü olarak tasvir edilmiştir. Tâhâ “Kur’ân-ı Kerîm’in yirminci suresinin adıdır. İlk ayeti olan Tâ-Hâ şeklindeki mukataa harflerine Ey Muhammed anlamı verildiği için Peygamberimizden bahseden şiirler ile naatlarda sık geçer.

Yâsin:

Bk. ilahî unsurlar/ Peygamberimiz/ Tâhâ

Peygamberlerin en başta gelen vasıflarından pak gönüllerin öncüsü güzellik bahçesinden bir sahife bölümünden alınan beyitlerde Yâsin suresi Peygamber efendimizin sıfatının incisinin sedefi olarak tasvir edilmiştir. “Yâsin Kur’ân-ı Kerîm’in kalbi olduğu bildirilen bir suredir. Ölüm anında ve ölümden sonra bu sure okunur. Toplam 83 ayettir.” (Pala, 2004:480).

3.13.2. Kâbe

Kıl mende binâ-yı aşkı dâim

Mânend-i esâs-ı Ka‘be kâim (B.1075)

(Bendeki aşk binasını, ayakta duran bu Kâbe’nin temeli gibi daimî yap!)

Bu beyit çaresiz Mecnûn'un Kâbe'ye yüz vurması ve yakarışıyla aşkının artması bölümünden alınmıştır. Bu beyitte Mecnûn, aşk binasının temelini Kâbe'nin temeli gibi daimî olması için Allah'a yalvarmıştır. Mecnûn'un aşkı bina olarak tasvir edilmiştir. Bu binanın temelini daimî olması da Kâbe'nin temelini daimî olmasına benzetilmiştir.

Kâbe, “Mekke’de Harem-i Şerif’in içinde bulunan kutsal bina. Beytullah, Beytü’l-Harem, Kâbeytullâh adıyla da bilinir. Kâbe Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla bina edilmiştir. İbrahim peygamberin oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edilmiş olup cahiliye devrinde tamir görmüştür.” (Pala, 2004:245).

Ref‘ oldu sana hicâb-ı mâbeyn

Nüzhet-gehün oldu “Kâbe Kavseyn” (B.227)

(Aradaki perde senin için kaldırıldı. Gezip dolaştığın yer, “Kâbe Kavseyn” iç içe girmiş iki yay kadar yaklaşılabilen yer oldu.)

Mi’râç gecesi hakkında ve gökler güneşinin doğuşunun hikâyesi bölümünden alınan bu beyitte, Peygamber efendimizin Mi’râç mucizesi tasvir edilmiştir. Aradaki perde peygamber efendimiz için kaldırılmıştır. Peygamber efendimizin gezip dolaştığı yer, “Kâbe Kavseyn” iç içe girmiş iki yay benzetilmiştir.

Mi’râç “Kelime mannesi merdiven ise de Peygamberimizin göğe yükselmesine ad olmuştur. Peygamberimiz Recep ayının 27. gecesi Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya gelmişti. Buna isrâ denilir. Peygamberimizin Mescid-i Aksâ’dan Sidre-i Müntehâ’ya dek olan yolculuğu da Mi’râç adını alır.” (Pala, 2004:322).

Ey kible-i ehl-i izz ü ikbâl

Ruhsâr-ı zemîne anberîn hâl (B.1066)

(Aziz ve talihlilerin kiblesi, ey toprağın üzeri yeryüzünün yanağındaki siyah ben gibi olan Kâbe!)

Çaresiz Mecnûn'un Kâbe'ye yüz vurması ve yakarışıyla aşkının artması bölümünden alınan bu beyitte Kâbe, yeryüzünün yanağındaki siyah bene benzetilmiştir.

Gögsine uran hacr gibi taş

Zemzem kimi gözden ahıdan yaş (B.1070)

(Ey göğsüne Hacer-i “Esved” gibi taş vuran ve zemzem gibi gözünden yaş akıtan!)

Bu beyit çaresiz Mecnûn'un Kâbe'ye yüz vurması ve yakarışıyla aşkının artması bölümünden alınmıştır. Beyitte Kâbe'de bulunan Hacer-i Esved Kâbe'nin derdinden göğsüne vurduğu bir taş, zemzem ise Kâbe'nin gözünden akan yaş olarak tasvir edilmiştir.

Hacer-i Esved “Kâbe'nin duvarında bulunan ve Cennet'ten geldiği rivayet olunan meşhur taş. İlk defa Hz. İbrahim tarafından Kâbe duvarına konulmuş ve peygamberimiz tarafından yerleştirilmiştir. Peygamberimiz Kâbe'yi putlardan temizlediği sırada Hacer-i Esved'e dokunmadı. Bilakis hürmet gösterdi.” (Pala, 2004:180-181). Kâbe'nin tavaflı sırasında Müslümanlar bu taşı öperler. Yaklaşamazlarsa bile uzaktan selamlarlar.

3.13.3. Cebrâil

Pervane:

Kudretün gül-zârına bir sebze Sidrü'l-müntehâ

Hikmetün şem'ine bir pervâne Cibrîl-i emin (B.102 ç)

(Sidrü'l-müntehâ -yedinci kat gökte bir yer- senin kudretinin bahçesinde bir yeşillik; Cebrâil ise hikmetinin mumuna bir pervanedir.)

Bu beyit tevhid bahçesinin çiçeği ve ululuk bostanının yemişi bölümündeki kasideden alınmıştır. Beyitte Sidrü'l-müntehâ'nın Allah'ın kudretinin bahçesinde bir yeşillik olduğu söylenerek Allah'ın kudretinin

yüceliğinden bahsedilmiştir. Cebrail ise hikmetinin mumuna bir pervane olarak tasvir edilmiştir. (Bk. Şekil 14).

SONUÇ

Çalışmamızın giriş kısmında yapmış olduğumuz bu çalışmanın amacına, önemine, yöntemine ve konusuna yer verdikten sonra çalışmamızla ilgili gerekli bilgiler verilmiştir.

Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn mesnevisini yazarken mazmunları ustaca kullanmıştır. Ayrıca burada dikkat çeken diğer husus ustalığını ortaya koyması ve bazı methiyeler hariç kesinlikle tekrara düşmemesidir. Fuzûlî sürekli farklı hayaller sunmuş, farklı tasvirler yapmıştır. Eserde seçilen kelimelerin büyük bir titizliğin ürünü olduğu gelişi güzel seçilmediği anlaşılmıştır. Bu da Fuzûlî'nin kelimelerin dünyasına hâkim bir şair olduğunu göstermektedir. Ayrıca kelimelerin ilk anlamlarının dışında anlamlarda da kullanılması şiire farklılık katmıştır.

Mesnevide tasvirler sıklıkla başvurularak meydana gelen olayın okuyucunun gözünün önünde canlandırılması amaçlanmıştır. Mesnevide yapılan tasvirlerin ve benzetmelerin birçoğunun sevgili (Leylâ) etrafında olduğu tespit edilmiştir. Tabiat tasvirlerinin bazılarında sevgilinin (Leylâ) yanı sıra Peygamber efendimizin de tasvir edildiği görülmüştür. Çiçek tasvirlerinin fidan, nergis, nesrin, menekşe çiçekleri üzerine kurulduğu tespit edilmiştir.

Sevgili (Leylâ) tasvirlerinde genel olarak sevgilinin eşsiz, göz alıcı güzelliği tasvire konu olurken âşık (Mecnûn) tasvirlerinde âşkın bıçare, bitkin, deli divane hali gözler önüne serilmiştir. Kadın tasvirlerinin ikinci olan anne tasviri dikkat çekmektedir. Burada annesinin Leylâ'ya öğüdü sırasında Leylâ'nın ona cevabı ve Mecnun'nun doğduğu ilk anlarda annesinin tasvir edildiği görülmüştür.

Erkek tasvirlerinin ikinci başlığında sırdaş başlığı altında Zeyd ile ilgili tasvirler ele alınmıştır. Bu tasvirlerde genel olarak sadık dost Zeyd'in Mecnûn'a yardımları ele alınmıştır. Üçüncü başlık olan ihtiyar adam başlığı altında ise genel olarak Mecnûn'un babası olan zavallı ihtiyarın Mecnûn'u divane halinden kurtarma çabalarının tasvir edildiği görülmüştür. Diğer bir başlık olan savaşçı erkek başlığı altında ise Nevfel ile ilgili tasvir ele alınmıştır.

Söz tasvirleri ve Fiil tasvirleri bölümlerinde ise öncelikle Fuzûlî'nin sözü ile ilgili tasvirler ele alınmıştır. Kendisiyle haklı bir övünme içerisinde olan Fuzûlî kendisini söz sarayının mimarı, hikâye cevherinin sarrafı ve sözünü ise inci olarak tasvir etmiştir. Fiil tasvirlerinde ise âşıkların çeşitli hallerinin son derece etkili bir dille tasviri söz konusudur.

Padişah ve savaş bölümünde öncelikle devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman ile ilgili tasvirler ele alınmıştır. Devrin padişahının çeşitli yönlerden etkili bir dille tasvir edildiği görülmüştür. Savaş bölümünde ise öncelikle Nevfel ve Leylâ'nın kabilesinin savaşı bir satranç olarak tasvir edildiği beyitler dikkat çekmektedir.

Eğlence Meclisi ve şarap bölümünde ise musiki aletleri, iştret meclisi saki ile ilgili tasvirler önemlidir. Hayvanlar ve garip yaratıklar bölümünün hayvanlar kısmında mesnevide şahin, engerek yılanı, ceylan, akrep tasvir ögesi olarak teşbihleri olduğu tespit edilmiştir. Garip yaratıklar kısmında ise ejderha tasviri mesnevide önemli bir yer tutmaktadır.

İlim dalı bölümünde ele alınan kimyanın özellikle çeşitli madenleri altına dönüştürme özelliğinin kunu edinilmesi dikkat çekicidir. Coğrafi unsur olarak deniz, akik, meltem, nehir tasvirlerinin kullanıldığı görülmüştür. İlahi unsurlar bölümünde mesnevideki Peygamber efendimiz ile ilgili eşsiz tasvirlerin yanında Kâbe'ye gelen Mecnûn'un yalvarıp yakarışları ve aşk binasının temelini Kâbe'nin temeli gibi sağlam olması temennisi dikkat çekmektedir.

Fuzûlî'nin tasvirdeki bu başarısı kendisinin de ifade ettiği gibi kuyumcu titizliğine, gözlem yeteneğine, edebî sanatları ustaca kullanmasına, dili kullanmadaki yeteneğine ve ilmi birikimine bağlanabilir. Bu özellikleri onun özgün bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu mesnevide yapılan tasvirlerle bakıldığında divan şiirinin kesinlikle oluştuğu çevreden bağımsız olarak düşünülemeyeceği görülmektedir. Fuzûlî'nin gerçek hayatla iç içe olduğu ve bir ressam titizliğiyle hayallerini şiire yansıttığı ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ayan, Gönül (1998); Lâmi'î Vâmık u Azrâ İnceleme Metin, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Ayan, Hüseyin (2014); Leylâ vü Mecnûn, Dergah Yay., İstanbul.
- Banarlı, Nihat Sami (1983); Şekilli Türk Edebiyatı Tarihi, I. C, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Develioğlu, Ferit (2007); Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- DİB (2017); “Kur'an-ı Kerim,” <http://mushaf.diyaret.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2017)
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (1996); Fuzûlî maddesi (haz. Abdülkadir Karahan), C 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2001); Kara Fazlî maddesi (haz. Hasan Aksoy), C 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2002); Kemal Paşazâde maddesi (haz. Şerafettin Turan), C 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2007); Nev'î maddesi (haz. Nejat Sefercioğlu), C 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2010); Süleyman I maddesi (haz. Feridun Emecen), C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2011); Tasvir maddesi (haz. Alim Kahraman), C 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDVİA) (2011); Taşlıcalı Yahyâ maddesi (haz. Bayram Ali Kaya, C 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- Doğan, Muhammet Nur (2002); Bâkî, Metropol Yay., İstanbul.
- Erdoğan, Mehtap (2013); Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1999); Osmanlı Şiir Tarihi I II, (Çev.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1999); Osmanlı Şiir Tarihi III V, (Çev.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara.
- İnalcık, Halil (2016); Has-bahcede 'ayş u tarab, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- İpekten, Haluk (2008); Bâkî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yay., Ankara.

- İpekten, Haluk (2015); Fuzûlî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Akçağ Yay., Ankara.
- İsen, Mustafa ve Ali Fuat Bilkan (1997); Sultan Şairler, Akçağ Yay., Ankara.
- İsen, Mustafa, Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak (2015); Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara.
- Kaçar, Mücahit, Bahir Selçuk, Ahmet Tanyıldız, Sadık Yazar, Savaşkan Cem Bahadır, Ahmet Akdağ, Özer Şenödeyici ve Beyhan Kesik (2015); Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu, Kesit Yay., İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir (2001); Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Kesik, Beyhan (2009); Mahmut Rıfkî, Salkımsöğüt Yay., İstanbul.
- Kocakaplan, İsa (2002); Açıklamalı Edebî Sanatlar, Türk Edebiyat Vakfı Yay., İstanbul.
- Köprülü, Mehmet Fuat (2003); Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay., Ankara.
- Köprülü, Mehmet Fuat (2006); Divan Edebiyatı Antolojisi, Akçağ Yay., Ankara.
- Kurnaz, Cemal (1996); Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlîli, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Külekcî, Numan (2005); Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Akçağ Yay., Ankara.
- Levent, Agâh Sırrı (2015); Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Dergah Yay., İstanbul.
- Maksudoğlu, Mehmet (2011); Osmanlı Tarihi, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- MEB İslam Ansiklopedisi (MİA) (1974); Tasvir Maddesi (haz. Nurhan Atasoy), C 12/1, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.
- Mengi, Mine (2008); Eski Türk Edebiyatı Tarihi, , Akçağ Yay., Ankara.
- Muallim Naci (1307); İstilahat-ı Edebîyye, Şirket-i Mürettebiyye Matbası, İstanbul.
- Onay, Ahmet Talat (2013); Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Berikan Yay., Ankara.
- Ortaylı, İlber (2007); Üç Kıtada Osmanlılar, Timaş Yay., İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983); Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Pala, İskender (2004); Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yay., İstanbul.
- Pala, İskender (2011); Muhteşem Şair Muhibbî, Kapı Yay., İstanbul.

- Pamuk, Gülsoy, Yılmazçelik, Yalçınkaya, Mehmet İnbaşı, Zübeyde Güneş Yağcı (2012); Osmanlı Tarihi El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara.
- Parlatır, İsmail (2011); Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yay., Ankara.
- Sağlık, Şaban (2002); Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı, S 65/66/67, s. 124-163.
- Saraç, M. A. Yekta (2007); Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat, 3 F Yay., İstanbul.
- Seyyid Kutub (1969); Kur'an da Edebî Tasvir, (Çev.: Süleyman Ateş), Hilal Yay., Ankara.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2002); XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal (2015); Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul.
- Tâhir'ül Mevlevî (1994); Edebiyat Lugatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tâhir'ül Mevlevî (2015); Tedrîsât-ı Edebîyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm, (haz.: Muhittin Turan), Kesit Yay., İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2006); XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihat (2011); Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara.
- Tekin, Mehmet (2003); Roman Sanatı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA) (1998); Yahya Bey maddesi, C 8, Dergah Yay., İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011); Osmanlı Tarihi, II. C, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

EKLER

Ek 1: Görseller

Görsel 1: Nergis

Görsel 2: Gonca

Görsel 3: İnci

Görsel 4: Süsen Çiçeği

Görsel 5: Yasemen

Görsel 6: Zincir

Görsel 7: Gelincik

Görsel 8: Hokka Takımı

Görsel 9: Kâfûr

Görsel 10: Vuslat:

Görsel 11: Hançer

Görsel 12: Ceylan

Görsel 13: Akik

Görsel 14: Pervane

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Mehmet KUNDUZ
Doğum Yeri, Tarihi : Ordu, 18.01.1988
E-Posta Adresi : mehmetkunduz52@hotmail.com
Telefon (Cep) : 05372172350
Adres : Çanakçı Anadolu İmam Hatip Lisesi

Öğrenim Bilgileri

Yüksek Lisans :Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
(Sakarya Üni. Ortak)
Lisans : Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

2012-2013 Ordu Mesudiye Çok Programlı Anadolu Lisesi Öğretmen
2013-2016 Zonguldak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğretmen
2016-2017Giresun Çanakçı Çok Programlı Anadolu Lisesi Öğretmen
2017- ... Giresun Çanakçı Anadolu İmam Hatip Lisesi Müdür Yrd.